Tisza Lajos és Munkácsy Mihály.

(PÁRBAJ — KABÁTOKKAL.)

Ha TISZA LAJOS Szegedre utazott, rendesen én voltam a leghivebb kisérője.

Szegeden azután mindig nagy parádé volt, ha lementünk, úgy fogadták ott ót, mint egy fejedelmet s maga is egész életében nagy barátja volt a formáknak, az etiquettenek. Hiszen följegyezte valamelyik lap, hogy a halála előtti napokban, midőn már nagyon szenvedett s fuldokolt, sógornője, a ki ápolta, leejté zsebkendőjét, mire a haldokló gavallér, kinek kin volt a megmozdulás, lehajolt és föladta.

Ilyen volt ő; és igen sokszor megszekirozott minket, a kik nem tudtunk ilyenek lenni. Legalább Szegeden sokszor csipkedett meg a ruhák miatt.

Például a főispánhoz kellett ebédre menni: »Öltözzetek át — mondá — szalonrokk, szürke nadrág.«

Ebéd után, mikor kiszivtuk a csibukjainkat, megint figyelmeztetett:

— A körtöltést megyünk megnézni. Vegyetek utiruhát.

Mire hazavergődtünk, este lett, a szinházba kellett menni.

— Smoking — szólt a gróf. (Tudniillik, hogy smokingot vegyünk fel, mert a páholyban nem illik uti ruhában ülni.)

— Nem lehet — feleltem rendszerint ezekre a tételekre.

— Hogy-hogy? — kérdé elcsodálkozva.

— Mert nincs smokingom és szalonrokkom.

Valóságosan frappirozva volt. Azt még talán elhitte volna, hogy levegő nélkül megélhet valaki, de smoking és szalonkabát nélkül . . .

— Hát az isten szerelméért, mivel jöttél?

— Ezzel a ruhával, kegyelmes uram, a mi rajtam van. No, meg egy frakkot hoztam a bankethez.

— Szerencsétlen ember! — mondá ilyenkor a boszankodás némi jelével, de volt e boszankodásban valami a csendes részvétből is, hogy: »Lehetetlen ebből az emberből czivilizált gentlemant faragni.«

Akárhányszor Szegedre mentünk, mindig ez a ruhakérdés volt a casus belli, ugy, hogy egy pokoli gondolat fogamzott meg bennem. Alig vártam egy szegedi utat, hogy bosszut állhassak a grófon.

Egy őszi napon megjött az alkalom. A gróf már hetek előtt tudatta velem, hogy néhány nap mulva megjön Munkácsy és levisszük Szegedre, hogy ott tipusokat kerítsen a »Honfoglalás«-képhez.

Nem adtam egy vak lóért. S legott rohantam a gróf szabójához.

Az érdemes férfiu megörült az uj kundschaftnak s kezdte elém teregetni a szövetjeit.

— Ne bántsa ezeket. Hanem azt szeretném tudni, milyen ruhákat varratott itt legközelebb gróf Tisza Lajos.

— A kegyelmes urnak épen most készitünk egy uj öltönyt.

— Lehetne látni?

— Azonnal.

Előhozatta a műhelyből, darabokban, férczekkel, kikrétázva; egy olivazöld jaquet, feketebársony mellény két sor gombbal és szürke nadrág, apró májszinü koczkákkal.

— Egy kicsit bizarr öltözet — szólt a szabó — de finom és választékos.

— Készitsen nekem is egy szakasztott ilyen öltönyt — mondám.

A szabó vállat vont s néma gunyos mosoly ült ki a száj-szegleteibe, mintha mondaná: »Ni, megint egy bolond, a ki a mágnásokat akarja utánozni.« Aztán bizonyos lenézéssel futtatta végig szemeit a termetemen s ezekből azt

lehetett volna kiolvasni: rosszul fog állni, barátom, nevetséges leszel ebben a ruhában, ehhez a Tisza Lajos könnyed, elegáns alakja kell, az ő arisztokratikus magatartása, de végre is mi közöm hozzá — és csak egyre vonogatta a vállát.

Én mindezekkel nem törődtem semmit, mentem a megkezdett uton tovább.

— Lássuk csak, milyen ruhákat varratott itt Tisza gróf azelőtt.

Felütötte a könyvet és kisült, hogy tavaszkor szállítottak neki legutoljára egy öltönyt, de hogy milyen volt, arra csak a szabász tudna még emlékezni.

— Hát meg kell a szabásztól kérdezni.

A szabász csakugyan emlékezett a szövetekre: könnyü szürke kamgarn-blouse, kételejü, a mellény angolflanell fehér alappal, kék sikokkal és pepitanadrág.

— Nagyon jól van. Egy egészen ilyen öltönyt is csináljanak.

Mértéket vettek és a kellő időben megkaptam a ruhákat.

Érdekes darabok voltak, valóságos remekek. Bátran elmehetett volna bennük házasodni akármelyik angol lordgyerek. Igazi élvezettel rakosgattam be őket bőröndömbe a kitüzött napon, a frakkom, szalonkabátom és smokingom mellé. »Paratus sum!« kiáltottam fel megelégedetten, az indóházba hajtatva.

Már ott találtam Munkácsyt és a grófot. Igen vidám volt, mint mindig, ha Szegedre mentünk s különcoupéjába rajtunk kivül több más képviselőt is meghivott, a kik a temesvári vonaton utaztak; ha emlékezetem nem csal, Vargits és Janicsáry volt velünk.

Alig hogy felczihelődtünk és elhelyeztük a holminkat, két bőrönddel utaztam most magam is: Janicsáry, az »admirális«, ravasz mosolygással huzott ki a zsebéből egy négyszögü kis paklit.

— Mi van abban? — kérdé Munkácsy.

— Képek, mester — felelte Tisza Lajos — melyek jobban tetszenek a magyaroknak, mint az önéi.

Ideges mohósággal nyult a pakli után a mester s külső burokját szétszakítva, csodálkozva nézte az eléje táruló figurákat: egy barokköltözetü tollas-kalpagu urat ijjal, egy

kard markolatára támaszkodó zöldköpenyegü leventét különös golyóbissal a hóna alatt, egy öreg anyókát, a ki rőzsét visz a hátán s mindnyája kétszer látszik, mintha a viztükrében nézné magát egy-egy alak.

— Mi ez? — kérdé kiváncsian.

— Kártya — mondá a gróf.

Az admirális megvetőleg mosolygott.

— Nem ismeri? — szólt, a fejét csóválva. — Megfoghatatlan.

— És mire való ez? — firtatta a dolgot nagy érdeklődéssel Munkácsy.

— Majd mindjárt meglátja.

Elkezdtünk a kis szalon-asztalkán ferblizni. Nézte, nézte egy darabig, tett egy pár naiv kérdést, a melyekkel mind alább-alább esett a Janicsáry Sándor becsülésében, aztán megunta és kinézett az ablakon, elmerengve az őszies vidéken, mely egyforma mindenütt és olyan hamvasszürke, mint az ő haja.

Imitt-amott villant meg egy fehér tanyai ház, kis kertjében fonnyadozó mályvarózsa, vagy hórihorgas napraforgó, az udvarán játszó gyerekek, vagy kendert tiloló asszony — aztán megint sokáig semmi, sem ember, sem állat, csak a végtelen széles tarlók a lyukacsos szalmaszálaikkal. A szél neki-neki gyürkőzik az őszies dudálásának s ilyenkor felhajt egy csomó ördögszekeret és kergeti maga előtt, mint a zsandár a zsiványokat. Munkácsy utána bámult ezeknek a bujdosó száraz növényeknek, mintha kacskaringós gót betük szaladnának a rettenetes, sehol véget nem érő lapon...

Az ő gondolatai is ugy szaladgáltak már akkor — a szemei mélyén, azoknak a szép kék szemeknek a mélyén volt valami örvénylő csillám, valami különös, ijesztő... De hát ki ismeri annak a láthatatlan, kifürkészhetetlen arczu koboldnak a tekintetét, a ki egyszer lángész, egyszer téboly.

Tisza Lajos egy angol regényt olvasott (Kiplinget szerette nagyon), az ő ideje gyorsan mult. A ferbli se kutya. Mi se untuk magunkat. De Munkácsy semmit se csinált, csak bámult mereven a semmibe, vagy fütyörészett. A régi Lieb Miskából csak ez maradt benne — s még most is az volt rajta a legkedvesebb.

Néha-néha ráfanyalodott, hogy minket nézzen, de lelke nem volt ott. Pedig a kibicznek két lelke is szokott lenni; az egyik a maga számára, a másik a partnere részére. Fortuna istenasszony csinálta a maga szokott ugrásait s a játékosok valamelyikének elfogyván a pénze, hazairt »a szüleihez«. Egy ur a tárczáját huzta ki, kivett belőle egy Kossuth-bankót, odadobván tréfásan elébünk, hogy váltsuk fel.

Munkácsy figyelmes lett:

— Milyen nemzetnek a pénze ez?

— A magyaré.

— A magyaré? Ugyan?

— Kossuth-bankó — jegyzém meg — 1848-ból.

Kezébe vette, nézte a rárajzolt képeket, czirádákat figyelmesen, azután visszaadta nagy fejcsóválással.

— Sohasem hallottam erről. Hogy ilyesmi is volt.

Mindnyájan ránéztünk csudálkozva. Hát semmit se tud ez az ember erről az országot rázó viharról? Csak egy művész lelke alhatik igy. Csak az lehet úgy összecsukva, hogy semmi egyéb nem fér hozzá, csak a mi épen kell neki.

Szerettem volna tovább firtatni: lehetséges-e, hogy nem tud a negyvennyolczból semmit, midőn egyszerre füttyentett a gőzgép s a paprikakoszorus szegedi kis házak előugrottak.

Mint rendesen, a »Tisza«-vendéglőbe szálltunk, a hol egy kis külön lakosztály volt épitve a gróf számára, a mellette levő szomszéd szobát mindig én foglaltam el.

Az este magánkörben telt el, korán lefeküdtünk, mert korán kell holnap kimenni a pusztára, Csöngölére.

Reggel a kellő időben becsengettem a gróf vadászát, a ki különben inkább inas volt s csak az erdészeti-egylet iránti figyelemből viselte az aranyos tölgyfalevelet mákszinü blousa hajtókáin.

— Felkelt már a kegyelmes ur?

— Igen.

— Öltözködik már?

— Igen.

— Milyen ruhát vitt be neki?

— Egy szürke blouset, feketebársony mellényt és egy koczkás nadrágot.

— Májszinkoczkásat?

— Igenis, májszinkoczkásat.

Egy negyed óra mulva *ezekben a ruhadarabokban* felöltözve hagytam el szobámat, a künn ácsorgó pinczérektől megtudakolva:

— Ő exczellenciája kijött már?

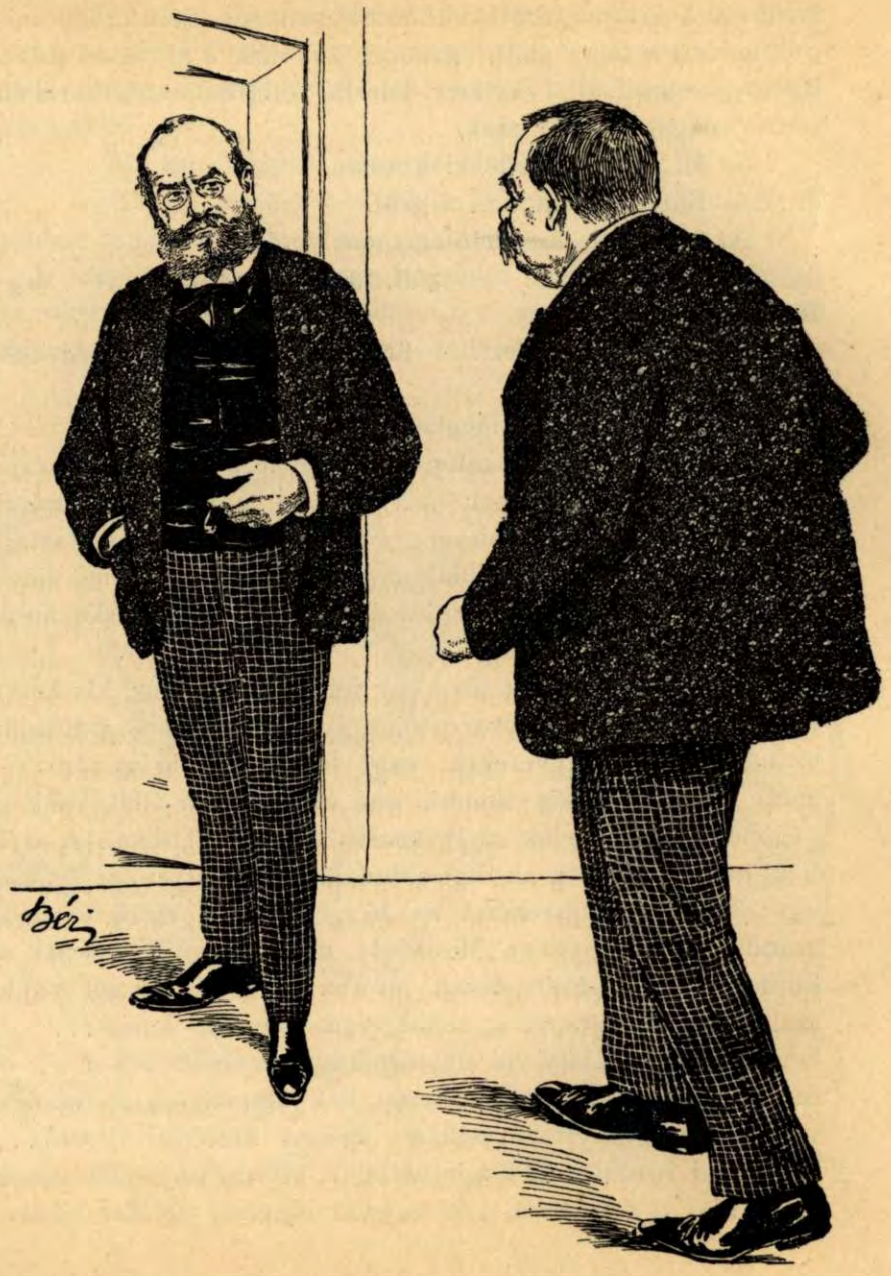
— Még nem.

Egy darabig fel és alá sétáltam a folyosón, mig végre nyilt az ajtó és kijött a gróf.

— Jó reggelt — mondá vidáman. — Hát már felkeltél?

E pillanatban végigsiklott szeme a ruhámon s meghökkenéssel, majdnem ijedten — hogy miféle dzsin incselkedik vele — a saját ruhájára tekintett. Még nagyobb lehetett az álmélkodása, mert legott visszanézett rám és ujra saját magára, aztán a bosszankodás bizonyos érzése ült ki kifejezésteljes ajkai fölé, de egy szót se szólt, egyetlen hanggal se emlitette az egyforma habitust.

Rövid reggeli után ugyis indulnunk kellett. A kocsik már ott vártak hosszu sorban, a város prüszkölő, pihent paripái és a fiakkerek. De nekem még egy órai dolgom volt a városban, nem indulhattam a vasuton Tisza gróffal és Munkácsyval. Inkább megyek később kocsin.

Elvégezvén dolgaimat, megszólítottam egy fiakkert:

— Hé, kocsis, mennyit fizetek Csöngölére?

— Nyolcz forintot.

— Az ám, a rabok vérit — vágtam ki a szokott szegedi kraftausdruckot.

— Hm — felelte a kocsis fejcsóválva. — Hát mért nem mondja az ur rögtön, hogy ismerős errefelé? Viszem hát öt forintért.

— Dangubálással? (Ez is egy szegedizmus — a hajó veszteglését jelzi.)

— A kirielejzomát! Hiszen az ur idevaló. Üljön fel no hamar, négy forintért.

Fel is ültem, el is vitt s mondhatom, kedves mulatság kinálkozott a tanyán. Ki volt adva a rendölet a pusztai kapitányoknak, hogy a mi jóképü férfinép vagyon köröskörül két mértföldnyire a bárányczimerü város tanyájától, az mind ott legyék, de az öregje is. Pusztai kapitányok a fejüket csóválták, hogy miféle szerzöt lehet az, ki férfinépre áhítozik, talán valami külsőországi királyné érközött — de akkor is mire való lészen az öregje? Mindegy, szót fogadtak s mind összesereglett a nép. Volt mit nézegetni köztük Munkácsynak. Gyönyörü tipusok akadtak: ősarczok, szőrrel benőve egész a szemig, csontos, körteképü kunok, laposfejü tatárok keresztbevágott szemmel, nyomott pogácsaképü bessenyők, széles, girbegurba fiziognomiáju, zömök termetü magyarok, apró, mélyen bennülő szemekkel.

Munkácsy csak úgy turkált köztük, a mint Tisza Lajos figyelmeztette egyikre vagy másikra.

— Ni, itt is egy szép példány.

A fotografus ott volt velünk, rögtön lekapta, a melyik megtetszett a nagy művésznek.

Legtöbb érdekes alak volt a pásztorok között, kik roppant üstökben főzték a birkatokányt künn a szabad ég alatt, mert csak úgy jó — és asszony azt nem tudja megfőzni, mert sok tapasztalat kell ahhoz. Az asszony csak szeretni való, a mig szép — aztán kapálni való, ha megöregszik.

Vagy tiz-husz fölvételt csinált a fotografus csupa szemenszedett férfialakokról. Egy vén pásztor, a ki azóta vezér lett az Árpád környezetében, de akkor még a tokányt kavarta, leginkább tetszett Munkácsynak, de sehogy sem engedte magát levétetni, leszegve a fejét az üst fölé makacsul: »Nincs nekem már szeretőm, ne izéljönek.« Végre kifogott rajta orvul Ivánkovics János, a ki azóta püspök lett, de akkor még a tokányt kavarta, úgy tett a kanalával, mintha a lé habját az arczába akarná fröcscsenteni, mire az ijedten felkapta a fejét és a moment-gép odateremtette az örökkévalóság számára.

Ekkor esett köztünk némi szó a képről.

— Árpád bejövetelét kétféleképen lehet megfesteni — mondá Munkácsy — vagy úgy a hogy volt, vagy úgy, a hogy képzeljük.

— Ebben van valami — felelte gróf Tisza, kit egész nap szörnyen feszélyezett az egyforma ruhánk s ha valahogy eleibe vagy oldalt kerültem (hogy tudniillik én nem vehettem észre), folyton nézegette s hasonlitgatta össze titkon a szöveteket. Nem fért a fejébe, hogy milyen csudálatos véletlen okozhatta ezt a teljes egyöntetüséget.

— Hogy milyen volt a magyarok bejövetele, — folytatá Munkácsy — azt senki sem tudja. És különben is Isten mentsen a valóságtól: furcsán, disztelenül nézhettek ki a ruháik...

— Igen, a ruháik — morogta a gróf gépiesen és kedvetlenül, mert ez megint a mi közös ruháinkat juttatta eszébe.

— Hja, biz azokat nem Tiller Mór varrta — szóltam közbe — se az ingeiket nem vasalták a mosó-intézetben.

— Szóval — jegyzé meg a mester — csak a képzeletre szabad bazirozni a képet.

— Az a kérdés, kinek a képzeletére? — vetette fel a gróf az ő józan okosságával. Mert az egész nemzet képzeletének ott kell lennie a képen. Nem könnyű az.

Uzsonna után kibontakozott a jókedv a buczkai bortól. Volt sok szép »szavallat« a gróf hosszu életére (bárcsak lett volna a fölséges égben több foganatja), éltették Munkácsyt is, de már hovatovább *szabadabb nyelven*, hogy hát itt keresi Árpád apánk arczvonásait, a mi egyébiránt nagy dehonesztáczió az akkori szögedi menyecskékre, meg Árpádra — mert ha járt is itt, alkalmasint tisztösségesen viselködött.

Egy tanyai gazda húzott ilyen tarka-barka czihát az eszére a Munkácsy itteni utjáról; nevetett a gróf, a ki szerette a nép furfangos észjárását, de viszont félt is, hogy a vendég megharagszik, ha ebben a tónusban folytatják; kirugta hát maga alul a széket pajzán kedvvel s odajárult az udvaron a legszebb menyecskéhez, derékon fogta és elkezdte ropni a csárdást fiatalosan, daliásan, úgy, a hogy az Isten tudni adta.

De a Miska se rest. Ő is fogott egy jól táplált Teczát vagy Maczát tyű hopp, s úgy megaprózta, hogy a Quartier Latin diákjai se csinálhatnák tüzesebben, ha tudnák. Ezt látván a nemes városi tanács, szenátorok és mindennemü rangok, utczu, nekiperdültek és — tekintély ide, tekintély oda — járták lélekszakadtan rogyásig. Bezzeg, letünt most már a férfiak divatja, a mi délelőtt volt, a fejérnépnek lőn immár nagy értéke s még a vénje, ránczosa is legalább tekintetes urral rakta, ha nem nagyságossal.

Hanem, szó a mi szó, a gróf tánczosnéja volt a legszebb, akár csak a kinyilt rózsa. Úgy is hivták valahogy: Buzás vagy Téglás Rózsának. Hogy tudott az rezegni, riszálódni, szent isten. Minden izma mozgott annak s csiklandozta a férfiszemet. Magas, egyenes volt, mint egy liliom s mégis kerek, formás minden testrésze, mintha piktor pingálta volna. Aztán hogy tudott tánczolni! Hajlott a dereka, mint a kigyóé, még talán sziszegett is, pihegett a keble, hogy szinte reszketett rajta az a feltüzött piros szekfü, a két alma között.

De nem soká reszketett, kihúzta onnan és odatűzte kaczéran a kegyelmes úr gomblyukába. A kalapja mellé akarta, de az mosolyogva ezt a helyet jelölte ki. Uraknál úgy szokás.

AZ ATHENAEUM NYOMÁSA.

TÁNCZ A TANYÁN.

VÁGÓ PÁL EREDETI KÉPE UTÁN.

No, ha igy szokás, hát odatűzte. Aztán eleresztve, hamiskásan illegette, billegette magát a csipőin tánczosa előtt, meg neki szilajodott, forgott mint egy karika s olyankor a sustorgó selyemrokolyája olyan szelet csapott, hogy a kit az megérintett, megbódult, megittasodott tőle, az aranyos papucsait pedig fölhajigálta a levegőbe, a mik azért valami szemfényvesztéssel estükben megint rácsusztak a piczike lábára.

— Mester! — kiáltott a gróf a tánczoló Munkácsyra — ezt a menyecskét le kellene festeni valami vezér feleségének.

— Nem bánom — felelte a lelkesedő művész.

Tizen is rohantak a fotografusért, de nem is kellett rohanni, mert az is ott tánczolt egy vén asszonynyal. Rögtön eleresztette az egyik masinát, a rozogát és hozta a másikat, a melyen levette a kaczkiás Buzás Rózsit — a ki igy válik ősanyjává valami főrangu nemzetségnek.

* * *

Későn este értünk be Szegedre. Másnap reggel megint bekivántam öltözködés előtt a gróf vadászát.

— Felkelt-e már a kegyelmes ur?

— Most öltözködik.

— Milyen ruhákat vesz fel?

— Egy zöldes kabátot és pepita nadrágot.

— Hát a mellény?

— Kéksikos flanellmellényt.

— Köszönöm. Mindent tudok.

Két-három percz alatt magamra rángattam a jelzett ruhadarabokat, de minthogy a gróf, a ki gondosan szokott öltözni, még mindig toilettet csinált odabent, lementem a földszintre a kávéház elé, reggelizni.

Kisvártatva ő is megjelent az utczán és körösközül szétnézett a roppant téren; nyilvánvaló volt, hogy keres.

Hirtelen kiléptem a leanderbokrok közül:

— Itt vagyok, kegyelmes uram.

Összerezzenve hőkölt hátra: megint a saját ruháját látta rajtam.

Elmosolyodott és fölemelte az öklét fenyegetőn:

— No megállj, zsivány!

Egy szót se mondott többet, le volt győzve örökre — és bár még azontúl is sok jó időt töltöttünk együtt, soha nem szólt be a toilettembe; jöhettem, mehettem vele, hozzá, talpig bársonyban, vagy zsák-haczukában. *(1895)*

Széll Kálmán.

VANNAK BIZONYOS ÁRAMLATOK, melyekkel alig lehet megküzdeni. Még az irótollat is genirozzák. Széll Kálmánról irni hálátlan föladat. Dicsérni őt annyit tesz, mint vizet hordani a Dunába. A szinigazat mondani róla annyi, mint félreértetni. Szidni őt annyi, mint meg nem hallgattatni.

De szidni őt nem is lehet. Ama feddhetetlen államférfiak közül való, a kik olyan óvatosan ügyelnek a maguk hirnevére, mint egy szemérmes asszony. Nem mindennapi nimbus környezi őt és ezt jól tudja. Épen úgy nem mozdul tehát se kijebb se beljebb a maga levegőjéből, mint azok, a kik az ördögtől való féltükben szentelt vizzel egy büvkört csináltak maguk körül és tudták, hogy e vonalon belül nem eshetik semmi bajuk, de a vonalon tul a legszörnyübb végre volnának kárhoztatva.

Hogy honnan van a Széll Kálmán nimbusa, semmit se könnyebb meghatározni, mint ezt. A közelsége Deákhoz és a miniszteri szék szándékos elhagyása Bosznia okkupációja idején. Az egyik szerencsés véletlen, de a másik a saját érdeme. Hajh, nem kis dolog e szomoru országban, hol senki sem válik meg a hatalomtól, hacsak a hatalom nem válik meg ő tőle. Hol a miniszterek, ha a király elejti őket, halálos sebbel a szivükben távoznak a Burgból, de egy hét mulva már mosolygós arczczal várják az uralkodót a budapesti indóházi perronon s lihegnek a kegyért, hogy megszólíttassanak.

A hazugságoknak ebben az országában még a fogalmak is kicserélődnek. Mindenki elitélte például Bismarckot, mert fönséges haraggal mormogott császári ura ellen, ki őt hatalmi székéről lerugta. A mi szinmutatóink egymás közt beszélgetve, már nem is tartották őt nagynak, mert embernek mutatta magát, a ki érzi, ha bántják.

— Bismarck tönkre tette magát.

— Tapintatlan fráter.

— Nem nagy ember az ilyen!

E jó urak előtt a Wurstl-Práter bábui a mintaképek. Ha pofonütik őket, arczuk föl nem dagad és el sem pirul. Semmi egyéb se történik, csak az erőmutató ugrik föl az ütő erejéhez képest az illető fokra. De a Wurstl-Práter bábui fából vannak s nem eleven husból, vérből.

Ám ők, a tapintatosak, is tudnak érvelni. Hogy — azt mondják — nem becses tulajdon-e az önuralom? Nem többet ér-e az idomított ló a közönségesnél? Az apportirozó kutya értékesebb, mint a fogvicsorgató komondor.

Hát igen. Bizonyára több és jobb csontokat kap a gazdájától. De ha a kutyák essay-ket irnának magukról, az apportirozó kutya nagyon rossz conduit-listát kapna és a fürge agár, a kiért a vadász aranyakat fizet s ki egy füttyentésére nagy virtuozitással fogja el neki a nyulat, mint hitvány karakter volna megbélyegezve a kutya-bibliothékákban.

De akárhogy van is, nem akarjuk végkép dehonesztálni a tapintatot. Szükséges talán cum grano salis. A lélekre is elkél egy kis szépitő szer. A festett szemöld és a berizsporozott nyak még nem utálatos, de az egészen bemázolt pofa már az. A tulzások ellen küzdünk mi, a mely tulzások megrontják a hitet a szereplő férfiak erényeiben. A tapintat jó lehet a maga helyén, de össze kell törni azokat, a kik az igazság és törvény helyére is a tapintatot akarják állitani.

Ez elfajulásában a tapintatnak valóságos üdítő áram, hogy a király egy úgynevezett tapintatlan emberhez nyult egy napon, a ki azt mondta valamire egyszer, hogy »ezt nem teszem«. Mert Széllnél nem szabad egyelőre mellőzni ezt az emlékezetes körülményt. A szinek közül, melyekből politikai

alakja formálódik az elmékben, ez az alapszin: »Ott hagyta a miniszterséget.« Ohó, ez nem tréfa dolog! Úgy emlegetik ezt, mint a hogy talán emlegették egykor a bibliai ifjak valamelyikét, a ki benn volt már a tüzes kemenczében, de még sem égett meg, hanem épségben jött ki onnan.

S azóta is milyen különös és gáncsnélküli az ő politikai élete. Vajjon jó pszichologus-e Casimir-Perrier, a ki azt mondja: »Ha egyszer valaki miniszter volt és nem vágyik ujra azzá lenni, nem érdemli meg, hogy az volt.« Talán egy kicsit felületes e megfigyelés, vagy meglehet, talál is, főleg a franczia véralkatra. De Széll Kálmánon nem mutatkozott az exminiszterek betegsége. Egy jel, egy moczczanás nem árulta el, hogy a jövőkor egyik miniszterelnöke rejlik benne. Nem gyüjtött pártot, nem igyekezett tapéton lenni, nem vett be minduntalan természetellenes szereket az elfelejtés ellen. Sőt úgy tett, mintha örökre szakított volna a politikával. Bár tagja volt a háznak mindig, a pártok életében nem vett részt. Úgyszólván izolálta magát. Látszólag nem is ismerte a képviselőket, kik őt gőgösnek tartották és minden tekintetben hideg embernek. Gőg volt-e ez vagy apathia? Lehetett csömör is. Csak ritkán jött az ülésekre, de ha jött is, felgyürt nadrágjában, az örökös zwikkerrel szemein, a nélkül ment át a folyosón, hogy valakit üdvözölt volna, s némán ült le szokott helyére, a középen Falk és Wahrmann tájékán. Olyan volt, mint egy sfinx. Tetszés vagy nem tetszés sohasem mutatkozott a piros, élettől duzzadó arczon, melyet az ismeretes kotlettszerü szakáll keretezett. Az egyformaság megtestesülése volt hosszu éveken keresztül. Ugyanaz a rideg komolyság, meg nem melegíthető fagy az intelligens barna szemekben. Fény azokban soha meg nem csillant, sem lelkes mondatra, sem durva gorombaságra; mosolyra se ferdültek ajkai, pedig a gróf Károlyi Gábor kaczagtató közbeszólásainak epochája is közbeesett.

Keveset szerepelt ez időtájt; a fórumon épen nem, a kulisszák mögött is alig. És ezt nem csak pártonkivüli helyzete okozta, hanem a saját visszahuzódása. Úgy emlegették, mint elmult embert, a ki már nem törődik semmivel. Különben hihetőleg benn a pártban se szerepelt volna. Tisza alatt nem voltak korifeusok. Tisza nem volt közlékeny, mint később Wekerle és báró Bánffy, se nem tartott egy csomó intimust a konyhán, mint gróf Szapáry; Tisza mindössze Csernátonyval közölte terveit, bajait, nehézségeit, de ez csak annyi volt, mintha egy kinyithatatlan fiókba zárta volna el titkait. A boszorkányüstök nem rotyogtak és a kavaró kanalakhoz nem fért senki.

Széll Kálmán ujból való szereplése arra az időre vezethető vissza, mikor a szabadelvü párt betegségei kezdődtek. A szép csendes időkben elő se jött, épen megforditva, mint az időjósló órák kapuczinus barátja. Hanem mikor mások gondolkozóba estek, nem jó volna-e elvonulni a bajok elől, ő akkor jelent meg ujra a Lloyd-klub termeiben s az a hatalmas szerep, a mit ott évek óta visz, minden zaj, minden külső esemény nélkül, mintegy magától a vállaira esett. Emelte ebben a királynak megnyilatkozó bizalma, még pedig a legértékesebb formában, melyet alattvalóival szemben mutathat. Az egyre sürübb parlamenti konfliktusoknál minden alkalommal felhitta tanácsadásra a király, a minek értékét még jobban emelte az, hogy a meghivott államférfiak, kik bizonyos sajátságos szerepet visznek az államhatalom hivatalos faktorai mellett s kik valóságos speczialitásai nálunk az alkotmányos gépezetnek (mikor a gép sehogy se mozog), rendszerint volt miniszterelnökökből és zászlós urakból vannak kiszemelve. Széll pedig nem volt se zászlós úr, se miniszterelnök, és mégis . . .

Mellesleg legyen megjegyezve, az öreg politikusoknak ez a meghallgatása a korona által, kritikus helyzetekben,

eddigi gyakorlatában körülbelül megmosolyogni való dolog; a derék urak fölmennek Bécsbe és a vasuton beszélik meg, hogy mit mondjanak a Fölségnek. Természetesen a tapintat nem engedi meg, hogy az valami egyéb legyen, mint a mit az akkori pártvezér, a miniszterelnök, óhajt, a ki tehát már előzetesen is igy referált a királynak.

Hogy a király ennek daczára mégis igen gyakran hallgatja meg őket válságok közt, ez nem királyi kiváncsiság, csak királyi bölcseség, hogy — hadd viseljenek a felelősségből valamennyit ők is. Gondolja talán magában: ha a lábmosáshoz aggastyánokat használok, miért ne használjak a kézmosáshoz is?

Széll azonban nem volt se aggastyán, se kegyelemben távozott miniszterelnök, se zászlós úr. Széllel határozottan feltünő kivételt tett a király. Mi lehetett a motivuma? Semmi más, mint annak a férfias eljárásnak az emléke, melyért eleinte talán neheztelt is: az, hogy odadobta tárczáját, midőn meggyőződése ellentétbe jött a kormányzási programmal. Mi egyéb inczidens nyerhette volna meg a királyt részére? Hiszen azóta nem szerepelt s utolsó ténye, bár évek sora mult el, mindig ez az emlékezetes lemondás volt.

* * *

A muzulmánok a Ramazán ünnepen tevehust esznek, mert azt hiszik, hogy a ki tevehust eszik, tevén megy be halála után a menyországba. A kecskehussal táplálkozó ellenben kecskén. Az ember szinte rossz néven veszi Mohamednek, a prófétának, a fösvénységét, hogy bizony már lovat is igérhetett volna nekik a halál utánra, de mikor megtudja, hogy a paradicsomba vezető út napokig tart, és hogy az út mentén két sorban izletes gyümölcs himbálózik a fákon, mely elérhető és leszakítható a tevehátról, de az alacsonyabb lóról és kecskéről nem, rögtön értelmessé lesz az Alkorán igérete.

Sőt nem csak az Alkorán világosodik meg, hanem a Széll Kálmán alapjelleme is kidomborodik, ha konstatáljuk, hogy mióta a szabadelvü pártkörbe ujra bejött, mindig a legmagasabb teve hátán ült, de az útszéleken mosolygó gyümölcs után sohase nyujtotta ki a kezét. Nem szőtt intrikákat, nem csinált saját külön politikát, nem is voltak extravagans álláspontjai, a mikkel nehézségeket csináljon, hanem a legnagyobb lojalitással segitette a mások által csinált nehézségeket megszüntetni, latba vetve népszerüségét, melyet fönt és lent nem kis mértékben egyaránt birt. Gróf Andrássy Gyula szép mondását: »a népszerüséget azért szerzem, hogy a hazámért odaadjam« nálánál hivebben senki sem fogadta meg. S épen azért nem birt rajta tuladni, mint a Polikrates gyürüje visszatért hozzá, még pedig mindig fényesebben. A népszerüséget azok pazarolják el, a kik sohase nyulnak hozzá.

Igazi jó szelleme volt a pártnak. Épen a legszükségesebb pillanatokban volt ő itt. Midőn egy másik kiváló államférfi élt köztünk, ki mindig az ellentéteket kereste, mint egy falat kenyérre, úgy szorult az ország ő rá, ki mindig az ellentéteket simitotta. »Széll a legszenvedélyesebb tüzoltó« — mondotta róla egy izben a király s valóban a milyen csöndes és szinte apathikus máskor az apró-cseprő politikai dolgoknál, egyszerre lázba jön, megindul s működni kezd, ha valami oltani való van.

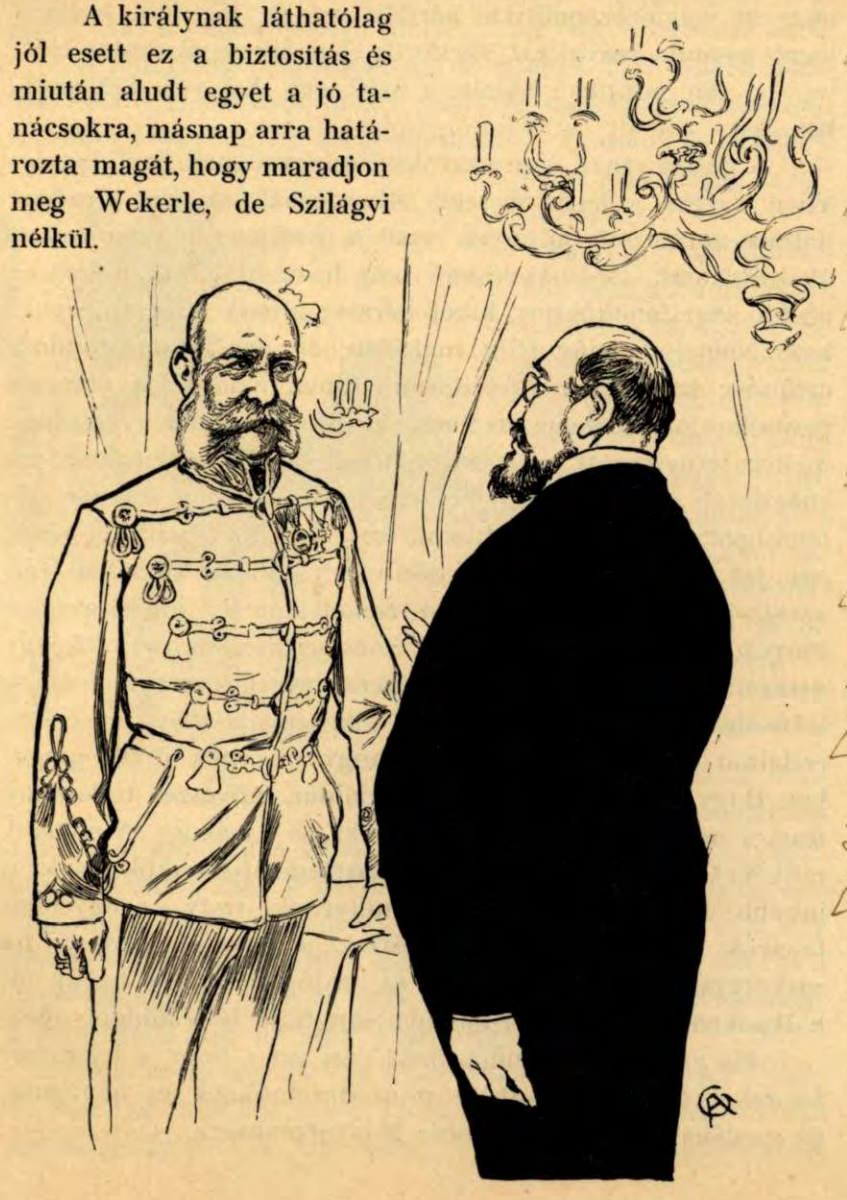
A Wekerle-kabinet első izben való menesztése idején ékesen beszélt a királynál a kabinet megmaradása érdekében. A király fölhozta aggályait, Széll nagy dialektikával igyekezett azokat eloszlatni.

— Megrendítik a legszebb művemet, — mondta végre a király, — tönkre teszik a 67-iki alapot.

— Felség, — jegyzé meg Széll Kálmán élénken, — én sokat forgok különböző emberek közt, ösmerem az országot

és merem állitani, hogy a 67-iki alap soha se volt szilárdabb, mint e perczben.

A királynak láthatólag jól esett ez a biztositás és miután aludt egyet a jó tanácsokra, másnap arra határozta magát, hogy maradjon meg Wekerle, de Szilágyi nélkül.

Most már a Szilágyi megtartása volt a klubbeli politikusok igyekezete. Ujra megjelentek kihallgatáson, Szilágyi mellett buzgólkodva. Kivált Széll beszélt sok érvvel és lendülettel. A király homlokránczai szemlátomást simultak, simultak és Ikarus egyre merészebben repült:

— Ő az egyedüli imponáló talentum, — szólt nagy hévvel — a ki az előrelátható közjogi támadásoknál sikerrel meg fogja védeni a 67-iki alapot.

— Hogyan? — vágott közbe a király hirtelen. — Hiszen ön azt mondotta tegnap, hogy a közjogi alap soha se volt szilárdabb.

Széll Kálmán szinte hátra tántorodott, mint a kit hirtelen golyóbis ér, talán először életében vesztette el a Fühlungot, de csak egy másodperczre, mert megint ura lett a témának s álláspontja elfogadására hajlitá a királyt.

Szélcsöndes időben nem volt igazi közelségben klubbeli társaival. A pártoskodásnak az a neme, mely a mi parlamenti köreinkben divatos, mely egykor melegség volt, most csak tartalmatlan sablon, mintha feszélyezte volna. Nem barátkozott a mamelukokkal, nem vacsorált, nem szinczerizált velök. Nem szedte be esténkint a tömjént, mirhát, mely itt kijár a hatalmasoknak. Nehéz időkben sürgött-forgott, kapaczitált kézzel-lábbal, de jó időkben hideg maradt, mintha mondaná: »Nincs most rám szükségetek.« Ha bejött is rövid időre a klubba, csak kevesekkel érintkezett. És ha odalépett is valamely beszélgető csoporthoz, a szokott témák, az apró perfidiák, hizelgések és szegényes cselszövényecskék idegenek voltak lelkétől. Ez a csemege nem vonzotta s nem látszott magát otthon érezni e helyen. Ő, a ki a természettől közlékeny, itt többnyire hallgatag és zárkózott maradt. Nem üdvözölte ismerőseit, a hogy itt szokás, ama farizeusi mosolygással és alpakka nyájassággal, mely lassan-lassan valódi paródiája lett a bizalmasságnak. Sokan zokon vették tartózkodó, kimért,

sőt idegenkedő viseletét, mások ellenben mentegették őt: »Hiszen nem lát«. S csakugyan ő maga is panaszkodott némelykor, hogy rövidlátó, de ez nem akadályozta meg abban, hogy mindig gyorsan, biztosan lássa és találja meg azokat, a kiket keresett.

Annál feltünőbb ez a zárkózottság, mert Széll Kálmán alapjában nagy causeur, ki szélesen tud és szeret beszélni, előadása folyékony, mint a patak s szerte csapongó, mint a fecske röpülése. Eltér a tárgytól, meg visszaugrik, átveti magát más témára s arról megint egy kiágazó harmadikra, negyedikre és midőn a hallgatók jóformán elfelejtették a kiindulási pontot, egy-egy megkapó fordulattal hirtelen visszatér oda, mosolyogva jegyezvén meg:

— No, úgy-e, nem vesztettem el a Fühlungot.

Nagy egybekapcsoló erő nyilvánul benne s rendkivüli emlékezőtehetség. Előadása nem olyan lebilincselő, mint az Eötvösé, melyben a humor aranya csillámlik, sem nem olyan pezsdítő, mint a Szilágyié, ki finom malicziákat fon össze vastag Kraftausdruckokkal, de érdekes, meleg és szines.

Csakhogy a klubban ritkán melegedett föl! S még ritkábban szólott hozzá a napi kérdésekhez, a mi egyrészt jó izlését mutatja, mert a klubban mindig személyekről van szó, személyek és mindig csak személyek, míg Széll nem beszél, és soha nem itélkezik személyekről, csak dolgokról. Ez az ő egyik nagy kvalitása a mi politikusaink fölött, kiket sem a levegő, sem az intézmények nem izgatnak. Alapmotivumaik Tiszáék megsemmisitése, Bánffy megbuktatása, Apponyi minisztersége, Péternek vagy Pálnak államtitkársága, stb. Nagy nemzeti hályog ez a szemeken. Nem tudni meglátni a hazát, csak a személyeken keresztül.

Talán ebből is magyarázható, hogy Széll jobban érezte magát a Nemzeti kaszinóban, hol a Lobkowitz herczeg-féle tarokk-partiban vesz állandó részt. A kaszinó urai előtt állitólag jobban kigombolkozott, s tény, hogy itt jobban ismerik mint a párt-klubban. Maga Lobkowitz is, ha Bécsben vagy akár itt valamely politikai kérdést vetnek föl eléje, ezekkel vagy hasonló szavakkal zárkózik el a nézetnyilvánitás elől:

— Ah politika! Ahhoz a Széll ért. Azt vele kell megbeszélni.

S ebben igaza van a tarokkozó herczegnek. Széll kétségkivül egyike a legértékesebb államférfiaknak. Ezt a czimet nálunk egyébiránt könnyen osztják, pedig a mi úgynevezett államférfiaink többé-kevésbbé még hasonlitanak azokhoz az afrikai törzsfőnökökhöz, kiket lefestve látunk a képes lapokban. Némelyik még félig meztelen, de egy finom londoni czilinder kalap van a fején félrecsapva, a másikon franczia pantallon lötyög, de az orrában még ősi fülbevalók s a csupasz mellén tetovirozott pelikánok. Szóval egy-egy modern európai ruhadarab megakad egyiken-másikon, de még teljesen jól felöltözött afrikai főnököt senki se látott. Nos, hát Széll végre egy jól felöltözött magyar államférfi, s a ki tisztában van azzal, hogy az országgyülési beszédeken és jól szervezett főispáni karon kivül még sok más szükségletei vannak egy nemzetnek. Hogy az ország ezernyi meg ezernyi dolgozó lakosainak tökéletesen mindegy, kik szivják esténkint czigarettáikat a Lloyd-épületben és hogy miképen érzik magukat. Hogy ipar, kereskedelem, irodalom, művészet, tudomány teszi a nemzeteket nagyokká. Senki se kiváncsi rá például, milyenek most a franczia departement-főnökök, sokkal inkább, hogy a franczia irók milyenek, vagy az egyetemi tanárok Nancyban és a szinészek a Comédie-ben. S ha uj kormány alakul Párisban, az ördög bánja, de ha uj női kalapokról kél hir, az villámgyorsan futja be a földgolyóbist.

Ha valaki, Széll tudja, Széll érzi ezt s hogy a legutóbbi kaoszból ő bontakozott ki miniszterelnöknek és nem más, az magában csak jó szerencse Magyarországra.

Hogy az-e ő rá nézve is? Ki tudja? Népszerüség, dicsőség, tömjénillat száll felé mindenünnen. Hallja a legédesebb hangokat. Azt a csörömpölést, melyet a fegyverek lerakása okoz.

A fellegekig csapódnak föl az éljenek. Méz csurog Bécsből, méz a kaszinóból, méz a vidékről, még talán az asztalláb is mézet eresztene, ha megcsapolnák. — Hódolók és bámulók egész raja kering az udvarában.

De vajjon mit mondanak neki a rátóti fák, az ő őszinte barátjai, a kiket ő maga nevelt, a kiket úgy ösmer és úgy szeret? Van-e még néhány magányos percze? Szokott-e még közöttük kontemplálni? És nem susogják-e neki: »Bizonytalan barátokkal cseréltél föl bennünket!«

* * *

Az idő elbánik mindennel, de leghamarabb a közepes dolgokkal. Kiváló politikusoknak, ha nem egyszersmind vezérek, még a nevök se marad fönn, de a legegyszerübb mamlaszok egy közbeszólásért, vagy annyiért sem, egy esetleg rájuk alkalmazott bon-mot-ért élni fognak. Szóval a nagy bolondságoké és a nagy bölcseségeké a halhatatlanság: a mi közbül esik, az idők papirkosarába való.

Nálunk se fognak élni a Szontagh Pálok, Somsich Pálok, de élni fog Róth Pál, mert mandátuma aktáihoz hozzácsatolta szórakozottságból a számlákat, a mibe a mandátum került.

A parlament harczai, a forrongások, lecsendesülések, a köznapi tevékenység rendes arányu hullámai mind alámerülnek az éjbe; a nagy vitákat, a szép beszédeket, az aggodalmakat, reményeket letörli egy láthatatlan szivacs — de megmarad mint egy nagy abnormitás a mostani béke története, mig csak parlament lesz. Igaz, minden jel mutatja, hogy nem sokáig lesz. — S igaz az is, hogy sok szem marad utána szárazon.

A nagy abszurdumok kiváltságával lesz bebalzsamozva ez az esemény, a melybe annyi érthetetlenség, dilemma és különösség vegyül.

Hogy az ellenzék, mikor épen legjobban van összetörve, akkor képes a legintenzivebb erőt kifejteni.

Hogy a többség, mikor a legóriásabb, leteszi a fegyvert a kisebbség előtt.

S hogy az ellenzék kegyetlen hadjáratban bombázza előbb a hajlékot, a melybe aztán beköltözik lakni.

Mindez megtörtént. Széll formulájától, mint valami tündérvessző suhintásától, falak omlottak, hidak támadtak és a két tábor, mely emberemlékezet óta harczokat viv egymással, most együtt szivja a békepipát a Lloyd-termekben. Valóban, furcsa látvány. Ha az előszoba fogasain nincsenek is egymás szomszédságában frigiai sapkák és Gessler-kalapok, a tarkaság mégis szembeötlő. A Károlyi Sándor gróf felöltője mellett van a György Endre haczukája s Blaskovics tisztelendő úr a Beksics szögén tartja fekete nemez kalapját. És benn? Óh, istenem, benn! Mosolygó arczczal járnak föl s alá a honatyák, öreg szabadelvüek és ifju szabadelvüek, a disszidensek (a hidászok), a harczkeresők, a békekalapácsolók, az egyházpolitika volt hivei és volt ellenségei. Horánszky fáradtan ereszkedik le az alacsony pamlagra a Bánffy szobra alá, hogy majd pikétet játszszék később Münnich Auréllal. Apponyi végzetét viseli nemes megadással, egy szó, egy mozdulat el

nem árulja, hogy különbséget tesz a párttagok közt. Egy mameluk-csoportnál áll meg: »Hol vacsoráztok ma este? Én is veletek megyek.« Hodossy Pulszky Ágosttal konferál. Ah, milyen szépen vegyülnek! Bárányok és farkasok, egerek, macskák, saskeselyük és denevérek. Itt van mindenki. Az Andrássyak ismét magyaráznak valamit. Csáky az ő nyugodt grand seigneur-i magatartásával mintegy cerclet tart az elébe kerülő ösmerősök közt. Itt van mindenki. Előjött gróf Szapáry Gyula is a homályból. — Hires arról, hogy mint a bumerang, visszaesik oda, a honnan elhajították. — Együtt van a kompániával (még most legalább) és jó, a mig ő itt van, a titáni szónok is, a ki különben egyedül szokott járni fényben és ködben, mint az üstökös. Szeliden jön ki a kártyaszobákból az öreg Tisza s vált útközben az uj társakkal egy-két barátságos szót. Hejh, sok barátságtalant cseréltek ki azelőtt! Gróf Tisza István átcsapott a simábbik zöld asztalhoz, a csontgolyókat lökdösi dákójával egész este. Hock János nézi és kritizálja. Gyönyörü pallmall ez igy együtt. De ne hogy vésődhöz nyulj Phydias és kifaragd ezeket a nyájas arczokat, mert ezek csak álarczok, Phydias, a melyek vagy lekopnak, vagy az első zajos estén elvettetnek; az igazi arczkifejezések belül vannak és ki tudja milyenek. A gyülöletnek sárgasága és a féltékenység önszine, vagy a haragnak pirja át nem üt a lárvákon és minden nyugodt, csöndes, minden magától értetődik, a mi tegnap este még lehetetlen volt.

A nagy pigra massa, a régi párt meg se látszik. Hogy hol van? A szép Clorisandenak is csak egyetlen olyan inge volt, mely őt láthatlanná tette. Ki szabta e sok inget az öreg szabadelvüekre? A régi kormányok, kik minden akcziótól elszoktatták. Ellenben az ujak mozgékonyak, mint a halcsikok és dominálni látszanak estenkint a nagy teremben, mintha százan és százan volnának. Persze ők sokat adnak a külső megtévesztésre és magokkal hozták volt választóikat is, szinte mindnyájukat olygarchákat, latifundiumok urait, püspök-rokonokat, kik a Mária-utczai jezsuita templomban imádkoznak délelőtt s este itt vannak a szabadelvüség ütöttkopott kaszárnyájában.

És megindul az elmélkedés bizalmas körben, intim vacsoráknál, s kiki véralkata szerint itéli meg a helyzetet.

— Mi győztünk — mondják az optimisták — ujak és régiek. Épen az ellenkezőt hiszik a pesszimisták itt és ott. Lehet bizonyítani akármelyiket.

Egy miniszter a régiek közül igy szól:

— Ha egy folyóba beömlik a patak, azért ugyanaz a folyó marad.

— De ha sósizü volt a patak, mely a folyamba szakadt — ellenvetik az aggódók — az édesvizü halak nem élnek meg többé benne.

Nehéz ebben birónak lenni. Hogy ki a győztes, ez lehet csiklandozó a személyes hiuságra nézve, de végre is csak kanapé-kérdés. Az országnak mindegy. Az ország lett a győztes, ha épen tudni akarjátok, mert az ország nem okoskodott, hanem csak a békét akarta. Nem vette számításba talán, hogy a parlament betegségei csak elodáztatnak, de meg nem gyógyulnak. Megundorodott a harcztól. Ez volt az egész. Békét akart és béke lett. Mindjárt most akarta a békét, tehát meg lett mindjárt. Hogy mi lesz a következmény? Ebben ismét nehéz jósnak lenni. De egy bizonyos: hogy azoknak a bejött uraknak is joguk van szabadelvüeknek lenni. S ha azt állitják, hogy ők azok, hinni kell, esküt rá kivenni nem lehet. Igaz, hogy ezzel a régi szabadelvü párt esetleg, sőt alkalmasint némi változáson fog átmenni. Hogy jó lesz-e ez a változás? Ki tudja! Ha két pislákoló tüzet összekotornak egy rakásra, mondják, tisztább, ragyogóbb lánggal ég. Sok csodálatos történhetik a nap alatt. Valami szörnyü rossz változás ellenben nem igen lehet. Az elnevezés végre is a régi marad:

»Szabadelvü párt«. Szépen cseng. S a milyen gallimathiász a szabadelvüség a magyar elmékben, ez untig elég a jámbor polgároknak. Hiszen a tudat a fő, hogy szabadelvü jelvényben kormányoztatnak. Szemere beszéli, hogy néhány füszerkereskedést ismert, részint a fekete, részint »a fehér kutyához« czimezve, de fekete vagy fehér kutya nem volt a nevezett boltokban kapható. A kereskedés azonban mindamellett jól ment és meghozta a megfelelő gyümölcsöket.

Hát az utólagos kiábrándulás! A csalódás keserves utóérzései! Ejh, ostobaság. Boldogtalan-e azért valaki, ha abban a hitben eszik macskahust, hogy az nyulpecsenye? Végre is a sauce-tól függ. S a mártások már a multban is sok idegen izt elenyésztettek. Legfeljebb a Brillat-Savarinoknak kell még ügyesebben keverni pépjeiket.

S a mi magát a pártot illeti? . . . Óh, jóságos egek! Nem mindegy-e a népek ezreinek, hogy melyik árnyalat kerekedik felül a klubban? Hogy a fekete hangyák irtják-e ki a veres hangyákat, vagy megfordítva? A zsombék megmarad és valaminő hangyák is lesznek benne.

De nem ily bagatell a szituáczió Széll Kálmánra nézve, — s főleg ő róla szól e kis czikkecske. Okos fej, erős judiczium és nagy megfigyelő tehetsége van. Meg kell jelennie előtte a dicsőség aranyfüstje közt is annak a fehér kisértetnek, mely előre vetődő árnyéka a jövőnek. Sejtenie kell (vagy talán tudja is), hogy a megkötött békébe a háboru magja van becsomagolva.

És ha el lehet is hinni az özönvizet a föld gyomrába tepert és szénné vált erdők tanuságára, a Noé bárkája már gyanus dolog. Illetőleg a bárka maga még hagyján, a belegyüjtött különféle vadállatok is megjárják, — de hogy aztán ezek a vadállatok össze nem tépték Noét, az egyenesen hihetetlen. Lehet, hogy Noé varázsló volt. Lehet, hogy Széll Kálmán is varázsló. De néha a varázslók is rosszul járnak és többnyire nem azzal, hogy a szellemeket előhivják, hanem, hogy nem tudják őket visszaparancsolni a skatulyáikba.

Mig ott künn, messze a viselős, szabadelvü kaszárnyától, éltető remények fakadnak, mig folyvást hullanak le a párturalom békói s tisztább levegő fujdogál, mert Széll abban az egyben csakugyan varázsló, hogy a mit Amerika merészen csak most tervez, ő egy karikacsapásra más klimát teremtett az országnak, mig ott künn ametiszt szinben csillog a politikai horizon, mint a hogy a kietlen, összerepedezett hegyek szoktak távolról a zafir kék szineibe öltözni, azalatt bent a klub termeiben, a honnan sok jó és sok rossz jött harmincz év alatt, lábujjhegyen settenkedik a kölcsönös gyanakodás, Dionysius-fülek hallgatóznak a szögletekben s gyík-szemek leskelődnek a lárvák alul. (Nem rémlik-e nektek, ifju és öreg szabadelvüek, hogy ez álarczos gyülekezetben maga a fehér béke is lárvát visel?)

S a mi némiképpen összetartja egy harmonikus egésznek látszatában e nyüzsgő, tépelődő tábort, az az illem és a jó nevelés. Kétségtelenül elég alap egy soirée erejéig, de az összeforrasztáshoz együtt megvivandó küzdelmekre igen csekély municzió. Az éles szemek sötét konturokat látnak. Látják a szövőszékeket és a vetélőt, — sőt a takácsokat is. Csak még mozgásba nem jöttek kezeik az intrikák fonalaival.

Egy okos politikus eképen jellemezte a helyzetet, kérdeztetvén, hogy megy a Széll Kálmán dolga.

— Most még nehéz, nagyon nehéz, — felelte aggodalmasan.

— Nehéz? Ugyan! Hisz mindenki hódol előtte, mindenki dicsőíti. Miért nehéz hát?

— Mert még nem látja ellenségeit.

S valóban optikai csalódás, hogy Széllnek könnyü kormányozni. A kormányzás soha se volt nehezebb, mint e

perczben, midőn a féltékenység, az önfentartás és a felülkerekedés összes szörnyei ébren vannak, midőn kétszer háromszáz Argus-szem figyel és félannyi koponya abban fő, hogy vajjon végre hova csatlakozik Széll Kálmán? Kinek dobja kendőjét a szultán? A régieknek-e vagy az ujaknak?

A legprimitivebb dolgok, melyekről máskor egy szó sem esett volna, a legártatlanabb mozdulatok, *kényes* feladatokká változtak át e sajátságos háremben, Széll összes kormányzati művészetét igénybe vevők. Egy főispánt ha fölment, egy jelentéktelen bizottságot ha összeállít, egy ebédhez való vendégeket ha összehí, megindulnak az aggodalmak, az úgynevezett »messzemenő kombinációk.« Óh, milyen érzékeny gépezet ez! A karikák, pörgetyük, jelzők, kerekek, srófok, mind elkezdenek mozogni, pattogni és berregni.

Vajjon meddig tarthat el egy ilyen problematikus gépezet és önként tolul föl a kérdés, hogy fog-e ez, ha csak ideig-óráig is, járni tudni? És, hogy elegendők-e az egymáshoz nem illő részek összetartására a szép, okos beszédek, melyekben nincsen hiány? E tekintetben meglepte Széll az országot. Milyen friss ő és milyen ujnak látszik! Az objektivitás, a nivó, a becsületes szem, mely nem kancsalít semerre. Néhol az erőnek messzehangzó dallamosságáig száll föl e Széll Kálmán, a kit már-már elmult politikusnak tartottak némelyek.

De mily hiábavaló ez az erő, az erők összesége a végzet ellen, mely egy órában bizonyára megérkezik. A sziv legmélyéből előtörő kiáltás vagy a legszebb Beethoven-szimfónia se állítja meg a siető folyamokat, melyek szintén meg fognak érkezni egy órában oda, a hova megindultak.

Azért tehát feleslegesek a rekriminációk, hogy: ha nincs ischli klauzula, vagy ha Bánffy így, Tisza úgy . . . Bohó beszédek! Minden úgy történik e földi téreken, a hogy történnie kellett és semmi szin alatt se történhetett volna máskép. De ha mégis eshetik feltartóztatása ama dübörgő keréknek, mely sokakat fog eltaposni, ha lehetséges akadályt vetni, hogy valami később történjék, a mi esetleg előbb következnék be, akkor ez csak Széll magatartásától függ.

Ha az objektivitás oly magaslatán marad, a melyen most áll s nem hajlik vonzalmával se ide, se oda, hanem bizonyos kimért távolságban, sem nagyon messze, se tulságosan közel fölötte fog szárnyalni a régi és az uj szabadelvüeknek, mindaddig, mig egy választási rostára rakhatja őket, akkor, nem lehetetlen, a végzet is paktál vele. Abszurdum, az igaz, hogy valamely pártvezér szándékosan hidegséget ömleszszen maga és pártja közé, mert a hideg közönségesen megöli a pártvezéreket. Ők a melegben élő amphibiumok.

És mégis, mégis . . . A politikában nincsenek abszurdumok, mert különös szituációk vannak.

Nyilván az említett Noét is azért nem tépték össze a bárkájába gyüjtött különféle vadállatok, mert sohase ment hozzájuk egész közel s csak úgy a rácson keresztül etette őket.

A havasi kürt és az óra.

Önök most alkalmasint egy csinos történetkét várnak tőlem, két szerető szivről, mely nem tud összejönni, csak az elbeszélés végén, mikor már a közönség megunja az öregek különböző okvetlenkedéseit.

Ebből azonban semmi sem lesz. De ez csak az első csalódás. Sorba jönnek a többiek.

Mert mit tagadjam, én sehogy sem vagyok felolvasásokra alkalmas.* Ha engem három embernél több hallgat, azt én valamennyit Gyulai Pálnak képzelem és megfog a csöndes, lankasztó tréma. Idegeim, hallószerveim megfeszülnek és hallom valamennyiük zsebében óráik ketyegését, mintha csodálatos módon egy órásboltba jutottam volna, magam is egy öreg óra, mely itt lesz megregulázva.

Azonfelül ellensége vagyok a felolvasásoknak, elvből és felebaráti szeretetből. Mert én még legalább sohasem mulattam jól valamely fölolvasáson és nem tételezhetem föl másokról sem, — csakhogy mások nem olyan őszinték. Valami lerázhatatlan zsarnokfélének tekintem a fölolvasót, a ki korlátoz engem a tetszésszerinti köhögésben és a szomszédjaim megszólításában. Nagy rejtély előttem, hogy a közönség miért hajlandó mégis elszenvedni minden panasz nélkül a fölolvasásokat. Hiszen az igaz, sok egyebet is elszenved, de mindig valami előnyökért. A hölgyek például sohase panaszkodnak társaságban a vállfüző ellen, pedig szorítja őket, sohase mondják: »Ah, ez a kiállhatatlan mieder!« És ebben van logika; mert a mieder kiállhatatlan, de szebbekké teszi őket, mig a fölolvasó nem teszi őket szebbekké és csak kiállhatatlan.

A legutolsó és legigazibb ok pedig, a mely engem alkalmatlanná tesz felolvasni, az, a mit bizonyosan méltóztattak észrevenni, hogy nincs hangom. Ezen úgy segítettem azelőtt, a hogy a szegény ember szokott, mástól kértem kölcsön. A jó Győry Vilmos szokott volt helyettem felolvasni. Szép ezüstcsengésü hangja volt, még a palóc dialektust is visszaadta. — Meghalt szegény és ezzel én másodszor rekedtem be.

Kérdezhetik tőlem ezekután: akkor hát mért vállalkozom mégis felolvasónak?

Hja kérem, én is csak gyenge ember vagyok és fölfogoma nemzeti geniuszt, hogy ebben az országban mindenki szi-

* Ez a czikk felolvasás volt 1901-ben.

vesen vállal olyan funkcziót, melynek nem tud megfelelni. Egyéb mentségekben sem vagyok szűk. Már tavaly és harmadéve is felolvasást kért tőlem egyik-másik barátom épen ennek az előkelő társaságnak.

— Jól van, — mondám — a felolvasást megirom, de nem én olvasom fel.

— Ohó, — felelték — a felolvasás csak mellékes, a te személyed a fő.

Érveltem én ez ellen, hogy ha valakinek egy virágbokrétára van szüksége valamely kertből, csak a legritkább esetben csomagoltatja melléje a kertészt is, de nem ért semmit, a mi közös barátaink visszaérveltek, én megadtam magamat, és e kapituláczió folytán ülök mostan itt a tulajdon hangommal és személyemmel (mert hiszen lehetnék én itt a más személyével és hangjával is).

Csoda-e, ha ebben a rám nézve szerencséssé alakult helyzetben meglátogat az elbizakodottság ördöge, a kisebbik öcscsével, a hiúsággal (a kik nekem régi jó ismerőseim a szabadelvü klubból), és az ő sugalmazásukra fecsegek a saját személyemről, tudván, hogy senki sem vetheti szememre: »az ön személye csak mellékes, a fölolvasás a fő«, mert épen az ellenkező érvelés alapján vagyok én most itt.

Félek ugyan, hogy vétek a köteles szerénység ellen, de ez csak pillanatnyi látszat, mert egészen más bajban sinylődöm. Ámha előtérbe hoznám is személyemet, volna rá mentségem, mert nem sokáig lehet előtérbe hozni. A fölszin recseg alattam erősen. A dolog úgy áll, tisztelt hölgyeim és uraim, hogy az iró előtt két szép élet áll egyebütt; az egyik a halál előtt, a másik a halál után. Nálunk Magyarországon azonban csak egy szép élete van. A halál után. Az elsőt csak átszenvedi a második kedvéért.

És épen ennek a szebb életnek az első barázdájánál leselkedik rám a végzet. Úgy, hogy én valósággal csak addig élek, ameddig meg nem halok, az úgynevezett halhatatlanság előlem el van zárva, mert én rólam, mint irórul, borzasztó dolgok fognak kisülni a halálom után.

Én ezt jól tudom és nem bánom, ha önök is megtudják és ha egyáltalában kedvesek akarnak lenni irányomban, most legyenek kedvesek és ne bizzák az utódaikra — mint azt némely magyar irók kortársai cselekedték.

De nem akarom önöket sokáig fárasztani, áttérek a leleplezésre. Valóságos kicsiségen kezdődik első botlásom, mint a hogy minden bűnös pályának valami játszi bohóság az eleje. Egy kis sértett hiuság, egy kis lustaság, egy vonzó példa — a megejtő rugók.

Vagy husz év előtt mutattak be egy urat, a ki most különben képviselőtársam s a ki ép akkor olvasta egy novellámat; láthatólag megütődött, mikor a nevemet mondták:

— Ön irta volna azt a novellát?

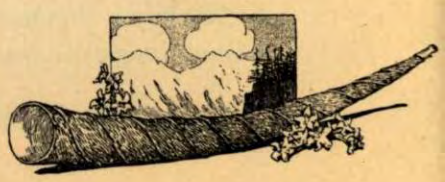
— Igen, én.

— Ezzel a termettel? — mondta ő fejcsóválva. — No, sohasem hittem volna, hogy az lehetséges.

Megvallom, boszantott ez a párbeszéd s minthogy a véletlen úgy hozta magával, hogy még az nap egy szép asszony kért meg, irjak valamit az emlékkönyvébe, a hangulat nyomása alatt beirtam ezt a mondatot:

»Az iró olyan, mint a havasi kürt; csak messziről jó hallani.«

Nemsokára egy másik asszony küldte be az albumát, lusta voltam, annak is beirtam, hogy »az iró olyan, mint a havasi kürt . . .« És azontul jöttek irodalmi pályámon soha nem szünő sorban a Stammbuchok, átkozott legyen, a ki föltalálta. Végtelen megnyugvással olvastam azóta, hogy a Stammbuchot egy fiatal franczia nemes találta föl, a ki aztán később a guillotine alatt halt

meg. No, hála istennek, csakhogy utólérte a megérdemelt büntetése.

Hát igen, a Stammbuchok! Ezek a szép chagrin bőrbe kompingált temetők, a hova az asszonyok temetik azokat, a kik a lábaiknál elestek. — Ezek a szomoru Stammbuchok vittek be a hinárba. Közbül azt hallottam, hogy Albrecht főherczegnek is csak egy tósztja van s mindig frenetikus hatást kelt vele. Ez megvigasztalt. Hát mért ne lehetne nekem is csupán egy jeles mondatom? Szépen meg lehet azzal élni. Egyre irtam tehát leányoknak, asszonyoknak, falvakban, városokban, külső országokban, a hol csak megfordultam, hogy az iró olyan, mint a havasi kürt. És annál bátrabban irhattam, mert rám vonatkozólag mindig igazabb és igazabb lett, minthogy a beszélyeim folytonosan csinosabbak lettek, a termetem pedig folytonosan rosszabb lett, tehát egyre jobb lett engem messziről hallani.

Méltóztassanak ezek után elképzelni, hogy mikor a halálom után beküldözik ezeket a mondatokat, egyszerre kisül, hogy nekem csak egyetlen gondolatom volt s könyörtelenül átadnak mindjárt az örök feledésnek. De jól is teszik. Mit is csinálhatnának velem egyebet? Emléktáblákat illeszszenek a volt lakásaimra? És ugyan mit vésethetnének rájuk? Csupa havasi kürtöket. — De bár beletörődtem sorsomba, mégis hiu az ember, bánatot okoznak azok az emléksorok, jelmondatok, szikrácskák, melyeket az olvasók kegyeletesen megőrizve az elhalt irók után, reliquiák gyanánt koronkint beküldöznek az ujságokba. Mintha mérges nyil furódnék ilyenkor szivembe. Ah istenem, az én havasi kürtjeim! Egy napon ők is beérkeznek a szélrózsa minden irányából. Oh szegény szerencsétlen havasi kürtjeim!

De mit beszélek? Hiszen ha az enyimek volnának. El kell magamat szánnom a legborzasztóbb vallomásra. A hölgyek, a kiket e sorokkal megajándékoztam, úgy jártak, mint Gladstone-nal valamely angol kis város hölgyei, a kik egy bankett alkalmával megrohanták ollóikkal, hajából fürtöket vágtak le emlékül — és csak később tudták meg, hogy az öreg fején nem a saját haja volt.

És ime, most tárul már ki a teljes valóság, hogy a »havasi kürt« tulajdonképen nem is az én gondolatom, csak úgy olvastam és plagizáltam valahonnan. Minélfogva egyszerü önámitás a vigasztalás, hogy Albrecht főherczegnek csak egy tósztja volt. Igaz, de mégis volt egy tósztja, a mi az övé, — de az én gondolatom más valakié.

Ily vigasztalan helyzetbe jutva, hamar tisztába jöttem azzal, hogy a halál utáni irói élet elveszett számomra, hát ezt nem is érdemes már menteni, egyszerüen elejtendő. Hanem e helyett a halálon inneni életet kell minél kényelmesebbé tenni; s ha már van egy állandó mondatom a Stammbuchokba, ki kellene gondolni egy állandó fölolvasást is.

Egy régi történet izgatott. A szép castiliai Blankának volt egy hervadt szegfüje, ha rálehelt, visszanyerte szinét, illatát; husz évig viselte haja között a társaságokban. Egy olyan felolvasást szerettem volna kitalálni, mely mindig friss, szines, uj és aktuális legyen és még se kelljen ujra megirni, tele legyen napi vonatkozásokkal, de azért husz év mulva is lehessen használni.

Sokáig töprengtem ezen, mig végre nehány papirkereskedés kirakatában láttam szépen megpingált huszárokat lóháton, karddal, repülő mentében, de fej nélkül. Mi az ördög lehet ez? Mikor fejezték le ezt a sok huszárt? Mit akar ez jelenteni?

Bementem a papirkereskedőhöz; az aztán fölvilágositott:

— Hát ez a legszebb pej ló és a legszebb termetü huszár fejetlen teste.

— Azt magam is látom; de mért nincs rajta a feje?

— Mert ez a fotografus kényelmére való, — mondá a kereskedő — az állandó ló és állandó test. A legény lefényképezteti magát, a fotografus csak a fejét veszi le s odaragasztja a testhez és mindjárt megvan czakumpak. Neki könnyebb igy, a legénynek pedig mindegy, vagy hogy még szereti is, mert szebb testet kap és szebb paripát.

Hm, milyen együgyüen ravasz dolog és mégis milyen veszedelmesen hasonlit a pártunkhoz. A ló, a programm, a test, a többség s ha uj vezért kapunk, csak a fej változik, a ló, a test, a tarsoly és kard ugyanaz marad. Minden vezér jó a nyakunkra és mi is jók vagyunk minden vezérnek. Ámbár ez egyszer Isten tudja . . .

Ebből a szines kenderből fonogatva gondolataimat, éreztem, hogy a jövőből semmit se tudok ugyan kitalálni, de a helyett egyre közelebb-közelebb jövök az örök felolvasás kitalálásához.

Eszembe jutott, hogy van egy országgyülési rajzom, a melybe csak uj fejeket kellene berakni, hogy mindig uj és uj legyen. A gondviselés is csak azt teszi az emberöltőkkel, megismétlődő eseményeket hoz uj fejekkel, az uj keretekbe rak be régi fejeket.

— Méltóztassanak, kérem alásan, megengedni, hogy én azt itt most kipróbáljam.

* * *

A képviselőház órája felül az a hir terjedt el multkor, hogy rosszul jár; pedig fontos terminusaim voltak a nap hátralevő részére, hát elhatároztam, hogy valami perfekt órához iga-

zítom a magamét. E czélból megszólítom a folyosón Tisza Kálmánt, a ki beszélgetésbe volt merülve Láng Lajossal:

— Kegyelmes uram, hány óra?

Tisza szórakozottan felelte:

— Egy bizonyos, és ez az, hogy dél elmult.

Hanem e szerint persze még sem tudtam az órámat megigazitani.

Szerencsére épen arra fut Hegedüs.

— Hány óra, kérlek alásan?

— Mindjárt, mindjárt! — kiáltá szaladás közben és még most is szalad, ha azóta meg nem állott.

Sarkon fordultam, a miniszteri szoba felé lépegetve. Utközben szembe jön Széll Kálmán.

— Kegyelmes uram, hány óra?

A miniszterelnök, a kit huszan is körülálltak mindenféle jelentésekkel, kérdésekkel, unottan felelte:

— Hát már azt is én mondjam meg?

Ezen a réven se tudtam hát meg az időt, de hiszen ott ül egy szögletben László Mihály, majd megmondja az.

— Mennyi az idő, Miska?

Miska barátunk gyanakodva nézett rám.

— Hm — szólt óvatosan körültekintve — mért kérdezed épen én tőlem? Kérdezd meg Horánszkytól!

Meg is kérdeztem volna, de sehol se láttam a csoportban, hol Gajárit hallgatták, a ki egy vadász-kalandot mesélt el.

— Ödönkém lelkem, hány óra?

Gajári, az örökké figyelmes, udvarias Gajári minden gondolkodás nélkül feleli.

— Hányat parancsolsz?

Mire kielégitetlenül fordulok a fel s alá mogorván sétálgató Veszter Imréhez, hogy hány óra.

— Tudja a fene! — dörmögi keserüen.

No már látom, hogy itt semmire se megyek s megfogom a korridoron Apponyit.

— Ugyan mennyi idő lehet most?

Apponyi kiveszi az óráját és igy szól:

— Tekintettel arra, hogy tegnapelőtt 10 óra 20 perczkor igazitottam meg órámat a politechnikum órájához, de már tegnap déli 11 órakor kilencz percz differenczia mutatkozott, föltéve már most, hogy e differenczia permanens jellegü, jelenleg még nincs egészen egy óra; de miután a differenczia valószinüleg fokozatos, mert a differenciák fejlődésképesek, véleményem szerint, a konkrét esetet véve, ugyanazon eredmény jön ki in ultima analysi, hogy még nincs egészen egy óra.

Ebből sem lettem okos; mégis csak jobb lesz egy régi szabadelvühöz fordulni. Ni, a hol döczög Fluger Károly.

— Hány óra, öreg?

Sárga bajusza le van konyulva, bánatosan int a kezével:

— Nekünk már azt se nem mek mondják!

Otthagytam a borongó szászt s előtaláltam Jókait, a ki átjött a főrendiházból egy kis beszélgetésre.

— Hány óra, Móricz bácsi?

Jókai tréfás kedvében volt.

— Hát órád vagyok én néked? Járok, ütök, de nem mutatok.

S ezzel jól hátba ütött és tovább ment.

A föld is rengeni látszott e pillanatban. Szilágyi Dezső jött ki a tanácsteremből, fujva, lihegve, mint a bölény a bozótból.

— Kegyelmes uram, kérlek, hány óra?

Rámnézett lesujtón és felförmedt:

— Miféle szamár kérdés ez?

Elsompolyogtam onnan és a sok közömbös hideg alak közt az egyetlen nemeskéri Kiss Pál nézett rám nyájasan, ismerősen.

Végső kisérletül megszólitottam.

— Méltóságos uram, hány óra?

Gondolkozott, kihúzta óráját, rátekintett, majd hirtelen visszacsapta a fedelét.

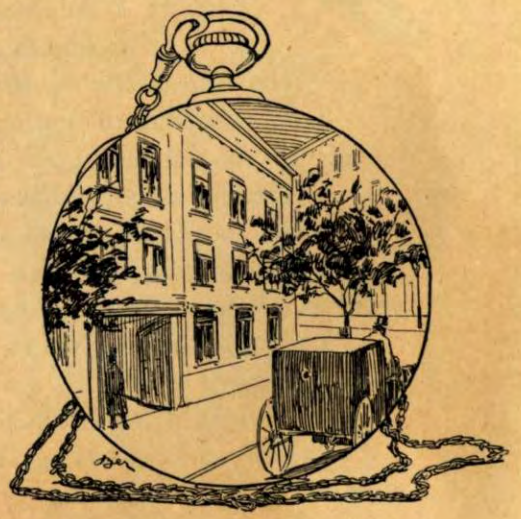
— Ha épen akarod — szólt habozva — megkérdezhetem Darányitól.

* * *

Eddig tart a kis rajz s mint látni méltóztatott, nem sikerült megtudni e begombolkozott óvatos urak közt, hogy hány óra van. Volt még ott ugyan sok ismerősöm, de ezektől nem akartam kérdezősködni, mert e politikusok legnagyobb része a Nemzeti Kaszinó órájához igazitja most a magáét — s *az én szerintem nem jól jár.*

Nem is kérdezem azóta senkitől az idő előhaladottságát s inkább csak eltalálom.

Ime, most is kezdem már sejteni, hogy visszaéltem a türelmükkel s ideje visszavonulnom e helyről, mert tréfa vagy nem tréfa, de igazán nem jó a havasi kürtöt sokáig hallani se közelről, se távolról.

„EINEN MANTEL FÜR TISZA.“

PAP HENRIK KÉPE. — A MIKSZÁTH „AZ ÉN KORTÁRSAIM“ CZIMÜ DÍSZALBUM SZÁMÁRA.

AZ ATHENAEUM NYOMÁSA.

PAP H.

Tisza Kálmán és az irók.

TISZA KÁLMÁNT sokan szerették ugy tüntetni fel, mint akinek semmi érzéke sincs az ugynevezett szép mesterségek iránt, melyek pedig egy nagy nemzetnek a legnagyobb dicsőségét képezik.

Nyilván azzal a rideg fumigálással szerezte meg az irodalom és művészetek iránt való érzéketlensége hirét, melyet a Liszt Ferencz hamvainak hazaszállitásánál tanusitott, kimondván a ház szine előtt, hogy nem szándékozik a Liszt hamvait hazahozatni, mert nem tartja őt jó magyar embernek. Ehhez járult, hogy a sajtóval nem törődött annyira, mint más kormányelnökök és hogy szinházba sohasem járt.

Egyetlen egyszer láttam szinházban Szegeden, mikor három napig tartá ott udvarát a magyar király, a miből bőven meríthetnek a jövendő kor szinműirói király-sujet-ket. Valami egyveleget adtak a szinészek, Szigeti és Szigligeti valamely régi darabjából egy-egy felvonást. Tisza Kálmán a király mellett ült s nagyokat kaczagott édesdeden olyan közhasználatu élczeken, a miken már egy lakatoslegény se mosolyodik el; neki ez mind uj volt még.

Előadás után tüzijáték következett, melyet a király a Stefánia térről nézett végig. Csipős, hideg este volt s mig az edzett király egy szál attilában se vette észre az időjárást, addig Tisza Kálmánt valóságos borzongás fogta el erre az alkalomra készitett könnyed, nyári mentéjében, mire a király hátra szólt a környezetéhez:

— Ein Mantel für Tisza.

Generálisok kezdték kikapcsolni a szürke köpönyegjeiket, de ott termett szerencsére Tarkovics is, a kin egy meleg, szürke Deák-köpenyeg volt, azt rátette a miniszterelnök mentéjére. Ő exczellenciája igen mulatságos alak volt igy a kócsagtollas kalpaggal, a szürke köpenyeggel, mely alól kilógott a panyókára vetett mente leeresztett szárnya, meg az ős fringia, de legalább nem kapott tüdőgyulladást, a mi esetleg uj menetet adott volna a magyar históriának.

Ekkor ismerkedtem meg a »generálissal« — azaz, hogy akkor még nem volt generális, én neveztem el annak később, de már akkor is egy összetört aggastyán benyomását tette, — én pedig fiatal emberke voltam.

Hova-jobban megtanultam őt nagyrabecsülni és szeretni. Nem mint politikust, hanem mint embert, a politikában abban az időben szivem inkább az ellenzékhez hajlott, de ennek a kemény embernek a férfias nagy tulajdonságai lassan-lassan leigáztak, bámulójává tettek s a bámulat is vakká teszi az embert és elfogulttá, úgy, hogy a hibákat is szépségeknek látja.

Több mint husz esztendeje ennek s e hosszu idő alatt úgyszólván mindennap érintkeztem vele. Úgy vélem őt ismerni, mint a tulajdon tenyeremet, mert egészen olyan volt, minőnek Petőfi az alföldet énekli, csak jó ismerőse előtt vetette le a fátyolát. A távolálló idegennek rideg volt, szürke és lendület nélküli.

Mondani se kell, hogy szélcsendes ülések alatt, künn a folyosón tanyázva, az irodalomról is esett szó köztünk. Sőt a politikáról leginkább csak akkor beszélt, ha provokáltam rá s ilyenkor mindig úgy tünt föl előttem, mintha egy kurucz és egy labancz laknék az öregben s minden vélemény-kimondásnál előbb megbirkóznék és többnyire a labancz győz, vagyis, mikor a kurucz akarna belőle előjönni, a labancz rendesen visszaparancsolja.

Nemcsak sokszor beszélt az irodalomról, jobban mondva a politika mellett ez iránt érdeklődött legjobban. Senki se hitte volna ezt felőle. Egy ember szágolta meg, a csendes ravaszságu Nagy Miklós, a ki fölhasználván a helyzetet, Tisza által sürgette nálam a kéziratokat.

— Mikor fejezed be már Nagy Miklósnak a novellát?

— Nem akaródzik, kegyelmes uram!

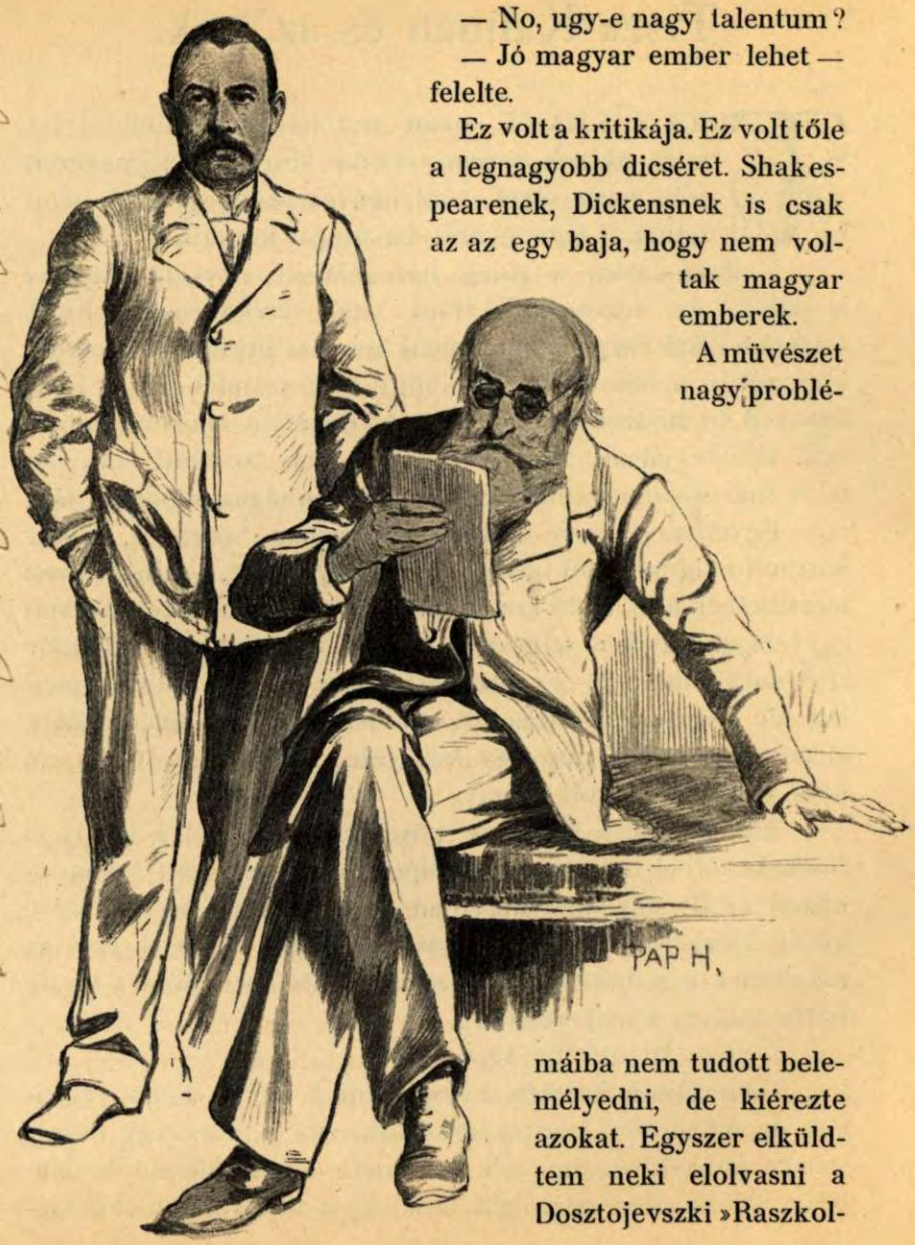
— De azt mondja, megigérted.

— Hát az igaz, de csak azért, hogy lerázzam.

— Lusta vagy, drusza, ez az igaz, de miután megigérted, meg kell lenni.

Különben ismerte az irodalmat, jobban, mint bárki más, odáig, a mig miniszter nem lett. Jókainak majd minden régebbi regényét olvasta. Berzsenyiből, Gyulai Pálból (Gyulait igen nagyra nézte, mint embert is) szeretett idézgetni, de azért a poeták közül nem Aranyt és Petőfit, hanem Vörösmartyt tartotta a legnagyobbnak. Annak a pathetikus, zordon fönségü és virágos pompáju mondatai kápráztatták el és hatották meg a legjobban. Épen az imponált neki, a mi benne hiányzott. Barnának a szőke tetszik.

Majd mindig figyelmeztettem egy-egy ujabb szép költeményre, a mit Lévay irt vagy Szabolcska, egyszer el is vittem a folyosóra a Salzburgi csárdát s másik fajtestvérét a »Grand Café előtt«, odaadtam neki, átolvasta s én kiváncsian lestem a hatást.

— No, ugy-e nagy talentum?

— Jó magyar ember lehet — felelte.

Ez volt a kritikája. Ez volt tőle a legnagyobb dicséret. Shakespearenek, Dickensnek is csak az az egy baja, hogy nem voltak magyar emberek.

A müvészet nagy problémáiba nem tudott belemélyedni, de kiérezte azokat. Egyszer elküldtem neki elolvasni a Dosztojevszki »Raszkol-

nyikov« regényét, le se tette addig, mig a végére nem jutott s mikor visszaküldte, azt irta a névjegyére:

»Világrend felforgatása. Vagy minden eddigi regényt el kellene égetni, vagy ezt az egyet.«

Az öreg urnak sehogy se ment a fejébe, hogy az iró egy gyilkost és egy megtévedt leányt (Szonyácskát) tesz munkájában rokonszenvessé. De azért méltányolta a Dosztojevszky roppant erejét s egy nap visszatérve a témához, megjegyzé:

— Az ördög vigyen el egy ilyen »rithmus-csinálót«! Nagyobb hatalom van a kezében, mint a papoknak.

Nemcsak olvasta az ujabb dolgokat is, a melyekről tudott, de a »szép lelkek« érdeklődésével csüngött a magyar irodalom fejlődésén. Nem volt igaz a vád, hogy kicsibe veszi.

Engem formálisan kivallatott nem egyszer, hogy mit irok. El kellett mondanom a tervemet, a mese vázlatát, a tendenciát; szeretett beleszólni. Az »Uj Zrinyiász« eszméjére például azt mondta:

— Nehéz lesz. Nem hiszem, hogy meg tudnád oldani. Nagyon kényes dolog. A publikum még nincs ott, a hol az ángol. Nem ért meg. Azaz félreért. És talán lehetetlen föladat is Zrinyit persiflálni, úgy, hogy az iránta való kegyelet sehol se legyen bántóan megérintve.

Mikor aztán mégis megirtam az »Uj Zrinyiászt« s megkérdeztem, meg van-e elégedve, megütötte sovány, csontos kezével a térdem kalácsát s csak ennyit mondott:

— Nagy kutya vagy! (vagyis, hogy meg van elégedve).

Maga is gyüjtött nekem jóizü kiszólásokat, magyar specifikumokat, a melyeket fölhasználtam a munkáim épitésénél vagy mint maltert, vagy mint dekorációt s még most is meg tudom mondani egyik vagy másik helyen: »Ez itt a Tisza téglája.«

Még be sem értem a ház folyosójára, már a corridoron azzal fogadtak a képviselőtársaim, hogy a »generális« keres. Tudtam már ilyenkor, hogy valami értékes kifejezést csipett föl s azt úgy hozza prezentbe, mint a hogy más ember egy-egy czukorkát tesz el, hogy annak adja, a kinek az ilyen nyalánksággal örömet szerez. Jött is már elibém, messziről ujságolta:

— Hoztam valami pompás dolgot Gesztről, a mit fölhasználhatsz.

— Ide vele, kegyelmes uram.

— No hát mondd meg, mit tesz az: élő ember özvegye?

— Elvált embernek az elhagyott felesége.

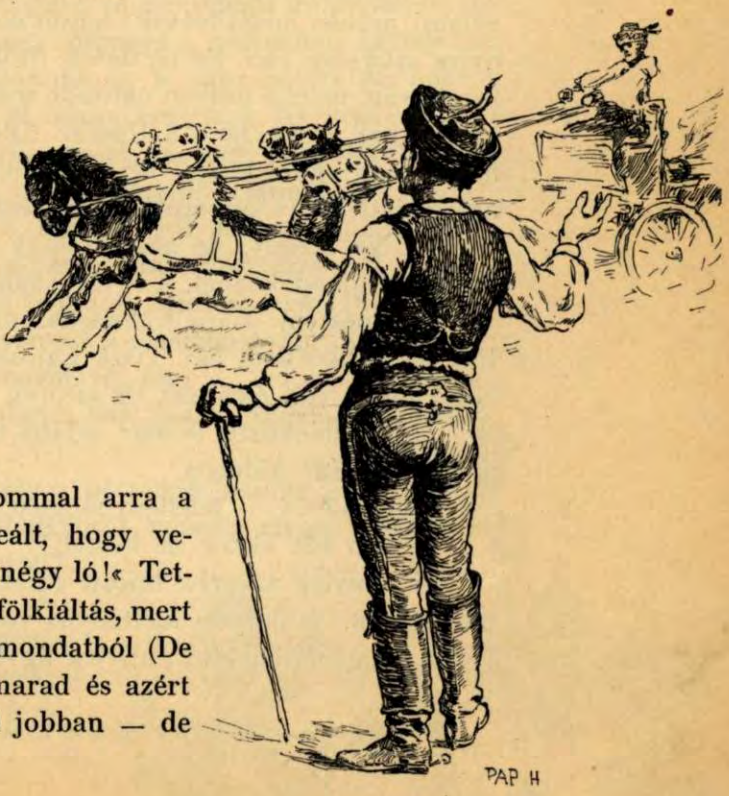
— Dehogy. Azt jelenti, hogy az asszony ura holtig tartó börtönben ül. Hát a barkácsoló embert tudod-e?

— No már azt nem tudom.

— Olyan parasztot jelent, a ki mindenféléhez ért, ácsoláshoz, kőműves munkához, kazalrakáshoz, disznóöléshez, föl tudja a rajt szedni, fát olt, kutat fúr, birkapörköltet főz, — szóval barkácsoló ember. Nem felejted el?

— Dehogy.

— Ird föl magadnak, mert én elfelejtem.

Egy másik alkalommal arra a hungarismusra persvadeált, hogy vegyem be valahova: »De négy ló!« Tetszett neki ez a bámulat-fölkiáltás, mert a gyönyörü elmarad a mondatból (De gyönyörü négy ló!), elmarad és azért mégis ott van az annál jobban — de

csak a magyar fül hallja.* Bár úgy festett az öreg messziről, mint egy nagy vicispán, a ki egy országot dirigál, megvolt benne az érzék a magyar faji kultura minden egyéb követelményei iránt és méltányolta azokat, a kik e téren kitüntek, még ha politikai ellenfelei voltak is.

Egyszer fölemlitettem neki a folyosón, hogy egy igen jeles tudósunk kimaradván a házból, nagyon rossz anyagi körülmények közé jutott ez által.

— Azért mondod, hogy én segitsek rajta? — förmedt rám ingerülten. — Hogyisne? Persze! Úgy kell, hadd veszszen éhen!

S ezzel ott hagyott a faképnél nagy haragosan, de az ülés végén fölkeresett, a vállamra ütött s szeliden mondá:

— Megkértem Trefortot, hogy bizza vagy bizassa meg valami munka megirásával s adjon neki annyi pénzt, a menynyire szüksége van. De tartsátok titokban, hogy az én kezem benne van, mert a milyen oktondi, még el nem találja fogadni.

Mikor Zichy Jenő a Huszár Adolf-féle Venus-szobrot a fővárosnak ajándékozta, fitymálva jegyzém meg a folyosón, hol emiatt Zichy dicséretében áradoztak:

— No bizony, de nagy dolog! Annyi, mintha én négy krajczárt ajándékoznék a fővárosnak.

S ránéztem Tisza Kálmánra, mintegy helyeslést várva tőle, a ki akkoriban egy Tisza Lajossal történt szczéna miatt rossz lábon volt Zichyvel, de az öreg korholón pislogott rám:

— Ajándékoztál te már valaha négy krajczárt a fővárosnak? — kérdé hidegen.

— Nem én — feleltem meglepődve.

— No hát akkor ne beszélj!

S annyira zavarba hozott ezzel, hogy egy szót se szóltam többet. A milyen méltányos volt az ellenféllel szemben is, ha az megérdemelte, annyira figyelmes tudott lenni azokhoz, a kik ragaszkodtak hozzá. Évek hosszu sora óta, a hatalma delén ép úgy, mint alkonyatkor, alig mult el egy este a clubban, hogy a parthieját befejezve, el ne látogasson azokhoz az asztalokhoz, a hol Gajári Ödön játszott, vagy én. Ha több ideje volt, leült egy piczinyt gibiczkedni, ha nagyon sietett, legalább annyit okvetlenül megkérdezett:

— Hogy élsz? Birsz-e velök?

Megnézvén a táblán az eredményt, ha kedvezőtlen volt, meg nem állta korholás nélkül:

— Hát nem jobb volna, ha e helyett irnál otthon? Te is jobban járnál, mi is.

Utolsó látogatásomkor is ezt a thémát feszegette, pedig már akkor nem igen volt szabad sokat beszélnie. Sápadtan, fázékonyan ült otthon egy hosszu asztalnál, könyvek és folyóiratok közt. Hangja érctelen volt és gyönge, mintha a föld alól jönne.

— Keveset dolgozol, — vetette a szememre. — Irsz most valamit?

— Hogyne? — feleltem kitérőleg.

— És mi lesz a legközelebbi?

Hiszen ha tudnám, — gondoltam magamban — de azért mégis felelnem kellett:

— Majd kitudódik.

— De legalább mondd meg a czimét.

Bizony még én sem tudtam akkor, mert ha tudtam volna, szemembe szökik a könny. De hátha még ő tudta volna! Jaj ha a sötét végzet, mely már ott lebegett egy gonosz dzsin képében, a fülébe sugja a czimet:

— »Tisza Kálmán necrologja.«

* Föl is használtam a »Különös házasság« regényben.

Az uj parlament.

CSAK EGY JELENET van a történelemben, a melyre Széll Kálmán visszatekinthetett: mikor Imre király leoldá kardját s egy vesszővel kezében lépett az Endréék táborába, hogy ki meri őt bántani. Széll Kálmán még ezt a vesszőjét is letette s úgy állott a választóközönség elé, hogy ki mer kezet emelni a liberális alap ellen?

Csodákat várt a közönség, földindulást. A rettenet felhője ült ki a főispáni arczokra. A konszolidált viszonyok barátjai rémülten hunyták be szemeiket — hogy ugyan mi lesz most ebből?

Hát szépen kijött a liberális többség, több lelkesedéssel mint máskor, minden vér és erőszak nélkül.

Személyekben alig valamivel nagyobb a változás a szokottnál, de ezek az ujak is nagyrészt olyanok, a kik már voltak régiek, mielőtt eltüntek volna a homályba, Bánffy alatt, a sülyesztő-lyukakon. Úgy, hogy az ország *szabad akarata* veszedelmesen hasonlít a régi miniszterelnökök *egyéni akaratához.*

Lehet ennek az az oka is, hogy a kerületek csak abból a portékából választanak, a mi a piaczon van; vagy hogy olyanok a kerületek, mint a macskák, a kik nem tudnak különbséget tenni az iskolázott éneklőmadár és a közönséges veréb közt, sőt egy kövér verebet többre néznek, mint egy sovány kanárit; de úgy is magyarázhatni a jelenséget, hogy Magyarországon nincs két vagy több parlamentre való személyzet. S azok, a kik a szerepüket már lejátszották, mint a szegényes szinpadokon szokás, visszatérnek a kulisszák mögül uj ruhákban. Vagy uj szakált is ragasztanak, ha szükséges.

Radikális párttisztításhoz denique csak a régiek értettek. A harmincz nemes, kiket Zsigmond király lenyakaztatott, sohasem lábatlankodott többé a közügyekben. De ez a methodus elavult már. Pedig még Beöthy Ákos mintha visszakivánná egy kicsit. Persze olyanformán, hogy most kezdődjék, mikor ő mondja, mert ha már régebben kezdődött volna, akkor ő most csendes ember létére semmit se kivánhatna többé.

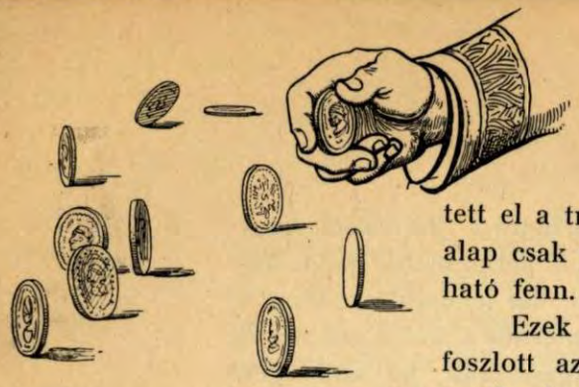
De visszatérve az előbbi gondolathoz, ha nincs is nagy változás a parlament külsejében, Széll Kálmánnak az a nagy bátorsága, hogy a gyeplőket el merte ereszteni, ha nem volna is más elég bizonyíték rá, nagy statusférfiura vallana. Mert csak nagy ember ismerheti úgy a nemzetét, a hogy mi mindnyájan nem ismertük. Másrészt ez a ténye az ethikai szemponttól eltekintve egyszersmind a jelentékeny történelmi események fontosságával bir.

Mert egy csomó babona, hazugság és illuzió pusztult el általa.

a) Az a babona, mely a bécsi burgban és a szent György-téri palotában mint igazság élt és aranykukoriczán hizlaltatott, *hogy Magyarországon irányítani kell a választásokat.*

b) Az a gyanu, mely örökös bizalmatlanságot hin-

tett el a trón és nemzet közt, hogy a közjogi alap csak vesztegetések és erőszak által tartható fenn.

Ezek most a lomtárba kerültek. Szétfoszlott azonban egy csomó illuzió is. Olyan, a mi sok embernek jól esett, a szélsőbal szegényebb lett egy ábránddal, hogy a szabadjára hagyott népakarat mellett a Kossuth eszméi vergődnek többségre. Végre pedig összeomlott az a hit, hogy a vesztegetések megtiltatván, a vidékek és a városok a legképzettebb, legkülönb polgáraikat küldik fel, s negyedfélszáz Lancelot lovag fog ülni a Sándor-utczai öreg házban.

A hazugságokért nem kár, ha összeomlanak. Komoly politikusok helyes útját csak a felismert valóságok jelölhetik. Az illuzió igen szép, de csak ott jogosult, a hol nem árt. Minek tudná például a lepke, hogy a virágok muló dolgok? A mikor születik is nyilnak már, a mikor meghal is nyilnak még, — minek tudná hát a lepke? De a kertésznek tudni kell.

A tiszta igazság az, hogy a kormány be nem avatkozása a parlament *külső képén* alig vehető észre. Úgy fest, mint azelőtt.

A pártok aránya a régi — sóhajtja, a ki az ellenzék nagy növekedését remélte s tényleg úgy áll a számarány körülbelül, mint a Bánffy-féle választás után. Igaz, hogy azóta a nemzeti párt beolvadt a többségbe s ez a numerus morzsolódott el a választásokban. De ez csak egy kis marienbadi kúra; a feles-

leges kövérséget hányta el az uralkodó párt.

Az osztály is ugyanaz, mely azelőtt volt — panaszkodik Vázsonyi. Vigan szerkeszt Sturm; az életrajzok nagyobb részét változatlanul lenyomathatja a régi almanachokból.

De hát csoda-e?

Hiszen pusztán csak a kormány keze nem nyult a választások tisztaságához, a többi kéz mind nem kimélte. Az uj törvény megváltoztatta a választások módját, de nem változtathatta meg a választókat és a mandátum-keresőket, hiszen elzárta a kapukat a vesztegetések elől, de elzárhatta-e azokat a titkos, finom kis tapéta-ajtócskákat, melyeket szabad szemmel észre sem vehetett?

Úgy hogy többé-kevésbbé a régi világ folyt az urnáknál. Az Erdélybe vezető utakon szerencsevadászok rajzottak a vásárba. Komolyan csak maga a hatalom vette a törvényt. A szerencsevadászok és stréberek elolvasták, meglatolták és megértették a maguk módja szerint.

— A régi választások *egy* költséggel jártak. Az ember megfizette a voksokat és képviselő lett. A tiszta választások ellenben *két* költséggel fognak járni. Az egyik költség maga a megválasztás, a másik költség azután a *peticzionálás megakadályozása*.

De akármikép gondolkoztak, tény az, hogy a régi bűnök majd mind megjelentek az urnáknál. Az, hogy a hatalom nem volt jelen, csak vakmerőbbekké tette őket. Ha a tigris nincs ott valahol, akkor a görény áll be ragadozó állatnak. Mikor még a hatalom előljárt a bűnökben, néha egy-egy dib-dáb embert is félrelökött, most szinte szabadabban érezték magukat a tágabb mezőkön a különféle visszaélések. A felvidéken félreállt a szolgabiró és a papok az ördöggel dolgoztattak. Ő sátánsága régi ficzkó, de még mindig jó kortes. A tótocskák hisznek neki. A budapesti zsidókerületekben az uj század szörnye kezdett lélekhez jutni, — a szegény zsidó a gazdag zsidó ellen harczolt. Furfangok, cselvetések, vonzó és visszataszító démonok ördöngős kalamajkája és a legkülönbözőbb betegségek tünetei észlelhetők azokon a mandátumokon, a melyek most mosásban vannak a Curiánál. Mily tarka zűrzavaros képek minden vonalon! Mindenki siet kihuzni a maga kis egyéni hasznát, kortes, korcsmáros, mesterember, választó. Mindenre gondolnak, csak épen a hazára nem, hogy milyen parlamenttel lepjék meg. Apró és léha helyi intrikák a rugók, lényeges főbenjáró dolgok csak eszközök. Felgyujtanák itt helylyel-helylyel a templomot is, indok — mert Nagy János uram parazsat akar a pipájára. Nem az a kérdés, ki menjen fel képviselőnek: Apponyi-e vagy Almásy, hanem hogy ki választat képviselőt: Török-e vagy Elefánti? Csak igen ritkák azok a helyek, a hol semmi gáncsolni való nem látszik. De még az ily hótiszta választások némelyike is, jobban megnézve, egy-egy kis tarpéji szikla volt, a honnan a polgármestert taszitották be a nagy parlamenti lyukba, hogy helyette a sógort vagy a komát ültethessék.

De nem tesz semmit; talán igy van az mindenütt, a parlamentek sehol se keletkeznek oly tisztaságban, a hogy kontemplálva vannak. Az isteni művek fogamzása is misztériózus s a genezis sokszor ezeknél is ineszthétikus. Hát még az emberi szenvedélyek művei!... Hunyd be tehát szemedet, nyájas honpolgár, arra a látványra, hogyan teremnek a nagyságos képviselők, gondold meg, hogy maga az Isten sem liliomból, de Ádám polgártársunk csontjából teremté annak parancsolóját, az első asszonyt. Elég tudni, hogy az Isten teremté s az ördög nem avatkozott bele. A részletek mellékesek. A parlamentről is elég annyi, hogy a kormány nem avatkozott bele; a többi mindegy.

Az a sopánkodás, hogy megint a régi osztály maradt uralmon, egyszerüen nevetséges. Isten ments, hogy valamikor ne ez az osztály legyen tulnyomó a magyar parlamentben. Lőttek már akkor nekünk s bizvást össze lehet törni a négy ezüst pólyás, három halmos czimert, melyet most két takaros angyal tart az elnöki kathedra fölött. Minek az oda már akkor? Nem Magyarország ül ott többé.

A mi pedig a személyek ugyanazonosságát illeti, az is csak gyerekes panasz. Még azok is belenyugodhatnak, a kiknek a rendszerváltozás a vesszőparipájuk, mert régi edényekbe

és hordókba másféle bort tölthet az uj gazda. És senki sem hallotta még azt a gáncsot a tokaji bor ellen, hogy minek van olyan edényekben, a melyekből annakelőtte csigért csapoltak.

A faggatásra, hogy van-e hát rendszerváltozás, vagy nincs, hatalmas mondattal bástyázta magát körül a miniszterelnök a Házban:

— Én a magam multját hoztam ide és senki másét. A magam multját és a magam methódusát.

Hát igen, az ő methódusa! Ez a változás. Ez a napfény, a melytől kienged a mi meg volt dermedve, s a melytől elillan a mi nem állja a meleget vagy a fényt.

A választásokat végrehajtó szabadelvüpárti bizottságban szemtanuja voltam ennek a methódusnak. A hol két vagy több szabadelvü jelölt állt szemben a kerületekben, a kik erkölcsi támogatásért fordultak a bizottsághoz, sohasem válogatott a személyek közt, kérlelhetetlenül hangoztatta minden esetben:

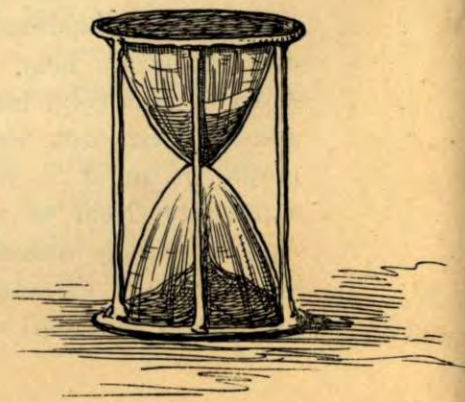
— Az én jelöltem az, a melyiknek több gyökere van a kerületben.

Hát ez csak csekélység és mégis milyen más világ, milyen új levegő! Az a mameluk, a ki tudja, hogy a gyökereit odalent kell lebocsátania a szivekbe, egészen más mameluk már, mint a régi volt, abban a tapasztalatban, hogy a miniszter melengető lehellete jobban konzervál egy mandátumot minden spiritusznál és népkegynél.

Azért nem szóltunk a belső szellemről, hangsulyoztuk folyton, hogy a régi házhoz a *külsejében* hasonlit az uj ház. Az uj törvénynél még szinte többet változtatott rajta a régi törvény, a megváltozhatatlan legrégibb törvény: a halál. Szilágyi Dezső és Pulszky Ágoston kidőlte, de kivált a Szilágyié, jobban kivette megszokott formájából, mintha még száz hajdani képviselő bukott volna ki. A megfogyás vagy a meghizás még nem teszi fölismerhetetlenné az egyént, de ha az egyik szemét elveszti, egészen más lesz a fiziognomiája.

Megrázóbb haláleset régen ért magyarokat; egész Mátyás király haláláig kell visszamenni. Mert Deák, Széchenyi vagy Kossuth meghaltak, mikor mindaz átment már a nemzet vérébe és ott tovább élhet, a mi őbennük volt, de Szilágyi úgyszólván *a játszma közben* halt meg, épen abban az időpontban, melyet Ábrányi Kornél így jellemzett: »A mult nem tud meghalni, a jövő nem tud megszületni.«

A két ágynál, a hol agonizál az egyik és vajudik a másik, az előtérben állt Szilágyi. Azért mondtam két ágyat, mert ezuttal sokan nem úgy képzelik a jövőt, hogy annak a közel mult lesz az anyja, hanem, hogy a jelen egy napon megszüli a saját nagyanyját — a régen multat. Ott állott Szilágyi közbül Nessus-ingben, a Brennus-karddal, zordonan, összevont szemöldökkel, hogy összeaprítsa, ha szörny lesz, a születendő gyermeket, a kinek pedig ő maga szabta a pelenkáit (az összeférhetetlenségi törvényt) vagy a halált, hogy visszaüzze, ha hozzá találna nyulni azokhoz, a miket a multból szeretett.

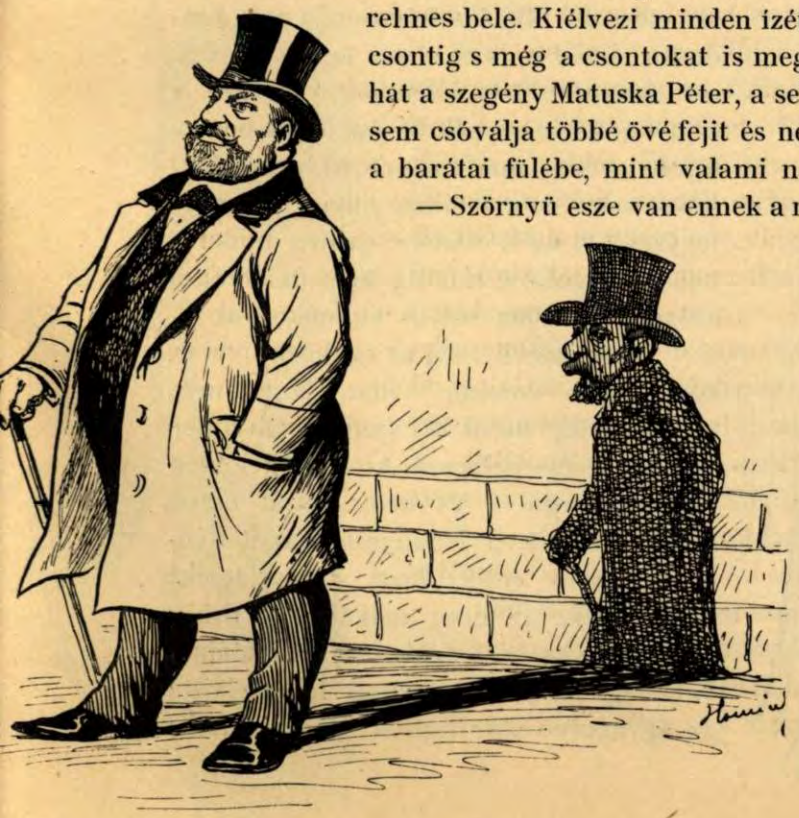
Bármint alakul is tehát a jövő, mindig fenmarad az a hit és sopánkodás, hogy minden másformán lett volna, ha Szilágyi életben marad. Igaz és mégis balgatagság alapjában, mert a végzet kerekei az Örök Ur fönséges

pontosságu törvényei szerint rohannak, dübörögnek és nincsen se »ha«, se »de«, mert minden csak úgy történhetett, a hogy történt és Szilágyi Dezső egy másodperczczel se élhetett tovább, még ha e másodpercztől világok sorsa függött volna is . . .

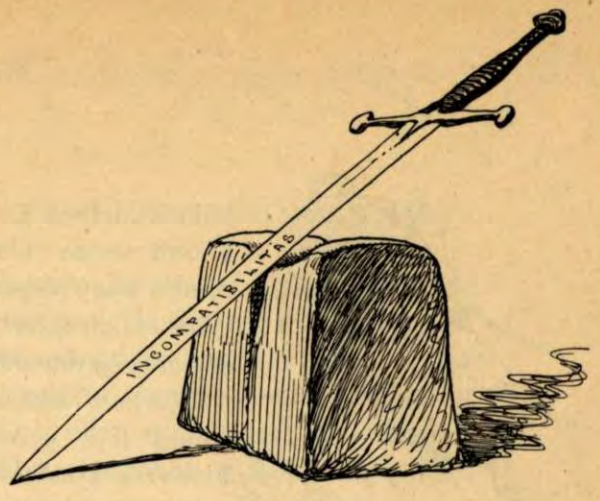
De a házban hiányozni fog hatalmas szava és átható két kéklő szeme, mely gúnyosan, szurón vagy nyájasan meredt rá a közügy munkásaira, mint ama napsugarakat lövellő nagy szem, mely a templomok boltozataira van kifestve és letekint fenyegetőn vagy biztatón azokra, a kik rossz vagy jó lelkiismerettel éneklik a zsoltárokat.

Pulszky Ágostonban egy parlamenti gourmand veszett el. A politikát nem az emelkedés végett űzi, hanem mert szerelmes bele. Kiélvezi minden ízét-savát egész a csontig s még a csontokat is megszopogatja. És hát a szegény Matuska Péter, a selyem talpu Peti sem csóválja többé övé fejit és nem sugja lopva a barátai fülébe, mint valami nagy titkot:

— Szörnyü esze van ennek a mienk Szellnek.

Pulszky a legutolsó időkben ujra visszatért Szilágyihoz, kit egy mélabús szerelmi álom hidegített el tőle annak idején. Ez a szerencsés Szilágyi, a kinek a dicsőség nektárából hordó számra jutott, a szerelem bűbájos italát egyetlen édes csöppben se ízlelhette. Boldogtalannak érezte magát, de titkolta. Ki lehetett találni, mert keserü volt.

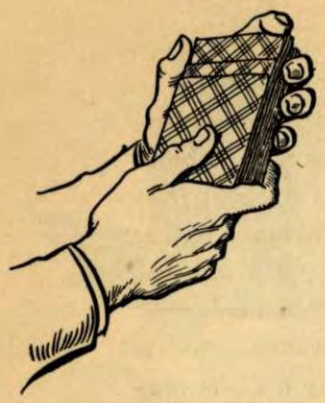
Pulszky megszerette Széllt, nagyra tartotta, — de hiven kisérte Szilágyit, mint árnyéka. Ez a nagy koponya rejtelmes vonzást gyakorolt rá. A házban egy-egy ülés alatt tizszer is odaosont a Szilágyi háta mögé, hogy valamit megmondjon neki vagy kérdezzen. Az volt neki Szilágyi, a mi az alkoholistának a butykos, minden tiz perczben húzni kellett neki belőle egyet. Kétségbeesve kérdezett ki fűt-fát, ha néha este észrevétlenül tünt el Szilágyi a klubból.

— Nem tudjátok, hova ment?

Kocsira ült, felkutatta az egész várost, bejárta kedvencz helyeit, Vampeticset, a kioszkot, a kaszinót, mig végre megtalálta.

Mikor aztán megkapta nyáron a hirt Gmundenben, hogy Szilágyi meghalt, hát biztos volt, hogy utána megy. Hiszen akkor is fölkereste, ha nem tudta, hogy hova ment, hogyne kereste volna meg hát most, mikor tudta, hogy hol van? Meghalt és együtt vannak és soha többé össze nem zördülnek egymással . . .

A halál kérlelhetetlen törvénye elvitte Szilágyit, de a Szilágyi kérlelhetetlen törvénye, az összeférhetetlenség, is sok embert elvitt. Chorin Ferencz az összeférhetetlenségi bizottság elnöke volt a mult országgyülésen, rossz hóhér, de jeles jogász. Most az ő feje is legurult a pallos alatt, melyet ő sohasem mert használni másokon. Matlekovics, Tolnay Lajos, Lánczy Leó szintén nem kértek a képviselői kenyérből: maradtak a

kalács mellett. És még sok régi kedves alak vonult vissza e réven, kiket megszoktunk, mint a hogy megszokjuk a butorokat, melyek szint és karaktert adnak a lakásnak. Hiszen olyan szép pihenő pont volt a Dániel Márton hollófekete szakálla, a Tomcsányi László finom feje, gróf Széchényi Tódor váltig hiányzik a folyosóról, gróf Teleky Géza a háznagyi szobából. Azonfelül még egy pár gróf, mint Károlyi István, Wenckheim Frigyes csak úgy ok nélkül nem vállaltak mandátumot. Gondolták talán magukban: »Az ördög legyen per tu még egy másik generációval is.«

Az uj választási törvény erejének megitélésénél tehát leszámitandók ezek, a kik más okokból maradtak ki, mert csak igy lehet konstatálni, hogy az uj törvény voltaképen nem pusztitott jobban, mint a régi választási rosta. Harmincz perczentben váltakozott rendesen a kiesettek száma hajdanta is.

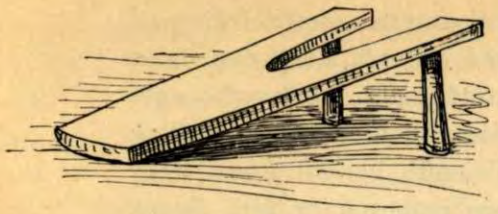
Bolondság egyébiránt az eredmények fölött filozofálni és azokból igazságokat akarni levonni, mert többé-kevésbbé vakszerencse dolga, mint a kártyajátéknál. Az öreg Tiszát népszerüsége és hatalma tetőpontján buktatta meg Ugrán Bölönyi s ugyanezt a Bölönyit a következő alkalommal megbuktatta ott Beöthy Aldzsi. Hol ebben a népitéletben a logika? Hieronymi agilis belügyminiszter korában kétszer egymásután bukott el, a hol föllépett, holott a Wekerle-kormány in floribus volt, most ellenben két helyen nyert mandátumot, holott azóta Hieronymi csak bankárkodott. Szerencse mindez, hely, keverés, osztás és emelés dolga (némelykor a gibiczeké) és mégis feltünő az uj választásoknál, hogy különösen a régi szabadelvüek estek el tömegesen. S nem annyira a népség, katonaság, nem a névtelen mezei hadakból, a kik jönnek ötévenkint és eltünnek, mint a cserebogarak egy hüvös éjszakán, hanem épen a szereplőkre esett a megtizedelés.

A Tisza nagyváradi veresége bizonyára egyes helyi okokra vezethető vissza és mégis úgy zúgott szét hire a levegőben, mint egy golyó, mely az úgynevezett régi rendszert homlokon találja.

Ejh, hát hogy lesz az? A nagy öreg ember él és még sem lesz itt többé a folyosón, a régi fundusán, a hol a java életét leélte. Nem ül ott keresztbe tett lábakkal, kérdezve a kijövőktől és a wippektől: »mi folyik bent?« (mert az öreg már csak rövid hirek alakjában vette be a vitákat) s nem tesz megjegyzéseket az ő csendes, óvatos modorában a dolgokról, mindig fején találván a szöget judiciuma súlyos kalapácsával.

Az emberek, még az egykori hivei is, egykedvüen vonnak vállat, hogy nem lesz itt. Elég, ha ők ott vannak. Oh hideg világ ez, csupa zuzmara. Arczczal keletnek vannak fordulva és nem veszik észre, nem köszöntik a lehanyatló napot nyugaton. Nem érzik, hogy a parlament csonka lesz az öreg nélkül. Mit nekik a csonkaság! . . . Valamelyik csatában valamely vezérnek az egyik lábát elvitte az ágyugolyó s az inasok összenevettek:

»Ej no, ezentul legalább csak egy csizmát kell suvikszolni.«

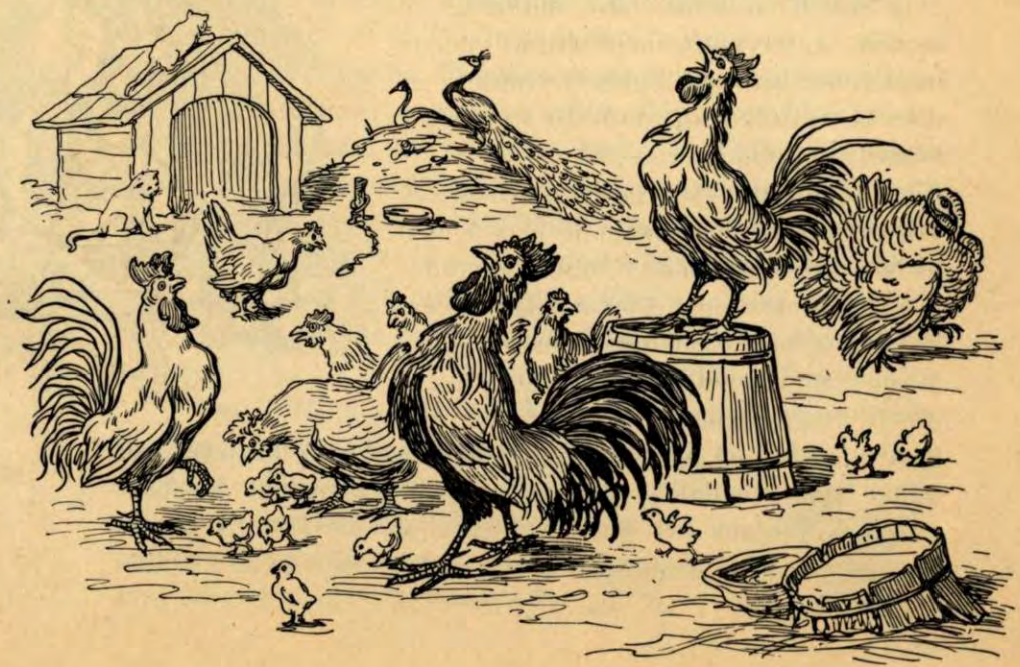
A parlament sok jeles erőt vesztett. Szinte lehetetlen, hogy a succrescentia behozza. Ott hagyta csontjait a jó öreg Vargics a temesi mezőkön. Érdemes, higgadt eszü ember volt a tanácsban és szeretetreméltó a fehér asztalnál. Hiányzik Ábrányi Kornél s az a sok bon mot, ötletes aperçu, a mit ő szokott szétszórni az üléseken jobbra-balra a szomszédai közt. (Mintha egy napsugaras ablakot falaztak volna be a lengyeltótiak.) Fest Lajos se jött föl; dolgozván a mandátumviselést megszorító törvényeken, úgy járt, mint a komáromi szenátor, ki a buzgalom hevében a saját kalapját is elliczitáltatta. Otthon maradt Mezei, a ki ha fülledt volt a levegő, mindig szétlocscsantott egy kis liberális parfümöt. Herczeg Ferenczben egy muskátli tünt el az ablak mögül, mely minden évben meghozta a maga piros virágait — a szinház-tételnél. Sehol sincs Szabó Imre, pedig hej de erős legény volt, — nadrágszija két lyikra volt. Hát Rosenberg Gyula? Szükséges füszer a parlament főztjeihez, mint a leveshez a sáfrány. Ki szimatol coulissa-titkokat, ki kombinál és ki fogja ezentul tiszta szivből szeretni a grófokat? Eredeti kis szerszámot vesztett a párt kellékes tára Emmer Kornélban.

Olyan volt, mint a csizmahuzó (Stiefelknecht), csak a levetkőztetésnél lehetett használni — egyéb munkánál nem. De hát ez is kell. Jó puska volt Rohonczy Gida és jól talált éles löveggel — csakhogy a kakasát mindig a kaszinónak kellett fölhuzni.

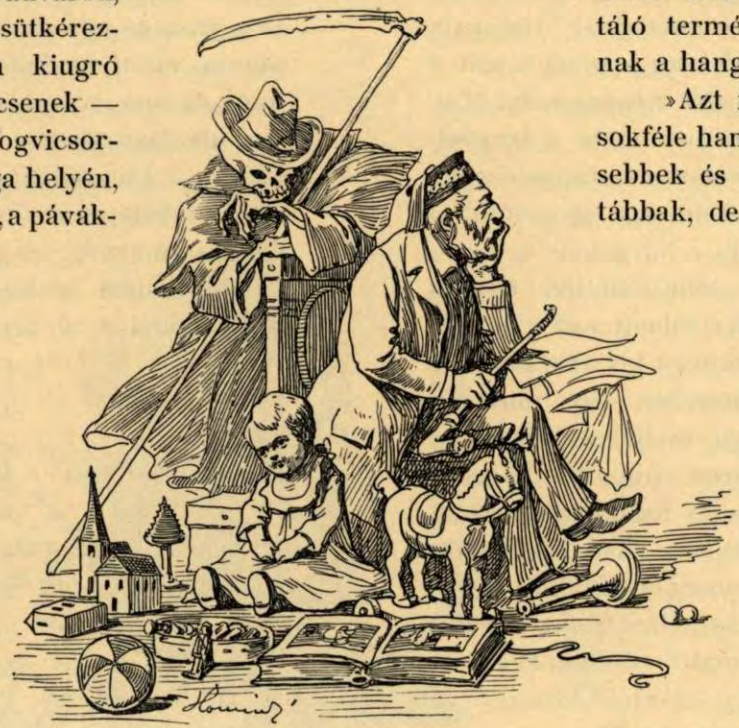
De végigtekintve a hosszu lisztán, ki győzné elsiratni mind: Rudnyánszkyt, Szemerét, Zeyk Gábort, a mely utóbbit a nemezis visszatréfált azzal a mondással, melyet ő vágott oda Szilágyinak, mikor az elnökségről távozott: »Menjen tyukot ültetni.« Nagyobbakat, kisebbeket összesodort a választási balszerencse egy tarisznyába olyanokat, a kiket nem lehet pótolni és olyanokat, a kik csak annyira hiányzanak, mint a hogy szúrná a szemet a Podmaniczky gomblyuka, ha egy nap elhullana belőle a szokott szekfű . . .

. . . Ha régi képviselő vagy, nyájas olvasó, csak akkor értesz tökéletesen. Ülsz a folyosón, népes, mint máskor, de kietlen, unalmas, idegenszerü. Várasz valakit merengő hangulatban, magad se tudod, kit. Talán a »rokony«-t, Purglyt: hadd beszélne el ártatlan képpel valami kis malicziát. Kip

kop, kip kop, lépteket hallasz a korridor felől, ez nem a rokon, ő csoszogva húzza az egyik lábát és nem is lehet itt, inkább a Szinnyey Pali lesz, de eszedbe villan, hogy már ő sincs meg és elfog az őszi melancholia a levelek hullásánál.

Aztán besompolyogsz a tanácsterembe, — és ott épen azt érzed, a mit egy ismerős portán sok évi távollét után. Uj kakasok járnak az udvaron, régi macskák uj macskákkal vegyesen sütkéreznek a napon és lesik a valahonnan kiugró egeret, — ámbátor most már egerek sincsenek — mind kifogdosták a régi macskák. A fogvicsorgató régi komondor nem lélekzik a maga helyén, elpusztult. A pulykákból oda lett néhány, a pávákból szintén. Csak a megmaradottak rikoltják: »Szebb a páva, mint a pulyka.«

Szóval változás van minden mezőn, a teremben is. Mindjárt a bal ajtónál hiányzik Polónyi. Veszedelmes volt, de nagy erő, durva és kemény a csatákban, ravasz és subtilis az intrikákban. A pártja (ámbár azt nem könnyü kisütni, melyik a pártja) sokat vesztett vele és végre is a házba való — a czélt szolgálja. Mert nem kell boykottálni még az ördögöt se. Legalább is annyi bűntől menti meg a világot a tőle való félelem, mint az Istenhez való ragaszkodás. A közbeszólók csoportjából Hentaller esett el — szóval, pennával, karddal ügyes. A középen két derék politikus alakját kivánja vissza a szem — meg a közügy is: a Makkfalvay és a Korniss Ferenczét.

Ime, hát minden árnyalatból, minden kertből kitépett egy-két egészséges fát a választási vihar? Mert van is a viharnak esze. De nekünk van, minélfogva legokosabb egyszerüen megvigasztalódni nemcsak abban, hogy maradtak még más férfiak (például Fabinyi Teofil), hanem abban, hogy nincsenek pótolhatatlan emberek és főleg abban, a mit Bethlen Gábor ő fensége ir a vele disputáló természettudósnak, Kamuthy Mihály uramnak a hangyákról:

»Azt mondja te kegyelmed, hogy igy úgy sokféle hangyák vagynak, vörösek és feketék, erősebbek és gyöngébbek, szorgalmasabbak és lustábbak, de ugyan mely praktikus haszna legyen az ilyen klasszifikálásnak, mikor valamennyien *egyforma zsombékot építenek?*«

Ezt mondja Bethlen Gábor, én pedig azt mondom, hogy alaposan eltértem a témámtól, váltig azokat rajzolván, a kik nincsenek bent az *uj parlamentben* és nem, mint kellett volna, azokat, a kik bent vannak.

— — — — — — — — —

* * *

Amiensben egy kisdedóvó-tulajdonos, bizonyos Vuillemot úrtól egy lista került forgalomba a szülők közé, melybe fel voltak jegyezve azok a kis gyerekek, a kik idő előtt elhalnak.

Miután teljesedni kezdett, a szülőket pánik fogta el s különböző vádakkal kommentáltatván a csodálatos esetek, a biró is megidézte Vuillemot urat.

Biró: Hogy tudta ön, mely gyerekek fognak meghalni?

Vádlott: A gyerekek közt élve, megfigyeltem őket s a kikről észrevettem, hogy értelmi periferiájuk fejlődése közben olyan dolgok iránt mutatnak *ösztönszerü* érdeklődést, a melyeknek *csak a messze jövőben* vehetik hasznát, azok élni fognak. A kiknél nem jelentkezett ily érdeklődés, azokat feljegyeztem olyanokul, a kik nem élik meg a nagykort.

Biró: És hogyan magyarázza ön ezt?

Vádlott: Én azt hiszem, biró ur, hogy az egyénben, épen úgy mint a tömegekben, benne lakik egy kis zugolyban a gondviselés, mely mint valami inspektor, biztosan gondoskodik arról már eleve, a mire emberének szüksége lesz. Ha nem gondoskodik — az annyit jelent, hogy semmire se lesz szüksége, azaz hogy meghal . . .

Ebbe a kicsiny epizódba nagy igazság van begöngyölgetve. Megforditott alakjában magam is tapasztaltam öreg embereken, szorgalmas, tervezgető, szenvedélyes gazdákon, hogy egyszer csak kezdenek nem törődni a holnaputánnal, sőt később a holnappal sem, mit hova vessenek, ültessenek, megelégszenek a felmerült házi inczidensek pillanatnyi igazitásával s tervezgetésük nem terjed tovább, mint hogy milyen levest kell vacsorára főzetni.

Ezek az öregek nem tudják, de az a mindentudó »inspektor« bennük már tisztában van azzal, hogy több aratás nem vár rájuk és hogy csak vacsorálni fognak még néhányszor — mert a halál már útban van.

Ez a sajátságos theoria átvihető a nemzetekre is. Szimptomák jelzik népek, országok közeli pusztulását vagy hosszu életét, csak meg kell látni tudni. A kérdés itt is az, a mit Vuillemot úr felállított, hogy van-e érzékük a messze jövő kérdéseivel szemben vagy nincs. De a gondviselés még egyebekben is mutogatja: ha nagy irókat ad egy országnak, biztos, hogy még tömérdek generáczió következik, melyeknek a szellemi tápláléka előre készül. Pusztulásra itélt népfajoknak nem ad Dosztojewszkyt, Tolsztojt, mert a természet czéltalanul egy olajbogyót se hoz létre. Nagy államférfiak megjelenése valamely népfajnál azt jelenti, hogy a gondviselés nagy feladatokat akar megoldatni s ez többnyire sikerül is neki. Maga az illető népfaj is arra az erupczióra és dátumra dolgozik öntudatlanul, melyet a gondviselés kitüzött.

Tisztán láthatjuk például, hogy a harminczas évek magyar politikusaiban már ott forr az az anyag, melyből 1848-ban a márczius tizenötödike fog megszületni. Ezek az emberek már viselősek vele és Széchenyi István a negyvenes évek elején igazabban és alaposabban irja le a forradalmat, miképen fog jönni, mint Horváth Mihály az ötvenes évek végén, hogy miképen jött.

Éles megfigyelőkre azért voltak lehangolók a közel multakban a parlamentek és politikusok, mert semmi sem mutatta, hogy »érdekes állapotban« volnának. Sehol semmi idea, a miből öt év mulva, husz év mulva vagy száz év mulva lesz gáliczkő. E lomha, fáradt parlamentek csak átvánszorogták azt az időt, mely nekiek adatott. Még a meglevő kérdésekhez se nyulnak, ha nehezek. Pedig ez nem elég. Mert olyan nagy kérdésekre kell elkészülni, melyek még csak lesznek. Hát épen semmit se ösztökélte őket a Vuillemot ur *láthatatlan inspektora?* Az az inspektor, a ki benne volt Aquileja ostrománál még egy ügyefogyott gólyában is és megsugta neki a város elégése előtti napon, hogy vigye ki csőrében a fiókjait.

Nem, ezek a parlamentek és politikusok nem voltak viselősek semmivel, maradnak szépen a »folyó ügyeknél«, házi viszályok elintézésénél, holmi törvényfoltozgatásoknál, a mindennapi köménymagos leveseknél és

a végén annyira eltompul minden érzék, annyira megfagy minden szárnyalás — hogy parlamentek és politikusok immár a legfőbb czéljuknak tekintették az aktiv minisztereket megbuktatni vagy a pártálláshoz képest az aktiv minisztereket tovább is uralmon tartani. A nemzet pedig szunyókált és ő se várt immár egyebet, csak új kegyelmes urakat. A magyar nép különben is türelmes, szántani lehet rajta — csak az eke legyen nemzetiszinü.

Ime, végre az első parlament a mostani, mely komoly feladatok szuggeszcziója alatt jött össze. Igaz, hogy egy kicsit tarka és heterogén elemekből áll, nem olyan mint egy összevágó gép, de szinte olyan mint egy gyüjtemény. Van ebben a világon minden, mint a párisi »Bon Marché«-bazárban. Liberális függetlenségiek és nem liberális függetlenségiek, régi liberálisok, uj liberálisok és reakczionárius liberálisok, agráriusok és merkantilisták, antiszemiták, nagy antiszemiták és még nagyobb antiszemiták, konzervativek, tótok, ráczok, szászok, horvátok, még demokrata is van. De a zöm liberális és erről az oldalról nincs mit tartani egyelőre. Kis adagban még az arzenikum sem árt a szervezetnek. Sőt bizonyos esetekben adják a doktorok.

A szimbolumok is sokfélék. Látszott az első összecsapásoknál. A kereszt, az olvasó, kurucz buzogány, rozsdás fringia, buzakalász, mérleg, lámpás és a liberálizmus zászlója, mely olyan hófehér a Széll kezében, mintha most hozták volna haza egy vegyi tisztitó-intézetből.

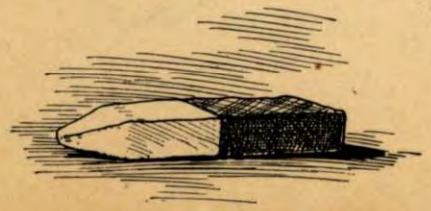

De a generális szimbolum, mely mintegy egyesíti az összes elemeket, a *kréta*. Ebben az uralkodó jegyben vagyunk.

Krétával a kézben okos gazdasági kiegyezést csinálna Ausztriával. Ettől a feladattól van az országgyülés áthatva. Ez áll elől, nyugtalan várakozás fogja el a parlamentet; különös remények és ábrándos tervek rügyeznek a szivekben. Nos, hát ez az a bizonyos első jó jel. Ide hamar azzal a Vuillemot úr lajstromával, hadd töröljük ki magunkat. Magyarország mégis csak élni akar. Mert a nervus rerum gerendarumot keresi az élete folytatásához.

Jósolni nem szeretek, de mivel egy parlamentről, mely még a pólyákban van, csak jósolni lehet, minden jel inkább arra mutat, hogy békés hajlamu lesz, hogy t. i. az idehaza valók nem fognak egymással veszekedni, ha csak valami »non putarem«-et nem hoz a sors a közgazdasági kérdések közé. Egyszerü pszichologia, hogy a kiknek az idegenekkel szemben harcziasoknak, kérlelhetetleneknek kell lenniök, azok rendesen konczilián sok egymással. A gondviselés ebben is megfigyelendő. Miért maradt otthon Polónyi? Mert a pók, a ki a hálókat szövi, ezuttal felesleges. Az osztrákokkal való számolás komoly munka s a kik számolnak, nem érnek rá intrikát fonni, kanapé-proczesszusokat

csinálni, a mi az unatkozó parlamentek természete. Prognosztikon dolgában tehát pártokra és kormányra nézve csatlakozom a kassai kalendárium százesztendős jövendőmondójának nézetéhez:

A ki nem lesz betegségben,
Az marad jó egészségben.

Némely kombinátorok és szimatolók azonban egész határozottan betegségeket jósolnak. Rebesgetik, hogy egy-két év alatt el nem maradhat a házfeloszlatás, mivel a szabadelvü párt nem egyöntetü. Lehetetlen, úgymond, hogy ezek az állapotok meg ne hozzák a bonyodalmakat. A szabadelvü párt végre is feloszlik alkatelemeire.

— Ejh, majd megakadályozza Széll — mondám egy ilyen politikai Falbnak.

— Széll addig egyszerüen lejárja magát — felelte.

— Bolondság! — viszonzám — mintha azt állitaná ön, hogy Rothschild két év mulva lyukas nadrágban fog járni.

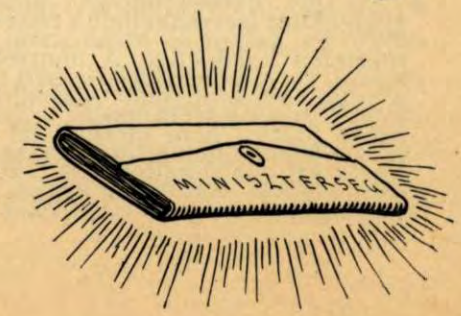
Bolondság, bolondság! Széll nem járhatja le magát. — Megbukhat, mint a hogy megbukhat mindenki, ha csak Beöthy Ákos el nem árulja azt a rendszert, a mely mellett sohasem buknak kormányok, — mert Beöthy Ákos, a ki azért is perhorreszkálta a régi rendszert, hogy minden eddigi kormányt megbuktatott, úgy látszik, tud valamely uj csodarendszert, mely lehetetlenné teszi a bukást, mint a Turgot nyerge a lóról való leesést.

Hát Széll is megbukhat, de hogy lejárja magát, arra túl kedvező a szituációja. Az ő nagy debatteri képességével és nyilt methodusával az egész országot meggyőzte becsületes, hótiszta politikájáról. S ez a benyomás még ma oly teljes, oly friss, oly ízes, mint a most köpült vaj. És hozzá az, hogy margarinnal főztek azelőtt.

Casimir Perrier mondotta: »Mikor igazságom van, nincs szükségem barátaimra.« Széll azt mondhatná: »Soha sincs szükségem a barátaimra.« Helyzetét nem lehet a preczedensek szerint megitélni. Más kormányférfiak, kik barátok szerzésére fektették a fősulyt, ha barátjaik elhagyták, tényleg le voltak járva, elmehettek, ellenben ha Széllt (feltéve, hogy az marad, a ki eddig) elhagynák bármily árnyalatu barátai vagy csak távolodnának tőle — ők járnák le magukat az ország előtt.

Hanem a többi körülbelül igaz. Ha szabadelvü képviselő az ember és az estéjét a legnagyobb politikai ellenségei közt szeretné tölteni, hát elmegy a szabadelvü klubba. A politizáló közönség erre az egyöntetüségi hiányra les. Ebből a lyukból várja az orkánokat és szenzácziókat.

Mindig ezt a pontot figyelte. A fuzió után közvetlenül azzal a gyanuval és szepegéssel, hogy hamar fog a két árnyalat összeszokni, de a barátság poharában, melyet kiürit, mint egykor a Kleopatra asztalánál, benne lesz felolvasztva, megsemmisitve a gyöngy, a liberalizmus. Most, mióta tudjuk, hogy a gyöngyöt a sárkánynál is jobban őrzi Széll Kálmán, csak a szeczesszióra kombinálnak a csibukok füstjénél és a kapuczinerek párájánál. Pedig ha valahonnan, inkább abból várható a baj, hogy a fuziót Széll tulságos nagylelküen kötötte az obstruáló ellenzékkel. Garancziákat adott arra, a választási összeférhetlenségi törvényben, a curiai biráskodásban, hogy a többség nem él vissza a hatalmával, de ő nem vett garancziákat a kisebbségtől, hogy az se él vissza a házszabályok nyujtotta hatalmával. Ez a Pandora szelenczéje. Ebből fog

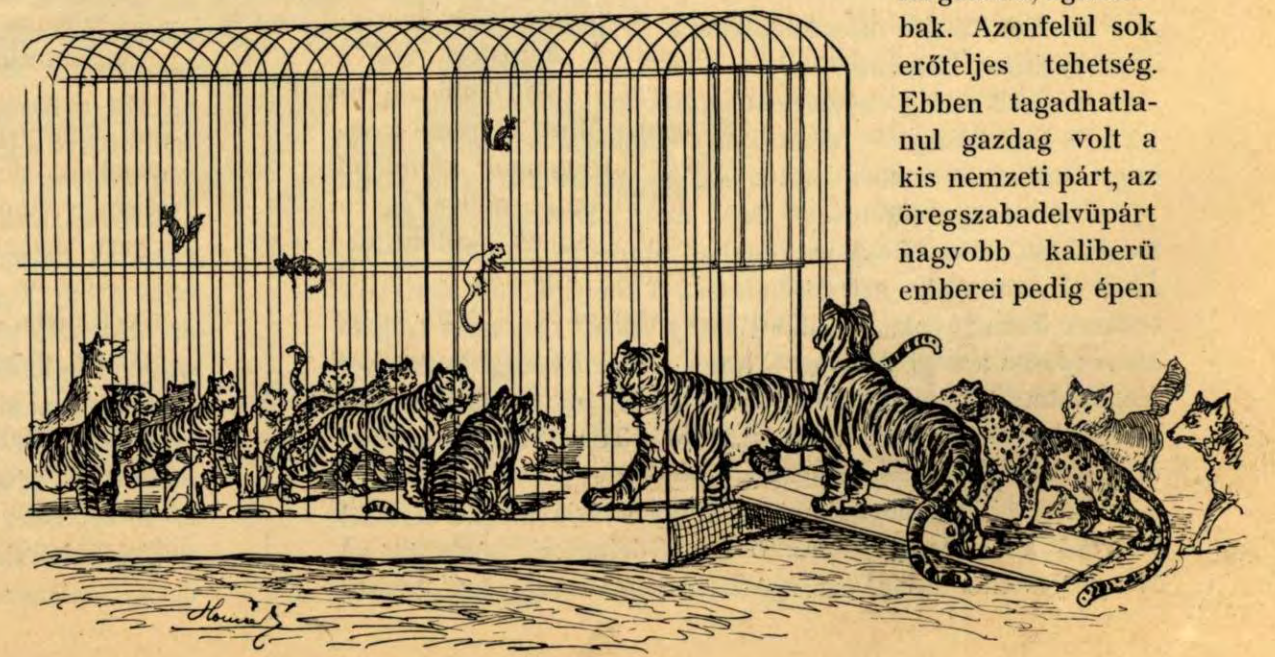
megkölykezni a veszedelem,mert van egy konczokkal összekötözött többség és egy szabadon hagyott, fogait vicsorító kisebbség.

Hiszen az is igaz, hogy egy kicsit soká tart az összesimulási proczesszus a volt nemzeti párttal és hogy az 1875-iki fuzió jobban prosperált. Annak azonban oka van. Megélhetési szükség hozta létre. A Deák-pártnak szavazatok kellettek s megkapta, a balközépnek hatalom kellett és ő is megkapta a hatalmat.

A mostani fuzió ellenben tisztán erkölcsi alapon történt. A szabadelvü pártnak nem kellettek szavazatok, a nemzeti párt pedig nem kapta meg a hatalmat. Azt már nem mondom, hogy nem kellett volna neki.

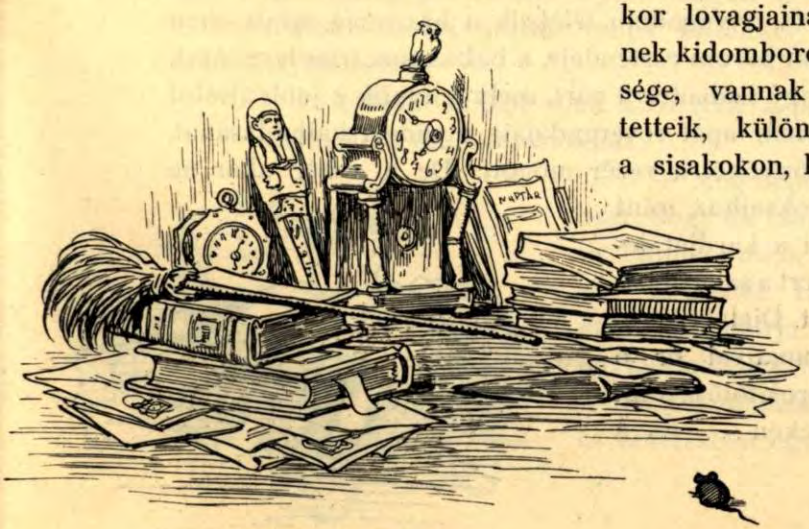
Természetes tehát, hogy a kiknek egymásra égető szükségük van, hamarabb és jobban simulnak össze, mint a kik egyénileg semmit sem várnak egymástól. Hosszu, elkeseredett harczok emléke fekszik köztük, mint a mesékben olvassuk, mikor a házaspár közé éjjelenként leereszkedett a nászágyba egy hideg, meztelen kardpenge. A nemzetipártiak, a kik a saját lovukon, saját szakállukra csatároztak more patrio, nem találják fel e nagy tömeg közt azt az önállóságot, azt a romantikus napsugarat, mely az ellenzék kenyerét megaranyozta, mig másrészt a régi szabadelvü párt stréberei a czirkulusaikat látják megzavarva. Azok még mindig ostromolni látszanak, ezek pedig védekező, támaszkodó helyzetben verődnek össze. Szóval még mindenki a régi ruhájában van — annak kell mindenek előtt elkopni. És azért okosak a királyok, a kik, ha egymáshoz közelednek, mindenik a másik uniformisát veszi fel.

A fuzióval az ország sokat nyert, mert megnyerte a békét (és ez a fő), de az egyének bizonyos fokig kényelmetlenségbe sodortattak, s ez az oka a lassu összeköglésnek. És nemcsak az ország nyert, de maga a szabadelvü párt is, mert az egyöntetüség hiányát kipótolja az, hogy felfrissült, petyhüdt testébe uj vér jött be a nemzeti párttal. A kalitkában nőtt tigrisek, farkasok, mókusok, hörcsögök és házi macskák közé, a kik már nem tudtak jól üvölteni sem, csak nyöszörögni és kaparni, szabad levegőn nőtt példányok kerültek, fürgébbek, agilisabbak. Azonfelül sok erőteljes tehetség. Ebben tagadhatlanul gazdag volt a kis nemzeti párt, az öregszabadelvüpárt nagyobb kaliberü emberei pedig épen

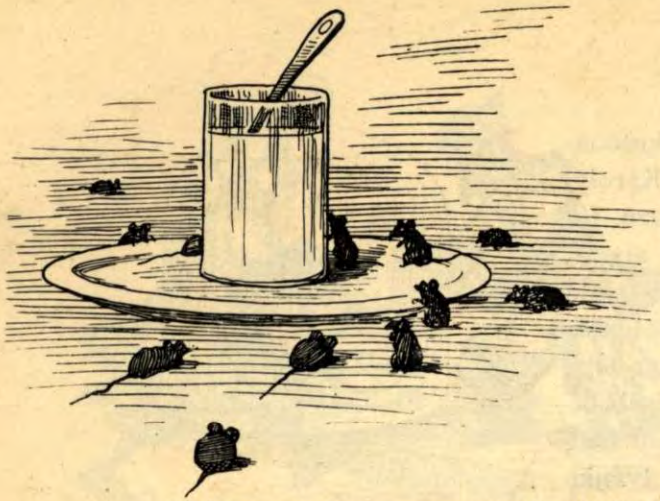
már fogytán voltak. A Bánffy-kabinet alakításánál már nagyon alul kellett kotorászni. Ki tudja, maradt-e még egy kabinetre való? Tisza István, Berzeviczy Albert, Vörös László és még vagy hárman-négyen ... Egy csomó öreg politikus lézengett még a padokon, mint ócska kalendáriumok, melyek elmult időket mutatnak (mert a régi szabadelvü párt se volt egészen egyöntetü), egy pár rozoga óra, mely csak a tik-takot petyegette, de nem ütött és csak úgy mutatott, ha tolták. Néhány már kiolvasott könyv drága kötésben, de vékony tartalommal és néhány felvágatlan, a melyekről csak sejteni lehet, hogy van bennük valami. Ez körülbelül a leltár, ide nem számitva a miniszterséget viselt alakokat, az elhasznált levélmárkákat átütve a bélyegző betüivel: »Wien Hofburg«.

Szinte szinmüirói aproposra vonult be a Lloyd-klubba a tehetségek nem kis csoportja. Elől Apponyi Albert, — a kinek a nevéhez nem illik semmi jelző, mert a neve a legnagyobb titulusa. Jól járt vele a szabadelvü párt. Ünnepnapon ő a bokrétája, hétköznap ő a solingeni kardpengéje. Horánszky Nándor kiforrott, megedzett statusférfi; szivós, okos. (Tudják azt itt jól: sokat pisszegtek neki.) Gulner Gyula, Hódossy Imre elismert kapaczitások. Mint a renaissance-kor lovagjainak, mindeniknek kidomborodik az egyénisége, vannak külön hadi tetteik, különböző forgóik a sisakokon, különböző jelszavaik a pajzsokon, mig a régi szabadelvüeknél beolvad minden ködszerüen a közös történetbe. Bolgár Ferencz a katonaügyekben tekintély, gróf Károlyi Sándor a földmivelésiekben. Ha Darányi a magyar »föld atyja«, Károlyi Sándor a magyar föld pesztonkája. Mindent a földnek, mindent a földért. Magyar fáju, makacs politikus. Nem is beolvadni jött az ide, hanem még jobban megharagudni. Ivánka Oszkár könnyed, vagdalkozó szónok, temperamentumos, ötletes, néha éles is, mint a borotva; ellenfélnek kellemetlen, szövetségesnek sokat ér. Hock szellemes, szikrázó koponya; diabolikus erővel és szárnyalással; mintha a kénkő foszforeszkálna, mikor beszél.

A szabadelvü párt tehát, ha hozzáadjuk a nyert tehetségeket a régi készlethez, sohasem állott olyan magas szellemi niveaun, mint most. Igaz, hogy az egyöntetüség hiánya olyan, mintha mind a két lábában köszvény lenne, minélfogva nem tud olyan fürgén lépkedni, mint kellene. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az összeolvadás ügye végképen megakadt. Megy az talán, de lassan. Az pedig, hogy megy előre lassan, viszont nem azt jelenti, hogy a kiválás baján túlesett a párt. Jelenti pusztán csak azt, hogy ha lesz is szeczesszió, az már nem a volt nemzeti párt és a régi szabadelvü párt összeférhetetlenségének karakterét fogja viselni, hanem az történik a legrosszabb esetben, hogy a parlamenti pártok valamely más elhelyezkedésénél *elvándorolnak* egyesek a Lloyd-klubból tekintet nélkül arra, hova tartoztak, az őslakó rézbőrüekhez, a fuzióval bejött nemzetiekhez, vagy az ujonan megválasztott fehérekhez, a kik a választási mezőkön a budapesti ékszerészek divatja szerint, hamisan pengő, olcsó érczekből kovácsolt programmjaik végén az utolsó lánczszemhez

odacsapták fogásnak az aranyat megillető fémjelzést: »Osztom pedig a Széll Kálmán politikáját.«

De még az e fajta kiválások se biztosak. Sőt egyenesen valószinütlenek. A tapasztalat azt tanítja, hogy egy jó háztartásban a *megrepedezett findzsák és ibrikek* kevésbbé törnek el, mint az épek, — mert nagyon vigyáznak rájuk.

* * *

Hagyjuk itt a klubot, a hol végre is alig van valami változás a mult év óta, mert a kibukott képviselők is feljárnak kártyázni és parteczédulákat várni. Csak az udvari kártyaszoba egyik rendesen üres asztalán hiányzik a szemnek egy nagy pohár tej, mely hosszu évtizedek alatt ott álldogált uzsonna táján, várva, mig az öreg Ucsu megéhezik és megiszsza. A szolgaszemélyzet nem tarthatott macskát, mert a macska megitta volna az Ucsu tejét, következéskép a helyiségben nagyon elszaporodtak Wekerle idejében az egerek. Ezen segiteni kelletett. A kérdést úgy állitotta fel a személyzet, hogy vagy a macska, vagy a tej, Ucsu ellenben úgy állitotta fel, hogy vagy a tej is, vagy ő sem. Következéskép nem volt macska. De hát akkor ki fogdossa ki az egereket? Hátha talán egy kormánybiztost küldenének erre is ...

Most végre meg van oldva a bonyolult ügy. A tej nincs többé az asztalon. A szegény öreg Ucsu otthon Trencsénben uzsonnál napsugártalan alkonyatban fenyves madarakat, a klub zegzugos folyosóin pedig egy fiatal macska nyujtózkodik, mint egy jóllakott kanonok. Az embernek a szive fáj és lehetetlen ki nem fakadni a végzet ellen ... Oh, én istenem, hát neked csak olyan kicsike teremtmény egy nagyságos képviselő ur, hogy a miatt is elfuvod a kerületéből, hogy egy munkanélküli macska helyet kapjon? Oh, jaj, ha a többi bukások oka is ilyenformán van a te szent könyvedben megmotiválva?

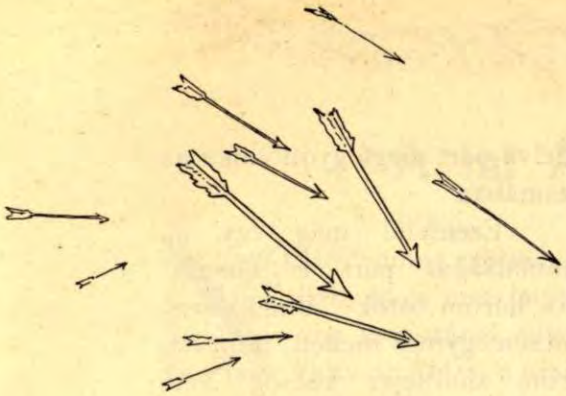
De hagyjuk itt a klubot és a felvett témához képest tartsunk egy kis futólagos szemlét az uj parlament fölött.

Sok fej, sok fiatal fej. Az öreg emberek mintha kihaltak volna az országból. Az elnöki katedrán is egy fiatalos fej: az Apponyié. Hanem hát ez az egy felér egy egész asztag öreg fejjel.

A másik nagy ember, Széll, odalent dolgozik a pártja élén. Szétnéz, egyedül van, mint falun a torony, kisebb-nagyobb házak között. A harmadik nagy ember Geszten olvasgat ujságot, a negyedik nagy ember ott künn álmodik hatalmas parlamenti viharokat. Pedig csak a téli szél süvít fölötte, rázva a lombtalan száraz gallyakat a temetőn. Sokad magával fekszik ott. Emez itt egyedül ül, olyan rettenetesen egyedül. De mit tudjuk mi azt: hátha jó egyedül lenni?

Szelid téli napsugár lopja be magát a nagy reczés üvegablakon felülről. Nyugodtan lélekzik a ház, még szinte nem telt el, pedig már három esztendeje, a balzsamos, friss levegővel. Az irdatlan nagy szabadelvü párt, mely lenyulik a jobb ajtótól le egész a Molnár apát reverendájáig, a padsor balhajlásánál, önérzetesen könyököl a vezér mögött. De a vezér akár ne is nyuljon a voksaihoz, mint az atléta, a ki a kardját lecsatolhatja, mert a saját ökleivel is végezhet. Dialektikájával és motivumaival úr ő az összes táborok fölött, mint Neptun a vizeken ... És a

vizek szinte túlságosan csendesek. Csak a néppárt felől gyürüzik néha egy-egy kis hullám, de nem sokkal nagyobb, mintha egy olvasószemet a tóba vetnek, hogy vele a halakat felzavarják.

Hol a régi nagy mérkőzések? A kavargó tömegek, a feltúrt porond! Hol vannak a behorpadt vértek, a megrepesztett sisakok, a buzogányokkal bevert fejek?

Most minden csak aféle játék, egy kis tempó, tetszik tudni, a zászló miatt. Mert a Széll methodusával ugy se lehet birni, lefut rajta a mennykő és megtörik a harag.

Pedig olyan egyszerü, minden miniszterelnök megtanulhatja. Három kis dologból áll.

Pro primo: igazának kell lennie.

Pro secundo: nem elég, hogy igaza legyen, de azt be is kell bizonyitani, hogy igaza van és sohase szabad azt mondani: »non sum paratus«.

Végre pedig pro tertio: olyan hangon és modorban kell a támadókat czáfolni, mintha csupa Pittekkel és Palmerstonokkal vitatkoznék.

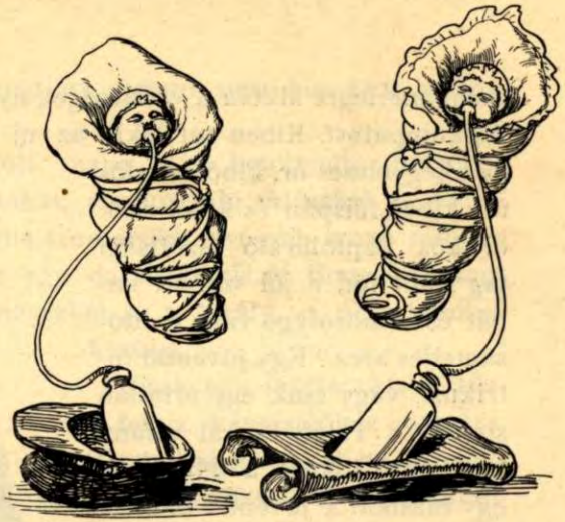
Ezt az utóbbit kifogásolják némelyek a párton:

— Minek neveli a szarvaikat?

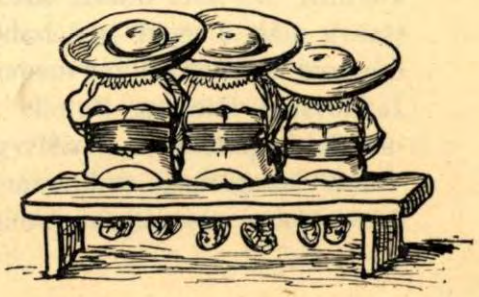
— Még majd elhiszik egyszer, hogy ők csakugyan Pittek és Palmerstonok.

Meglehet. De Széll talán épen ezt akarja. Mert ha ők egyszer elhiszik, hogy Palmerstonok, felszólalásaiknál hangban és érvelésben egyre finomabb, előkelőbb materiához nyulnak. Széll nemcsak legyőzi ellenfeleit, de emeli és tanitja őket.

Már pedig az a fő, hogy épen az ellenzék beszéljen előkelő hangon. Heliogabalus finoman faragott, tükörtisztára kifényesitett nyilakat küldött ajándékba az ellenségeinek, magának tartván a durvábbakat. Midőn ez iránt kérdeztetnék, azt felelte fegyvereseinek: »Saját testünkről gondoskodom, katonák, mert e finom, tiszta nyilak nem ütnek olyan veszedelmes sebeket.« Általában inkább az ellenzéktől függ valamely parlamentnek niveauja és tónusa. Durván védekező parlamenti többség nem lehet ott, a hol ildomosan támadó kisebbség van.

Bizony rossz taktika volt a régibb választásokon épen a disztingvált ellenzéki szónokok kibuktatásán dolgozni, holott megfordítva kellett volna cselekedni, mert többet ér a parlamentnek, sőt a kormánypártnak és kormánynak is — mondjuk például — egy Beöthy Ákos az ellenzéken, mint két Beöthy Ákos a kormánypárton. A példa legfeljebb azért rossz, mert Beöthy Ákosok nincsenek kettesével vagy hármasával; egy is szerencse, ha van.

Bajos volna ma még a parlament succrescentiáját ebből vagy más szempontból meg-

itélni, mérlegre állitva a veszteséget, nyereséget, megcsinálni a végkomputust. Kiben mi lakik az uj emberek közül? Kiből lesz kegyelmes úr, kiből zászlós úr, kiből főispán és kiből csak örökös naplóbiráló bizottsági tag? Mit föd a jól szabott kabát és a mosolygó vagy méltóságteljes arcz? Egy jövendő intrikust, vagy csak egy ártatlan strébert? Találj ki hát valami bepillantó tükört a lelkébe és egy másikat a jövendő időkbe! Nézd meg a tenyerét, ha jós vagy, tapintsd meg a pulzusát, ha pszicholog vagy és mondjad neki, hogy »mutassa a nyelvét«, ha maliciózus vagy. Köd, köd, csupa köd még az egész.

Summa summarum, azt lehetne megállapitani, hogy minden párt megszaporodott egy kicsit; függetlenségi párt, Ugronpárt, néppárt, és mind a szabadelvü-pártból szaporodott fel, de a nélkül, hogy maga a szabadelvü-párt megfogyott volna az 1896-iki választáson elért létszámában.

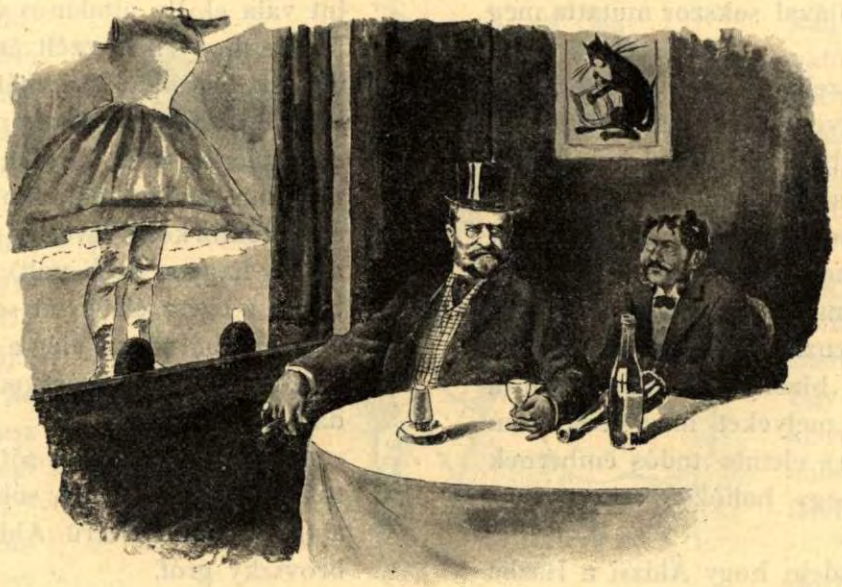

Ezenfelül még egy uj, mulatságos párt is támadt: »a három tótok«. Ülnek csendesen egymás mellett, mint három aludttejes köcsög. Nem bántanak ezek senkit. Eleinte félelmetes hirnek futott szét a szabadelvü klubban jelenlétük. Bizanczban sem különb a Botond érkezése. Persze nincs meg már a szegény Ucsu, a ki a félelem óráiban megbiztatta volna a mamelukokat:

— Ne féljük. Semmit se nem csinálják. Természetből való kivetkezés lenne, hogy törnének állameszmét, vagy valamit. No ez volna szép! Egy faj, a melyik ezer esztendő inkább összedrótozza, a mit mások törnek!

A mi Áldzsink.

Nehéz dolog elhinni, hogy az Áldzsi csakugyan meghalt, hogy nem látjuk többé, hogy meg nem nyilik, vig vacsoránál ülvén, az ajtó és be nem toppan rajta az Áldzsi, a kinek mindig van készleten valami bon mot-ja, sziporkája vagy valami csalafintasága azonfelül, a mit a társalgás belőle kicsihol. És hogy soha többé nem ront be sem hozzánk, sem egyebüvé. Nem lesz sem folyosón, sem a kioszkban, se a keddi vacsorán, se a péntekin. És hogy a mikor összegyülünk és szétnézünk a jelenlevőkön, sohase hozza fel senki: »Ejnye, hol lehet most az Áldzsi?«

Vacsorázni és pezsgőt inni ezentul is fognak az emberek, kivált ha parlamenti tagok, kivált ha inkompatibilis parlamenti tagok, de ha a parthie után összetoborozzák a klubban a kompániát, mikor már mind együtt megy le a lépcsőkön a foyerből, hosszu időn át mindig úgy fog látszani, mintha kifelejtettek volna még valakit.

Hát az akkor mindig »Ő« lesz. Ő, a ki már elment örökre; volt, nincs és nem lesz.

Kiváló szerepü emberek, exczellenczias urak hullnak ki az idők kaszája alatt sorainkból, de elmehettek, mindössze egy pár állás és méltóság marad utánuk üresen s ez senkit se szomorit el. Az üres helyekre uj butorokat tolnak, uj exczellenczíásokat s mindjárt semmi sem hiányzik a háztartásban.

Áldzsi nem hagyott maga után betöltendő helyeket, helyette elvégzendő aktákat, megüresedő czímeket és Áldzsi mégis pótolhatlan, mintha szomorubb, üresebb lenne minden ő nélküle. Mert ő vele egy darab napfény tünt el s napfényt nekünk ki nem nevezhet se a király, se nem küldhet kerület.

Csak egy fekete zászlót tüztek fel a képviselőház ormára, pedig voltaképen két ember halt meg s temettetett el Felcsuthon. A lovagias gróf Kozsibrovszky is oda van örökre. Pedig mennyi vitát döntött el, hány összegubánczolt kérdést oldott ki a nemes főur egy-egy velős szentencziával vagy valamely találó hasonlattal. Annyira perfekt gentleman volt e Kozsibrovszky, hogy előtte mindenek meghajoltak.

Pedig ő méltóságát senki se ismerte személyesen. Tudtuk, hogy van, hogy lennie kell, de nem találkoztunk vele. A mi lehetetlen is lett volna, mert ő csak Áldzsi által élt. Annyira gazdag volt kincsekben az Áldzsi feje, hogy ő nem győzte azokat eltékozolni, szétszórni, hanem egy *képzeletbeli* mágnást is tartott maga mellett, a kit ellátott szellemi tallérokkal. A komolyabb, mélyebb megfigyeléseit, az élettapasztalatokból leszürt szines vagy epigrammatikus igazságokat Kozsibrovszkynak ajándékozta, magának megtartván a könnyebb játszi fajtát.

Ha becsületbeli ügy, politikai affér vagy bármely kérdés pertraktáltatott, Áldzsi rendesen igyekezett azt a helyes vágányba állitani, mondván:

— Kozsibrovszkynak ez a nézete ebben.

Vagy igy szólt:

— Gróf Kozsibrovszky ilyen esetben igy és igy járt el.

Szóval a derék főnemes valóságosan áldásos tevékenységet fejtett ki köztünk, mert hatalmas judicziumával, természetes okosságával és vaskos logikájával sokszor mutatta meg a helyes kivezető utat.

Ah, micsoda Krözus volt a szellemiekben ez az Áldzsi. Csak ilyenkor látjuk, mikor már elvesztettük. Hányféle húron tudott a szivünkkel játszani! S milyen kár, hogy kincseit, az örökös vidámságot nem testálhatta senkire.

Mig élt, dusan osztogatta szellemét, nemcsak Kozsibrovszky élt belőle, — a tudományosabb mondásait még se bizhatta jó lélekkel egy közönséges sportsmanre, azokat egyenesen a Béla névtelen jegyzőjének adományozta, minthogy ennélfogva olyan dolgokat tudott idézni ama bizonyos Anonymustól (a ki most már szobrot is kap), a melyeket még senki sem tudott, a »gólyák« (uj képviselők) eleinte tudós embernek kezdték tartani Áldzsit, mig egy-egy bohókás csinynyel le nem rontotta előttük a renoméját.

Innen-onnan harmincz esztendeje, hogy Áldzsi a Házba került. A főjegyzői székből küldte fel Bihar megye egyik választókerülete. Friss volt még akkor lélekben, testben, gyönyörü, délczeg fiatal ember nemes tartással, szép, beszédes kék szemekkel, gavalléros allürökkel, szóval, megenni való fiatal ember volt. A minthogy meg is ették. Elméje, gazdag, vidám elméje tündöklő fénynyel szikrázott, kellemes egyénisége, udvarias, figyelmes, finom modora, melyet holtig megtartott, rohammal veszi be az emberi sziveket. A legzseniálisabb fiatal embernek tartják s tenyerükön hordják mindnyájan mindenütt. Miniszterek beczézgetik s boldog az a főuri kompánia, mely ebédhez megkaphatja őt, ki lelkének megoldott bokrétájából pazarul szórja a virágokat, mindeneknek gyönyörüségére.

Ebben a légkörben és szituáczióban válik Áldzsi azzá, a mivé lett. Lehet, hogy karriert jött Pestre csinálni, hogy tervek, czélok, ábrándok üzték őt is. Talán ő benne is lakott ambiczió, és annak az ösztökéléséből lehet a prózai munkához jut vala el. Ily általános ünnepeltetésben azonban azt kellett hinnie, hogy már czélt ért. A bódító sikerek elhomályositották, elaltatták judicziumát erre a pontra nézve. A jelenből a jövőbe nyiló ajtót eltakarták az adorálás rózsái. Akarhatott-e egyéb lenni, mint királya a társaságoknak? Élni holnap úgy, mint ma, tömjén közt, nimbussal övezve, barátoktól, irigyektől, csodálóktól körülvéve. Igy ragadt meg Áldzsi egy helyben (mert a hely nagyon szép volt), igy lett a parlamenti körök mulattatója s egész életén át semmi egyéb.

De hát nem elég-e az: vidámságot, derüt szórni az arczokra, a repülő órákat és perczeket még nagyobb száguldásra kényszeríteni?

Hiszem azonban, sőt tudom is, hogy magányos pillanatokban, kivált eleinte, sokszor beszélgetett együtt a két barát, a tréfás, könnyüvérü Áldzsi és az okos, meggondolt Kozsibrovszky gróf.

»Hej Áldzsi, Áldzsi — mondta a gróf szemrehányóan — bizony vékony ambiczió egy férfi számára másokat mulattatni és egyebet sohase csinálni.«

»Ejh — nevetett Áldzsi, — hiszen voltaképen nem őket mulattatom, hanem én mulatok. Hiszen az iró is ilyen. Ne beszélj hát nekem Kozsibrovszky. Az iró is mulattatja a közönségét, Moliére se tesz egyebet, Dickens azonképen.«

»Az más, jaj az más — vetette ellen a gróf. — Az iró a benne levő anyagból monumentumokat alkot, te pedig

porszemenkint szórod szét talentumodat a semmibe. Nézz meg egy darab mahagoni fát, a mester hozzá nyul és kifarag belőle valamit, de hogy az egész fát forgácsokra gyalulja föl, olyan bolondra sehol se akadsz.«

No hát ilyen bolond volt az Áldzsi. Hanem menti őt az egész életfolyamata. Minden, a mi vele történt, egy-egy erős dokumentum az ő javára. Suhancz kora a Bach és Schmerling időkre esik. Ekkor készülnek elő az ifjak a pályájukra. Ezek az elindulás évei. Ugyan hova indulhatott volna akkor egy Beöthy? Nem volt-e minden út beszögezve sárga-fekete deszkafallal?

Kérdezte-e tőle valaki: Mit akarsz a világban csinálni?

De ha kérdezte volna is, — hát ugyan mit is csinálhatott volna egyebet egy Beöthy, mint hogy felnövekszik és vár. Hogy mit vár, maga sem tudja, hanem csak vár. S e közben elég, ha szeretetreméltó, udvarias modorra tesz szert, hogy kellemetes legyen. Ha megtanul ügyesen beszélni, hogy szamárnak ne tartsák. Ha pompásan tud busulni czigány és pohár mellett, hogy eleget tehessen a hazafias kötelességeknek is. Ha ügyes tánczos, hogy jól házasodhassék. Ha jól tud kártyázni, hogy sokat ne veszítsen.

És Áldzsi mindezekben virtuóz volt, csak épen kártyázni nem tudott jól (de azért persze kártyázott). Sőt nemcsak ezeket sajátította el, hanem ezenfelül igen sokoldalu nevelést kapott. Idegen nyelveket beszélt, ismerte az irodalmakat, még tudományos könyveket is olvasgatott — de később ezt titkolta s arra játszotta magát, hogy ő tudatlan. Pedig egy minden ízében művelt európai úr magaslatán állt. Néha, ha az öreg Tiszával vagy Szilágyi Dezsővel beszélgetett (ez a két nagy ember mindvégig sokra becsülte és szerette Áldzsit), elfelejtkezett bohókás énjéről s ki engedte ugrani magából a nagy judicziumu okos embert. Ilyenkor kitünt, hogy az úgynevezett komoly dolgokban is mélyebben lát, mint azok, a kik, hogy szakszerü politikusoknak látszassanak, örökké a közkérdéseket bonczolgatják az ő kis fabicskáikkal, vagy mint azok, a kik mély hallgatásukkal válnak tekintélyesekké, mert azt a látszatot tudják ébreszteni fontoskodó nagy képükkel és összeránczolt homlokukkal, mintha világot rengető bölcsességeket zárna el a csukott száj.

Áldzsinak tehát meg volt a fondja, hogy könnyen hasznos munkássá válhatik — ha bele nem csöppen egyszerre a mézbe. De a végzet, a végzet! Úgy jött az egész, mint egy álom. Ő a kedvencz, a lángész. A parlamenti körök enfant gâté-ja. Ki az ördög akarna ebből felébredni?

Mindez legyezte hiuságát. Csiklandozta a dédelgetés, a dicsérgetés. Hát mit akarjon még egyebet? Rajongnak érte, hódolnak szikrázó ötleteinek, tapsolnak elhajigált szellemi aranyainak. Teljesen beleveti magát az olcsó dicsőség hullámaiba és hagyja, hogy a hullámok vigyék, vigyék és folyton vigyék egyik rózsás parttól a másikig. Vicczel, tréfál, bolondozik, űzi csinjeit, elbájoló mókáit. Az idő pedig megy, megy, megvirrad s ujra alkonyodik, ujra vacsora van, uj emberek ülnek az asztal körül és ha kedvesen töltött el köztük egy estét, ha szikrákat szórt az esze, mint a tüzhányó hegy, ha sikerült ötletei fel-

villanyozzák társait, diadalmasan tér haza (természetesen későn éjjel), s talán Titusz császár szavával veszi fel hálóingét: »Ez a napom nem veszett el.«

Igen, ő meg volt magával elégedve s a mint röpült az egyik nap a másik után, az egyik év a másik után, a nagy talentumu ifjuban megzsibbadtak, megkoptak azok a rugók, — melyek az átlag embert ellenállhatatlanul hajtják haszonleső vagy nemes, önzetlen czélok felé, de hajtják. Mulat, pajzánkodik és melegszik a közszeretet napfényében, mint a szállongó szines lepke. Eszébe se jut, hogy eredetileg talán más tervekkel jött a parlamenti homokra, nem akar lenni semmi több, czimek se csábítják. Hivatalok, méltóságok oly hidegek. Ez az élet tetszik neki, ez a pillangó-élet. A sok napfény, a sok virág, a tarka-barka bohóságok. Ha azt kérdezné valami dzsin, mi akar lenni, bizonyosan azt felelné: »Ha Beöthy Áldzsi nem volnék, Beöthy Áldzsi szeretnék lenni.« A vidám pajzánság mellett kiérzik abban valami gőg is, mikor azt mondja Szlávy miniszterelnöknek: »Te vezeted az okos ügyeket Magyarországon, én pedig a bolond ügyeket, de minthogy itt több a bolond ügy, az én hatáskörőm sokkal nagyobb.«

Ezekbe az időkbe (Szlávy alatt) esik az Áldzsi virágkora. A ház valóságos Áldzsi-lázban ég. A Nemzeti Kaszinóban minden ember azt kérdi: »Nem volt itt Áldzsi?« »Eljön az Áldzsi?« A klubban, ha nincs ott, minden ajtónyilásra hátrafordulnak a honatyák s csalódva mondják: »Nem ő.«

Hanem hát ez akkor más világ volt. Toljuk csak vissza harmincz évvel az idők mutatóját. Az országgyülésen még a régi Magyarország ül. A négylovas nemesség. De nemcsak a lovuk négy, a földjüket is négy számmal kell kimondani holdakban véve — némelyiket pláne öttel. Majdnem kivételkép nagy urak ezek, a kik semmik se akarnak lenni, hanem pompásan akarják eltölteni a telet s megbecsülik az olyan geniális pajtást, mint Áldzsi. Tréfa, vidámság, elevenség a képviselői élet. Mindnyája egy nagy család, a melyik csak egy házi állatot souteniroz. Nem a kétfejü sast, hanem a »Kék macskát«. S ha a zöld asztalnál Deák a portentum, a fehér asztalnál bizonyosan Áldzsi az. Már pedig a fehér asztalnál mégis csak több időt tölt az ember, mint a zöldnél, — kivált ha azt veszszük, hogy a zöldtől gyakran kisiet a folyosóra is Áldzsihoz.

Csakhogy ezek a gondtalan vig nagy urak nem élhettek örökké. A mulandóság rájuk tette a sulyos kezét. Vagy rájuk vagy a birtokaikra. Lassan-lassan változni kezdett a parlament, a klub, a felfogás, az élet és minden — csak Áldzsi nem változott. A jó ízü patriarchális alakok közé modern bélésü kis urak kezdtek szállingózni, a kik nem értek rá a fehér asztalnál ülni, a kik Spencert, Bluntschlit olvasták éjjel odahaza szelid lámpafény mellett, vagy olyanok, a kik lótottak-futottak, gsäftet hajszoltak, vasutakat épitettek. Ezek nem tudnak mulatni, tele van a fejük számokkal. Azután jöttek a stréberek mindenféle formában és genreben. A stréber pedig csak kapaszkodik, de nem nevet. A strébernek csukott szája van és nyitott marka. A szegénység nőttön-nőtt ez alatt a középosztályban: jöttek a falánkok. No hát ezek se arra nyitják ki a szájukat, hogy nevessenek, hanem csak arra, hogy bekapjanak vele valamit. És aztán egyre önzőbb, savanyubb, ridegebb, kapzsibb alakok előtt nyilt meg a parlament kapuja. Jöttek, a kik abban hivalkodtak, hogy ők dolgoznak, folyvást dolgoznak, a rogyásig dolgoznak, ezek az úgynevezett »nagy munkaerők« (mert a »nagy munkaerő« a divat), lihegve, izzadtan futnak végig a folyosón, mert rá nem érnek lépegetni, bekukkannak a tanácsterembe egy-két perczre, de, mert még sok dolguk van, ostentative futnak el onnan is. Nos ők bizony nem állanak meg az Áldzsi mellett, hogy legujabb ötleteit végighallgassák és tovább szállitsák. Ők egyebet szállitanak.

Ah, uj világ ez egészen, a mibe már bele nem illik az Áldzsi. Könnyü volt a régi embereket megnevettetni, a kik a kalács mellett ültek, de mit csináljon azokkal, a kik szanaszét futnak a kenyér után?

A régi világ kipusztult. Áldzsi itt maradt a kompániája nélkül. Ő nem változott most se, kedves volt, mint azelőtt, elmés, csapongó, sziporkázó, erős, mint egy oroszlán, vidám, könnyelmü, mint egy énekes madár, nobilis jellem, hű, romantikus pajtás, mint a Dumas testőrjei, de hasztalan, az agiója szállt egyre lejebb-lejebb.

Az uj emberek közömbösen mentek már el mellette, mint mindenki mellett, a kitől nem csöppenhet haszon. A hajdani fehér asztalok zajos, boldog világa eltünt. Hiszen vacsoráltak még a képviselők (mert gyomra a strébernek is van, talán kettő is), de a modern ember vacsora közben is dolgozik; az üzletről beszélget az üzlettársaival. Áldzsi csak zavarná őket.

Mindjobban kicsuszik lába alól az ősi talaj. Ha akad is egy-egy kisebb kör, a hol szeretik, egy sziget, a hol még vannak olyanok, a kik el nem álmosodnak tiz órakor s a hol a komoly napi gondok után megcsendül a tréfa, dévajkodás és bugyborékolnak a kedélyek, ott még elemében van Áldzsi, megmelegszik és még melegit, de már nem gyujt annyira, mint a nagy Leistungok idején, csattognak, pattognak az élczei, harsogó kaczaj kél nyomukban, de már nem találkozik lelkes, rajongó hallgató, a ki mint régen azelőtt, nyakába boruljon és összecsókolja: »eszem azt az aranyos lelkedet, Áldzsikám!« de rendesen van köztük egy-egy hóhér, a ki igy szól sajnálkozva:

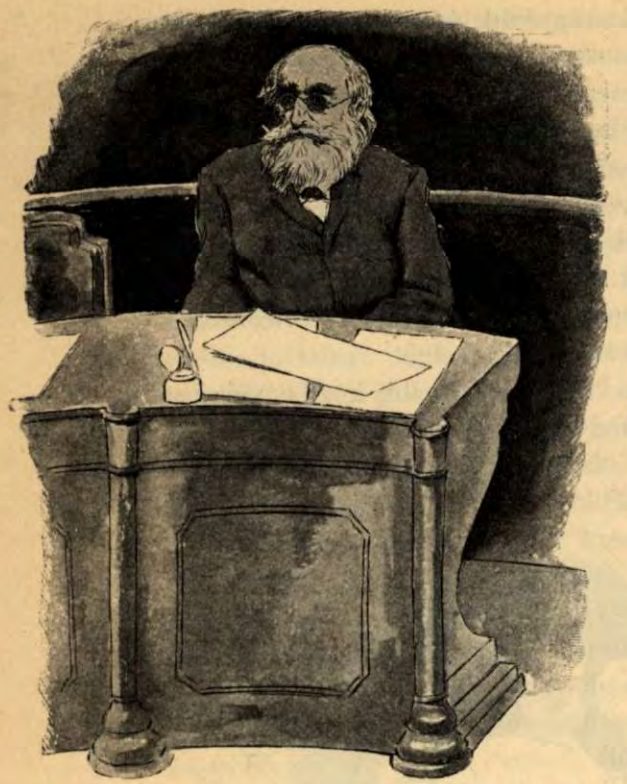
— De kár ezért az Áldzsiért, hogy úgy elpocsékolta az eszét.

Ilyenkor nem szólt semmit, de homloka elborult s valami sajátságos keserüség játszott az ajkai között. Ez a sajnálkozás vérig bántotta őt, mert senki sem volt nálánál érzékenyebb.

És megint jöttek évek meg évek és a helyzet csak roszszabbodott, bár ő még most se hanyatlott. Mindegy, nem volt már dédelgetett kedvencze társainak, se megbámult lángész, még csak talentum se, mert idők folytán csodálatosképen minden talentum kommasszáltatván, nyolcz férfiuban gyült össze és minden bámulat, szeretet és lelkesedés e nyolcz férfiu felé volt fordulva s ez a nyolcz nevezetes férfiu, a minden időbeli nyolcz miniszter. A legvégén még sikerült élczeik is csak nekik voltak. És a képviselő-tábor csak az ő vicczeiken tartotta immár érdemesnek nevetni.

Hát mit tehetett volna ilyen viszonyok közt egyebet a szegény Áldzsi, mint azt, hogy meghalt. *(1901.)*

Tisza Kálmán.

VÉGE. Pont. A halál a pont. A Tisza Kálmán pályája befejeződött teljesen. Eddig volt, nincs tovább.

A nagy öreg embernek üldözése véget ért, meghalt kicsi pozicióban, mint közlegény, mint egy hivatalos kerületben utólag bejutott képviselő. Nem volt mandátuma egy darabig, nem volt immunitása, a betegség hozzá mert nyulni az alatt.

Aztán megválasztotta Abrudbánya.

Ez volt az utolsó öröme. De ennek csak az öreg tudott örülni, a ki oly szerény volt a megpróbáltatások napjaiban, mint a milyen nagy volt mindig. Mi azonban az örök tragikumot láttuk ebben. Az erősek sorsát. I. Napoleon is egy kis szigeten halt meg. Tisza Kálmán is a kis Abrudbányán végzi, — a kié volt egykor mind a négyszáz és egynéhány kerület.

Hanem hát ez tegnap volt. Az isten megelégelte üldözését és magához vette őt. Fönséges árnyéka eltünik a halál kapujának boltívei alatt, hogy átmenjen a történelembe. Ellenségei innen maradnak és nem juthatnak el soha utána, mert kicsinyek voltak hozzá képest.

Életének végén kétségtelenül sok keserüséget mért rá a sors. De most már mindegy reá nézve a mai nap és a tegnapi nap, a hetvenegy esztendő minden napja egy rész az egészből és ezt az egészet látjuk egyszerre. Hát szép élet volt így együtt. Mert a nyári verőfénynek talán csak azért örül az ember, mivel ködös téli napokat is élt. Jót-rosszat megélni, ez az igazi pálya. Tisza Kálmánnál csak a sorrend igazságtalan.

Fényt-árnyat összevegyítve a fény volna tulnyomó. Tisza Kálmán élvezte a legnagyobb édességeket; volt népszerü, még pedig nagyban, mert a népszerüség is olyan, mint a tokaji bor, van belőle két, három s több puttonyos, de van esszenczia is. A Tisza népszerüsége balközépi vezér korában az esszencziáig emelkedett, a népdalok magaslatáig.

Utána jött a másik édesség, a hatalom. S az is hatványra emelve. Valóságos diktálás. Minden gerincz vagy meghajlott, vagy megropogott a kemény keze alatt. Egyszer vagy kétszer megtorpant a közvélemény, de aztán mint a megfékezett paripa csöndes megadással vitte lovagját. A »generális« így akarja, hát így kell lenni. Annyi, mintha a végzet akarná. Tizéves miniszterelnöki jubileumán volt in floribus. Két napig érkeztek a hódoló küldöttségek az ország minden részéből, bársonyos mentékben, csörömpölő kardokkal, mesés pompában járultak eléje, mint egy keleti fejedelemhez.

Csillaga ekkor ragyogott a legmagasabban, azontul lesz halaványabb és bágyadtabb. De ez nem volt még látható szabad szemmel.

Minden az ő hatalmát lehelte. S kinek kényelmetlen volt, kinek nem, de már mindenki bele nyugodott. Az oppozicziő lethargiába esett. Utoljára már nem is lehetett elképzelni az országot Tisza nélkül. Talán mindig volt és mindig lesz. Hiába minden küzdelem. A jámbor Helfy a Kossuthtal való korrespondenczia dicsőségéből éldegélt és Tiszával flir-

telt. Irányi erényegyletet szervezett és elszavalta nemes chriáit, — a nemzet géniuszára bizva a többit. Ugron tett néha egy-egy vehemens kirohanást, de ő is csak egészségi szempontból, hogy egy kicsit megizzadjon. Mert jobban izzadt akkoriban a megtámadó, mint a megtámadott. Csak Apponyiék folytatták makacsul a harczot, pártjuk folytonos apadása mellett.

De jó is. Hiszen a generális szerette a debatteri harczjátékokat s minden ülés végén egy támadó rohamot intézett az ellenfelei gyöngitésére és a mamelukjai fölvillanyozására. A parlament volt az ő levegője, az ő fundusa, itt élt, itt uralkodott korlátlanul, mint Jupiter az Olympuson annak idején, mikor még aktuális isten volt. Szinte dübörögni látszott itt az anyaföld keskeny, hosszukás talpai alatt. Szapora szempislogásaitól, a mi nála idegességet jelentett, szepegve huzódtak félre minisztertársai is; mig ha jó kedve volt, vidámság ragyogott az arczokon s a napfény mosolygott be az üvegtetőn át. Nagy volt, mindenható volt. Szinte úgy rémlett, hogy a folyamok is az ő akarata szerint hömpölyögnek a medreikben. A mi ő reá vonatkozott, akaratlanul is imponált, a mi nem állt vele összefüggésben, az mind bagatell dolog. Csernátonynak udvara volt a folyosón, mint egy orákulumnak, mert ő a Tisza intimusa. Zászlós urak, megyés püspökök dédelgették Csernátonyt. Ha valahol egy nagy galóczát fogtak ki, ha barabolyt ástak ki Erdélyben, az mind Csernátonyhoz került. Még Schneider fiakkeros is történelmi személynek látszott, mert ő hordozta hires két szürkéjén. Schneider viszi Tiszát, Tisza viszi a parlamentet és az országot.

Magára az udvarra is ránehezedett lassan-lassan a furfangos kálvinista nemes, kit »Sobrinak« neveztek egymás közt eleinte az udvari urak. A csufolódók átalakultak időjártával jó barátaivá, szövetségeseivé s a király is megösmerte benne az igaz embert. Egyforma öregek voltak, összeszoktak. Mindmind melegebbé szövődött a viszony az uralkodó és első tanácsosa közt. Még a czeremóniákból is elolvadt a melegségben egy vagy kettő. Ha referálni ment a miniszter, helylyel kinálta meg a király, ha nem szokás is: »Üljön le azzal a rossz lábával.« Pedig nem is azért történt, hogy a lába nem volt ép, hanem hogy a jelleme volt ép.

Mialatt egyre szilárdult a hatvanhetes alap, az alatt nőtt a Tisza alakja is. »Magyar Bismarcknak« kezdték nevezni az európai sajtóban. Maga Bismarck is sokat tartott tehetségéről. »Ez a csontember a vesémig lát«, mondotta róla a szász királynak. (Hanem persze Bismarcknak még a veséjén tul is volt valamije.) Andrássy Gyula gróf távozása után pláne Tisza lett a birodalom providenciális államférfia s nem esett ritkaságszámba, hogy az Európának szóló politikai kijelentések a Tisza száján át, a magyar parlamentből röpültek világgá.

Itthon ezalatt hatalmas összetartó pártja élén szinte diktátori szerepet vitt. Semmi se mozgott. Csend volt, mint a tengeren a vihar előtt. Ebben a csöndben csak az ő szava hallatszott fennen. Úgyszólván ő vitte mind a nyolcz miniszteri tárczát s ő gondolkozott, ő beszélt egész pártja helyett. Minden beszédjét ujból és ujból ünnepelték mint debattersikert. Az egész parlamenten úgy rajta volt az ő képe, mint a király pénzein a királyé. Még a jó szónokok is elhagyogatni kezdték klasszikus formáikat, ékes metaforáikat és felvették az ő pongyola szürke modorát, hogy hozzá hasonlítsanak. Mint mikor a divatos Montpensier herczegnő krumplivirágot tüzött a hajába, mire egyszerre megszüntek a rózsák Párisban szépek lenni. Tisza nagy egyénisége, felülmulhatlan tekintélye varázsától vakokká lettek az emberek az ő hibái iránt. Pedig hibái neki is voltak. Nem nagyobbak, mint kortársaié. De azért látszottak azok is szépeknek, mert erényei voltak nagyobbak, mint a kortársaié.

De hát a végzet gondoskodik, hogy a fák ne érjenek az égig. Mikor a legerősebb volt, akkor botlott meg a közvélemény respektálása miatt egy katonába, Janszkiba s innen kezdődik konfliktusa az udvarral. Később azután megfordítva, belebotlott a közvéleménybe a katonaság miatt, a hires véderőjavaslattal s innen tört ki a nagy konfliktusa a nemzettel s igy omlott össze hatalma egy napon, épen mikor már megdönthetetlennek látszott. Ilyen a katonaság, a szerencsétlen katonaság! Asszonynak, miniszternek egyformán veszedelmes.

Bukása után elkövette azt a nagy hibát, a mit különben mindenki elkövet, hogy ott maradt a pártban, mint ő fejezte ki magát: »közlegénynek«. Szerencsétlen egy szokás, melyből sohasem származhat jó. Szerencsétlen, sőt természetellenes. Mintha az elvált asszony és uj ura mellett ott maradna a régi férj is. Nem állna-e közel a gyanu, hogy az ujszülött gyerekek a régi gazdához hasonlítanak?

Ha Tisza mindjárt akkor visszavonul a politikától Gesztre, ki tudja, milyen irányt vesznek az események? Lehet, hogy az országra nézve igy alakulnak nélküle is, mert a végzet rohanó kerekei előtt egy kő nem kő, de a saját személyét illetőleg bizonyosan kedvezőbb lett volna a helyzete, ha, a hogy a magyar ember mondja, elteszi magát télire. Mert a tömeg szeszélyes, mint a viselős asszony, akkor kivánja meg a szőlőt, mikor már elmult a szezonja és ha valahol félre van téve egy eldobott fürt, mohón keresi elő ... Hátha már azóta visszahozták volna Gesztről selyem palankin alatt, talán épen azok, a kik véges-végig folytatták a hajszát ellene?

De nem igy történt, Tisza ott maradt a pártban, mint a többi elődei. Szinte megfoghatatlan a nagy taktikustól, miért tette ezt? Hogy talán nem gondolt a következményekre? Dehogy nem. Okvetlenül volt erről véleménye, mert a saját elődeitől igyekezett megszabadulni: Szlávyt elhelyezte főrendiházi elnöknek, Bittót pedig nem bocsátotta be többé a parlamentbe. Hogy miért tett magára nézve mégis kivételt, kifürkészhetetlen valami, annál kevésbbé, mert ő nagyobb volt elődeinél s következésképp nehezebben helyezhető el, úgy, hogy a szabad mozgást ne akadályozza a jelenléte. Egy-egy öreg bőrönd mindenütt elfér a fal mögött, mert csak bőrönd, ha a királyé volt is, de egy nagy waggont nem lehet akárhova beállítani.

Előre lehetett látni, hogy vagy a miniszterelnökök nem birják meg Tiszát, vagy Tisza nem birja el a miniszterelnököket. A miniszterelnökök kibirták Tiszát, minthogy igazán közlegény módjára viselkedett az ő nemes szerénységével, sohasem tolakodott az előtérbe, nem tartott klikket, nem intrikált és nem sugdosott, nem voltak extravagáns kívánságai, még az úgynevezett képviselői teendőit is olyan bátortalan föllépéssel végezte, hogy a minden oldalról szorongatott miniszterek kiösmervén e tekintetbeni szelidségét, már a dijnokpártfogoltjait se nevezték ki. Ellenben neki meggyült a baja a miniszterelnökökkel, mert mind az az ódium, a mi azoknak szólt a működésükért, őt érte első sorban. Pedig az ódiumból már saját magáért kijutott a része és nem igen volt rá semmi szükség, hogy még három következő miniszterelnökét hozzá szedje. A miniszterelnökökön sem segített; mert a gyülöletből, ha valaki átveszi a felét, mégis az egész jut a másiknak.

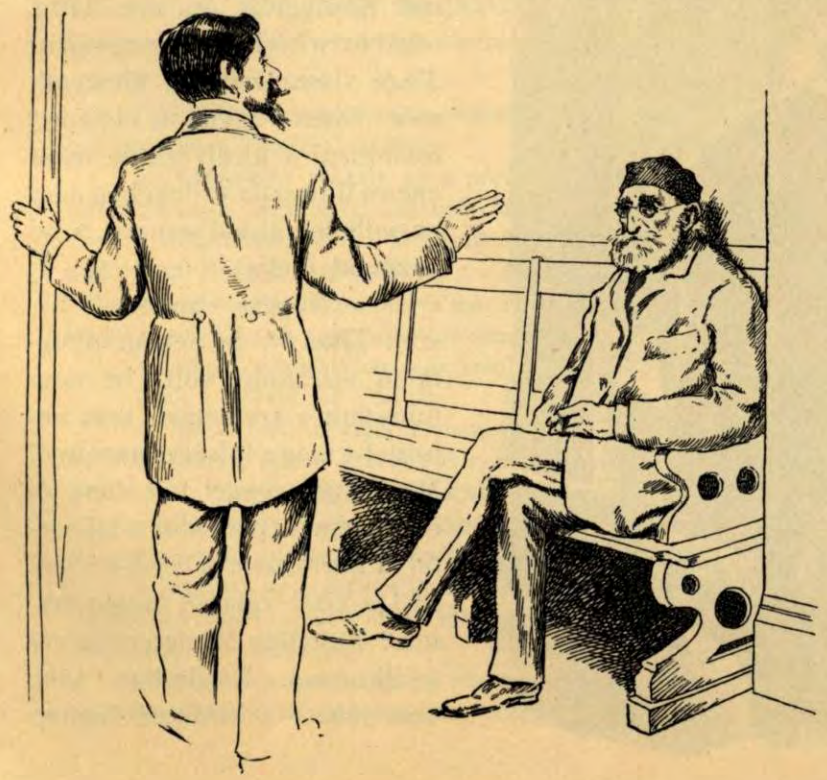
A mi rossz történt az országban vagy a kormányzatban, azt mind Tiszának tulajdonították. Gondja volt rá az ellenségeinek, hogy ezt a hitet terjeszszék: Tisza a kormány rossz szelleme, Tisza a korrupczió atyja. Ha a kormány jutott valami bajba, akkor a kormányt uszitották Tisza ellen. Mert ezt a bajt akkor a »vén intrikus« csinálta, ha ellenben a kormány csinált valami rosszat, az is a Tisza rovására iratott fel a közvélemény előtt. Mindig több és több lett a rovás on.

A KÉPVISELŐHÁZ 1890 MÁRCZIUS 13-DIKI ÜLÉSE, MELYBEN TISZA KÁLMÁN LEMONDÁSÁT BEJELENTETTE.

Pedig hát Tisza Kálmán soha nem avatkozott a kormányzásba kéretlenül. Egyben-másban kétségkivül befolyt, a mikor többnyire nagy bajok közt a tanácsát kérték és esetleg elfogadták s utóbb egy pár taktikai hibát is elkövetett, de tanácsa mindig jóhiszemü volt, önzetlen és hazaszeretetből eredő.

Szélcsendes időkben békésen üldögélt a folyosón a megszokott helyen, a jobboldalhoz vezető ajtó tájékán, egyikmásik barátjával beszélgetve. Vidám kedélyü ember volt, mindenki iránt nyájas és türelmes, gyakran hajlott a tréfára is, bár alapjában szükszavu volt. Csodálatos fegyelmezett fej. Sohase gondolkozott fenhangon, személyekről ritkán

mondott kritikát, dolgokról nagyon meggondolva; olyan volt, mint a minőnek Darányi kiván egy nagy embert. Nem haragudott, nem sietett és nem csodálkozott. A legfrappansabb esemény, mely az egész házat fölizgatta, őt ki nem hozta sodrából. »No no« dörmögte a bajusza alatt csöndesen.

Itt szeretett ő ülni. Öreg uraknál gyakran fordul elő, hogy a méhes a kedvencz helyök, a méhek zöngése, dongása zsongitja idegeiket s gondolatokat, kellemes érzést fakaszt bennök.

Tiszának a ház folyosója volt a méhese. Ez a zsibongás, jövés-menés, hullámzás volt az élet-elixirje. A herék künn őgyelegtek a folyosón, a munkás méhek bent dolgoztak.

Egy-egy wip kijött a köpüből, Tisza mindig megkérdezte: — Ki beszél?

Ha gyenge legény szólt odabent, csak szippantott egyet és semmit se kérdezett többé. Ez volt az itélete.

Néha megkérdezte:

— Mit beszél?

Ez már egy neme volt a megbecsülésnek. A wip természetesen elmondta neki s erre a generális vagy azt felelte: »hja, hja«, ez volt a rossz kalkulus, vagy azt felelte, »majd elolvasom«, ez volt a jó kalkulus. Olyan legény csak három beszélhetett, a kinek a kedveért a hosszu, szikár alak fölkelt, kinyilott mint egy penicilus és besomfordált a tanácsterembe, a hol valami hátul eső padba lekuporodva ujra becsukódott felényire, mint a penicilus.

Szerette az adomákat, a jó zamatos magyar kiszólásokat, különösen a magyar paraszt észjárásában találta gyönyörüségét, maga is összeszedett s hordott ilyeneket a folyosóra, de másoktól is szivesen hallgatta. Általánosabb politikai dolgokat is szivesen beszélt el emlékeiből, de rá vonatkozó intim részletek elmondásáig csak ritka kivételkép melegedett föl. Nem volt kenyere a dicsekedés, leszámitva kedvencz mon-

dásai közül egynehányat, melyeket verőfegyverül használt, mikor például nem egyszer odavágta egy-egy öblös szájú nagy hazafinak:

— Én is beszéltem így a hatalom ellen, de még abban az időben, mikor az embert becsukták érte.

Ha szemére vetették a bihari pontokat, az elvföladását, arra is készen volt a felelete

— No én meg tudom bocsátani magamnak, hogy jobban szerettem hazámat elveimnél.

De a kikkel szemben megnyilt a lelke, azok előtt fényes multjának emlékeiből beszélgetés közben sokszor kihasadt egy-két értékes morzsa. Elmondta, hogy a Janszki-ügyben hogy fogadta a király, haragosan, boszusan.

— Tudja-e, — mondá — hogy maga a fiam, a trónörökös jelent meg nálam, a hadsereg nevében kérve elégtételt, az ön elbocsátását.

Erre Tisza fölkelt a helyéről és meghajlott.

— Kész vagyok távozni, fölség, minden perczben.

De a király a saját kezével nyomta vissza a székére s csitítólag szólt:

— Machen Sie keine Geschichten. A trónörökös még csak gyerek. Mi pedig öregek vagyunk, okosaknak kell lennünk.

Mennyi szines dolog, mennyi komor felhő bontakozott ki az ő előadásából, ha kinyitotta ezt a titkos lelki fiókját. A skiernevicai találkozás, az ischl-i ut, a horvát czimersértési affaire, a mikor a király vonakodott a Tisza által kivánt elégtételt megadni az országnak, egy Bécsben tartott miniszteri tanácskozáson (a melynek egy részét már leirtam valamikor). Tisza nem engedett a követelményeiből, a király ingerülten hagyta el a termet, félbeszakítva a tanácskozást. Este az opera-páholyba báró Nopcsa Ferencz üzenetet hozott Tiszának a királynétól. Hogy nem tudja, miről van a tanácskozás a királylyal, de ilyen szomorunak Königgrätz óta nem látta, tehát arra kéri Tiszát, engedjen; Tisza visszaüzente a királynénak: »Kész vagyok az életemet föláldozni a királyért, de most épen a dinasztia érdekében nem engedhetek abból semmit, a mi hazámat illeti«.

— Nopcsa elment, — beszéli Tisza — de nekem nyugtalan éjszakám volt, be nem hunytam a szememet, nem neheztel-e meg a fölséges asszony? Már korán reggel fölkeltem és elmentem settenkedni a lakosztálya körül, nem találok-e ismerőst, a kitől valamit megtudhatok? Festetich Mária grófnővel találkoztam. Kérdeztem tőle, nem látta-e a királynét tegnap

késő este. »Már ma reggel is együtt sétáltunk«, felelte a grófnő. »Nem emlegetett engem?« »De igen.« »No ugyan mit mondott?« »Azt mondta önről, — szólt Festetich grófnő — hogy jól esik a király oldalánál egy olyan jellemes férfiut látnia, mint ön.« Ez volt életem egyik legboldogabb napja, mert a délutáni minisztertanácsban a király is hajlott a kívánságomra.

Mennyi zátonyhoz jutott tizenöt esztendő alatt! Milyen félő gonddal kellett ápolnia a király és nemzet közötti jó viszonyt, kivált eleinte, mikor még a kiegyezés friss volt, úgyszólván kocsonyaszerü.* Hej, nagy körültekintés kell addig, mig az kővé tömörödik.

A mai generáczió nem tud már erről. Azt hiszi, mindig így volt, s nem tudja meghálálni azoknak a férfiaknak a haza sorsa fölött virrasztó éberségét, messze figyelő óvatosságát, a kik ezen a törékeny, kisérletnek látszó alapon babráltak a közügyekben.

Mennyit tanult, mennyit tapasztalt hosszu pályáján ez a nagy ember! Mennyire ösmerte az embereket. Csoda-e, ha a rossz tulajdonságaikra épitette a kormányzási rendszerét. Mennyi rosszaságot és hálátlanságot kellett tapasztalnia. És mégis mennyi sziv volt benne.

Tudott gyülölni, de szeretni is, hiszen kormányzatának egyik hibáját épen abban keresik, hogy jobban szerette barátait, mint kellett volna.

Szeretett tranzigálni, kerülte a harczot, de nem félt tőle. Barátokra ép úgy szüksége volt, mint ellenségekre, hogy jól érezze magát. Nem is tartott sokat az olyan emberről, a kinek ellensége nincs. »Pipogya fráter lehet, csak a gyöngékre nem fenekedik senki.« Olyannak vette a magyart, a minő, de szerette a hibáival együtt. Sőt a hibáit még talán jobban szerette. Rossz időben, jó időben sohase unta meg a közpályát, sohase panaszkodott a sorsa ellen. Miért is? Hiszen így kellett annak történnie. Hiszen így csinálták ezt mindig a magyarok. Ha rossz dolguk volt, jók voltak, ha jó dolguk volt, rosszak voltak egymáshoz.

Még szinte tetszettek neki az ellene indított hirlapi hajszák és parlamenti kirohanások.

— Még mindig ellenem harczolnak, tehát még le nem győztek.

Csakhogy ez a harcz egyre kiméletlenebb lett és ádázabb. Mindenféle fegyver előkerült, hátulról, elülről ropogott a puska és süvítettek a mérgezett nyilak. Az utolsó időkben maga is érezte, hogy a prestige-zse rohamosan fogy. Egy-két taktikai hibát is csinált. Barátjai elszállingóztak mellőle. Már a klubban is egyedül érezte magát, egyedül, mint az üstökös. Nem volt már ott egyebe, csak a tarokk-parthieja. Az a három vén ember, a ki még várta őt minden ajtónyilásnál negyediknek.

* El kell itt jegyzetben mondanom egy kis kulissza-titkot, a mit különben nem Tiszától hallottam.

Az Ugron-féle székely pucs pörét tárgyalták Kolozsvárott s hire jött egy napon, hogy legfelsőbb helyről be fogják kérni utólag az aktákat.

A miniszterelnök és a jó Pauler bezárkózva tanácskoznak egy éjjel a büróban. Halkan beszélnek, mert a falaknak sem szabad hallani, hogy mit határoznak. Egy félóra mulva már hárman vannak a szobában. A harmadik egy fiatal ember, egy alázatos miniszteri titkár. A miniszter kérdezi:

— Akar ön osztálytanácsos lenni három nap alatt?

Csak a fejével int a titkár.

— Hát az lesz, de előbb elviszi ezt a pecsétes levelet az első vonattal Kolozsvárra, élve a kezéből ki nem adja másnak, csak a kinek czimezve van, a királyi ügyésznek. A királyi ügyész az ön jelenlétében fölbontja, elolvassa és ujra borítékba teszi, ellátván a saját pecsétjével, ön pedig rögtön megfordul és visszahozza.

A levélben az a kategorikus parancs volt, hogy a pör vallomási jegyzőkönyveiből minden olyan kihagyandó, a mi a felséget, ha olvasná, kellemetlenül érinthetné.

Ez most már csak ártatlan historikum, — de akkor ez a nemzetiszinü kardbojtnál is nagyobb dolog volt.

Hanem azért a generális még se panaszkodott, olyan nyugodt volt, mint azelőtt, olyan csendes, megelégedett, mint egy gyermek. És minél kisebbé zsugorodott tekintélyben, mint aktuális politikus, annál magasabbra emelkedett, mint ember. Egy bölcs volt ezzel a türelemmel; egy szent volt azokkal a nyilakkal testében, melyek alatt soha fel nem szisszent, mintha nem fájtak volna.

És még mindig támadták.

— Úgy látszik — tréfálózott, — még lejebb is *billenhetek*,* mert különben nem bántanának.

A legutolsó időkben már a folyosón is ritka vendég volt. Bevonult délelőttönkint az elnöki szobába és egész délig a régi naplókban turkált. Ez volt a főszórakozása. És ez volt az egyetlen jel, a mi sejteni engedte, hogy elfordult a jelentől, nem várja már a jövőt, és a multakba éli magát vissza. Régi beszédeit keresgélte. Úgy látszik, memoirokat ir, — mondogatták. Jó emberei ide vittek neki hirt, ha valami őt érdeklőt tudtak.

— Megint ütnek odabent.

— Mit mondanak még rólam?

— Azt mondják, hogy már holt ember vagy, kegyelmes uram.

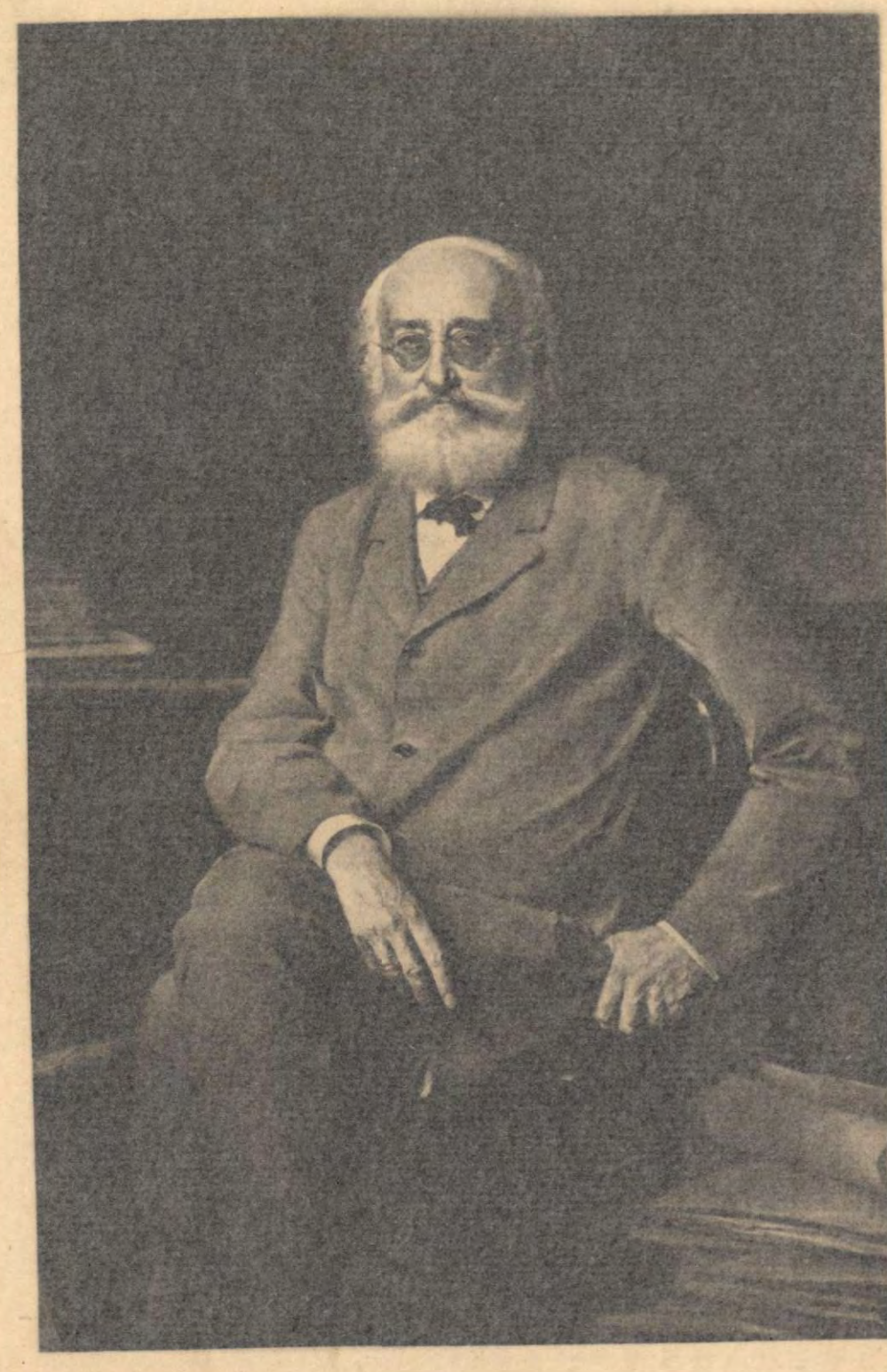
— Mondják, de nem hiszik, mert ha hinnék, semmit se mondanának.

Egy éve sincs ennek a párbeszédnek és most már csakugyan holt ember Tisza Kálmán és nem billenhet lejebb, mint a hol már most lesz, négy-öt lábnyira, mélyen a föld alatt. Igen, most már holt ember, mondják is, hiszik is, de én nem hiszem.

Tisza Kálmán csak pihenni megy Gesztre és bizonyára vissza fog ő térni egy napon ide, a fővárosba, mely alatta nőtt nagygyá, hatalmassá. Itt lesz ő megint és látni, csodálni fogják a mi gyermekeink és unokáink. De a mi csont és hús volt rajta, az csupa bronz lesz akkor, a mi lélek volt benne, azt átérzi minden magyar, a mi pedig odium volt rajta, azt hálátlanságnak fogják nevezni. /1902./

* Kedves anekdotája volt a komádi (vidékebeli) bíróról, hogy az a Wekerle miniszterelnöki bemutatóján így szólt a szomszédjaihoz, kikkel a karzatról hallgatta Wekerlét: »Ő kigyelme, Wekerle uram is ott van már, ahol én; ő is már csak lefelé billenhet.«

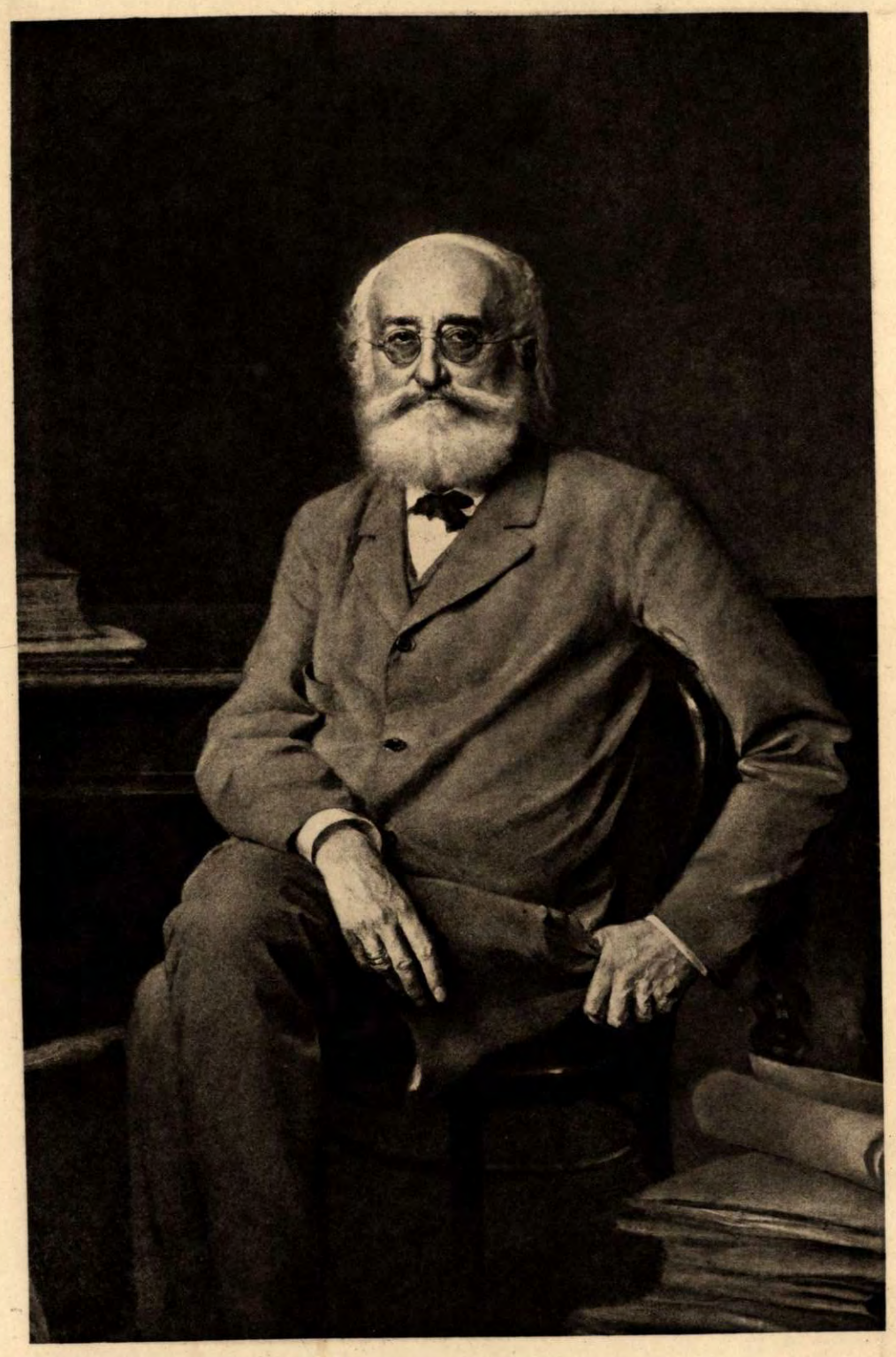

AZ ATHENAEUM RÉZNYOMÁSA.

TISZA KÁLMÁN.

FESTETTE HOROVITZ LIPÓT (1892.)
TISZA KÁLMÁN NÉHÁNY BARÁTJA MEGBIZÁSÁBÓL
A MAGYAR TÖRTÉNELMI KÉPCSARNOK SZÁMÁRA.
JOGOSITOTT KIADÁS.

TISZA KÁLMÁN

(Horovitz Lipót festménye a szabadelvü pártkörben.)

Csemegi.

A REDOUT előtti kioszkban az egyik nagy kerek márványasztalnál évek hosszu sora óta egy ugyanazon társaság kávézott a délutáni órákban. Nevesebb ügyvédek, egyetemi professzorok, kuriai birák, képviselők gyültek oda naponkint, mint mézre a darazsak. Szürke lateiner alakok voltak, a kik jogi dolgokról vagy a napi élet fölvetődő kérdéseiről vitatkoztak, de akármilyen heves volt is a disputa, egyszerre megnémultak, mikor közöttük a legigénytelenebb közbeszólt, egy vézna, borotvált állu, vörhenyeges haju és bajuszu öreg úr, kinek kerek feje gőgösen hátravetve csak egy kicsinyt emelkedett ki, a hova be volt süppedve a kurta nyak miatt, a vállapoczkái közül. Ez az öreg úr Csemegi volt.

Nem kell kiirni a keresztnevet. Csemegi csak egy volt, se őse nincsen, se utódja. Megérkezett és elment s többet hagyott itt örökségül, mint sok azokból, a kik elődökben és utódokban századokig itt pengették a sarkantyut. Mert az igénytelen öreg úr, kinek gyér bajuszszal beárnyalt ajka körül a keserüség valamely elvitázhatlan jellege borongott, gazdagon gyümölcsöző pályát futott be. Sokan nagyon megcsodálták azt, de ő maga fitymálta és kicsinylette. Meg volt elégedve magával, de pályájával nem. Szive tele volt nehezteléssel az emberiség iránt, ajka tele volt panaszszal. Hatalmas agyvelejét kinos gondolatok feszitették, fejvánkosát kőkeménynyé tették a mellőzése fölött érzett bosszuságok. Tiszta látása csak a messzeségben érvényesült, a tudományos igazságok világaiban a hajszálnyi finomságokat is meg tudta különböztetni elméje bonczoló erejével, de a közelben a maga szükebb periferiájában a legelfogultabb emberek közé tartozott. Jól mondta róla Lónyay Menyhért:

— Éles szeme van, de a saját személye elfogja előle a világosságot.

A saját személye. Az Én. Ez a szuverén, ez a despota, a ki uralkodott fölötte. Ez tette boldogtalanná. Elégedetlenül, szinte idegenül mozgott ismerősei közt. Látta, hogyan mellőzik, hogy kerülnek föléje rangban, hatáskörben olyanok, a kiket ő magánál kisebbeknek itélt, s kiket nem itélt volna? Lehangoltság fogta el vagy emésztő harag, felváltva marták a hiuság parazitái. Ez a bölcs ember egy csöppet se volt filozóf. Ő, a ki törvényeket szabott az emberi hibákra és tévedésekre, a saját külön ügyében hibátlan embereket követelt, ő, a ki behatolt tekintetével a társadalom léhaságába, a sok limlomba, csecsebecsébe, semmiségbe, a mit az czélnak kigondolt, nem gondolta meg, hogy az emberek a végzet kezé-

ben egyszerü gyufák, az egyikkel egy király gyujt szivarra, a másikkal az oltári gyertyákat gyujtják meg, a harmadikkal a szegény napszámos fazeka alá csinálnak tüzet, s hogy ez mind csak vak esetleg és minden gyufának közös sorsa, hogy elégjen.

De hát tekintve rangokat, czafrangokat sem lehetett volna panasza. Érdekes karriert tett meg, roppant messze utat. A vézna, vereshaju zsidó fiu, ki a negyvenes években félénken meglapulva a csongrádi házak és kerítések mellett czipeli hóna alatt könyveit, a mint az iskolába tart, vagy onnan jön, értelmes kék szemei nyugtalanul kémlelik a beszögellő utczákat, honnan az ellenséges keresztény gyerekek jöhetnek, hogy meghajigálják, — ime most (a kilenczvenes években) az említett kerek asztalnál kávézik, s ő excellenciájának szólítják a körülülők, mivelhogy rangban a király belső titkos tanácsosa, a Szent István-rend középkeresztese, a Kuria tanácselnöke és a legnagyobb magyar jogtudós.

De ő maga nem volt ezzel megelégedve, mert a hiusága még nagyobb volt nálánál. Miniszter akart lenni, vagy mit tudom én, mi. Hiszen az államtitkártól a miniszterség a következő gradus. Meglehet, hogy a tábla elnökségével is beérte volna. Nem lehetetlen, hogy az Akadémiába is vágyott, a hova egy formalitás miatt nem bocsátották be a liliputi »halhatatlanok«, azt vetvén okul, hogy a büntető-törvénykönyvet nem ő csinálta, vagyis nincs a neve a czímlapon, mint a többi szerzőnél, hogy az országgyülés szavazta meg, tehát annak a műve és nem a Csemegié . . . Biz az egy kicsit különös volt. Ha szidni kellett a büntető-törvénykönyvet, akkor Csemegi csinálta; ha jutalmazni kellett, akkor az országgyülés csinálta, és az egész országgyülést csak mégse lehetett beválasztani az Akadémiába.

Különben talán mindegy volt. Az akadémiai tagság bizonyára meg nem állítja az ő lelkének háborgását. El nem állította volna azt semmi. Mint a hogy meg nem áll a folyam, ha egy virágot vetnek bele, vagy nem vetnek. Megy, hömpölyög nyugtalanul tovább, helyet vájva, de meg nem elégedve vele sehol. Csak a kis pocsolyák stagnálnak. A nagy folyamok sietnek, sietnek. Hová? Miért? Az Isten tudja. Csak mennek, és ha gát akad elibük, csapkodják, zúgva ostromolják, ez a sorsuk.

Ő is megrekedt a kuriai tanácselnökségnél, s ez bántotta, ez emésztette, nem birt tovább emelkedni sem a dicsőség periferiáiban, pedig érezte, hogy a szárnya még tovább vinné, se a dieten classis létráján, pedig ösztökélte, izgatta a hatalmi vágy, a tetterő és a fölötte állók gyöngesége. De hasztalan, nem adatott neki több. A gondviselés így határozta, hát így lett. Kormányok jöttek-mentek, uj szituácziók alakultak, emberek elmultak, ujak támadtak, de Csemegi maradt tanácselnöknek, »egy szögletbe dobva az ócska vasak közé«, a hogy ő panaszkodott a hálátlan ország ellen.

A szerencse elhagyta — pedig sokáig úgyszólván inasa volt, felöltöztette összes ékességeibe amaz időknek, melyekben élt: negyvennyolczban egy zászlóalj élére tette, hol végigharczolta vitézül az egész bácskai hadjáratot és csak Lugosnál tette le a fegyvert, a leveretés után rab lett Temesváron (ez is hozzátartozott a karrierhez), a haditörvényszék besorozásra ítélte (a mi szintén szépitett a pályáján). A sorozó-bizottság »untauglich«-nak találta, miután már bebizonyitotta katonai vitézségét. Mindegy, a czentiméter mást mondott. S egy osztrák sorozó-bizottság nem mondhatott mást.

Csemegi tehát megszabadult a besorozástól, s ügyvédi irodát nyitott Aradon, a hol csakhamar hiressé lett hatalmas védőbeszédeiről és klasszikus periratairól. Nagy tehetségén kivül a császári kormány is segitette, mert üldözte s egy oláh faluba, Butyinba kényszerítette vonulni, a hol örökös rendőri megfigyelés alatt állt.

De megfigyelték őt a jó hazafiak is, és mikor a magyar kormány megalakult, Horváth Boldizsár osztálytanácsosnak édesgette be a már nagy nevü fiatal fiskálist az igazságügyminiszteriumba, hol gyorsan emelkedett az államtitkárságig, s mint a háznak is tagja, mindjárt az első szónokok között foglalt helyet. Öröm volt őt hallgatni, ha az ember a szemét behunyta, úgy hogy öntelt magatartása és gesztusai nem hatottak zavarólag; szép folyékony előadása, judiciumának mélysége, logikájának gránit keménysége, ruganyos elméjének szétbontó és egybekapcsoló ereje csodálatos harmóniában érvényesült. Erre az időszakra esik legfőbb alkotása, a büntető-törvénykönyv; valóságos titáni csatákat viv a házban a jogi ismeretek rettentő arzenáljával, alkotásának minden kis részleteért. A ház disputáló jogászai nem állnak vele egy niveaun, s ez még jobban kihívja gúnyját, tudósi gőgjét és fumigáló allürjeit.

Így szerez ellenségeket olyan tulajdonokkal, a melyekkel csodálókat szokás szerezni. A tudománynak még nincs olyan ereje Magyarországon, hogy az ellenszenveket legyőzze. A vezérektől nem az igét várják a csoportok, hanem a kezelést. Egy nyájas meleg szó többet ér a hideg okos szónál. Hiszen elösmerik, hogy Csemegi nagy tudós, de mindjárt hozzáteszik, hogy kellemetlen ember. Az okosság imponál, de követőket még nem szerez. Gróf Széchen Antalról jellemzőn jegyzi meg egyik tisztelője: »Roppant okos ember, sokat pisszegtem neki«. Csemeginek érdemeit is elösmerték, de pisszegtek neki.

Maga a kormányzat is méltatni kívánta nagy művét, mely egész Európa jogász-köreiben méltó feltünést keltett s jelentékeny pénzajándékkal kínálta meg a vagyontalan államtitkárt, mire az sértődve utasítá el.

— Vajjon ki fizette meg azokat a vezéreket, — fakadt ki gúnyosan, — a kik az első törvényeket hozva, vérüket egy közös edénybe csurgatták? Hány forintot adhattak egy unczia ilyen vérért, mit gondoltok?

A pénzről ezek után nem lehetvén szó, kapta a Szent István jeles rend középkeresztjét, majd a belső titkos tanácsosságot; eddig a grófi rang is vele járt a rendjellel, — ennél a kitüntetésnél szünt az meg.

Csemegi tényleg megvetette a pénzt, de ez nem volt a bohéme naivsága, bár szinte annak látszott, inkább volt lekicsinylése annak, a mit a vele hasonló származásuak elérhettek, vagyis a miben felülszárnyalhatták. Lassankint elvesztette érzékét az anyagiak iránt, nem tudta, mi mibe kerül, mi mit ér. A felesége, nagy míveltségü úrasszony, nemcsak a nagy tulajdonait ösmerte férjének, de gondosságával a gyengéit is igyekezett paralizálni, egy-egy kis bankót tett reggelenkint a mellényzsebébe, ebből fedezte az öreg úr a délutáni kapuczinerjét és egyéb apró kiadásait, de ha esetleg egy nagy bankót adott neki, akkor abból se hozott haza semmit, elvesztette vagy odaadta a kapuczinertől fennmaradt részt a konfortáblisnak.

Elkeseredve képzelt mellőzések miatt, 1879-ben odadobja államtitkári hivatalát s a Kuriához megy tanácselnöknek. Boldog ember, ki megélhette, hogy a saját törvényeit maga alkalmazhatja. Birónak is nagy. Szeszélyes ugyan, mint egy asszony, goromba fölfelé és gúnyolódó, dölyfös lefelé, mint egy parvenu, de mikor a tanácsban elnököl, olyan mint Jupiter, igazságos, kérlelhetetlen és zordon. Akarata egy deszpotáé, de a törvényekből sarjadzik, tehát jogosult.

— Hogy értette ezt Csemegi, azt csak Csemegi mondhatja meg, — veti oda nyersen a paragrafusok értelmezésén vitázó biráknak, mintha a XIV. Lajos orrhangján mondaná: »A törvény én vagyok«.

Mondják, hogy mikor egyszer a tanácsa leszavazta, a hiu nagy ember elájult, úgy kellett betegen hazavezetni. De

ez csak ritkán történt, talán csak épen egyszer; a véleménye rendszerint már itélet. Szinte korlátlanul uralkodik roppant tudásával és dialektikájával birótársai fölött, kikből az úgynevezett »viczispán birákat« becsüli többre a »tanulmányosok«-nál, mert amazoknak józan eszét legalább el nem pusztította a féltudás.

A törvény oly szentség az ő fogalmában s a birói tiszt oly fönséges, hogy a lélek reszket meg a csontok közt, mikor ő ezt magyarázza. Kétségtelen, hogy a Kuriánál se a törvényt, se a birákat nem találta oly jó karban, a hogy képzelte. (Pedig az még a képviselői választási ügyekben való biráskodás előtt volt.)

Nem csoda, ha hamar unalmasnak, szüknek találja az ócska házat, a Kuriát; a lánczokat, melyek az ablakai mellett vezető kis utczát elzárták, hogy ott a kocsik bele ne zörögjenek a méltóságos urak fejtöréseibe, úgy érezte, mintha előle zárnák el a világot. Csakhamar visszavágyik a politikához, mint a halember, Hany Istók a Fertőbe, mert a ki a szónoki éljeneket, a Ház tetszésmoraját már egyszer megkóstolta, rosszabb lesz az alkoholistánál, soha meg nem gyógyul és okvetlenül visszaesik a szenvedélyébe.

Szeretne menekülni a Kuriától, de hova? Az ábrándozók szokása szerint azt szimatolja a levegőben, a mit óhajt. Ezer jelet lát arra, hogy kedvezőbb alakulások, helyzetek jönnek. S ezekben a helyzetekben mint tükrökben, mindenütt az ő alakja látszik. Sejtelmek és remények éltetik napról-napra. Hátha még neki is megvirrad. »Lesz még sátoros-ünnep« — szokta mondani. — Csak nehéz kivárni! Ha ő maga siettethetné! Egy pontot keres, mint Archimedes, a honnan a sarkaiból kifordíthatná ezt az egész Csemegi-ellenes rendszert. Juvenalis harczkészsége, Brutus dühe tombol benne. Mindent odaadna már egy mandátumért, hogy még egyszer megjelenhetnék a politika szérüjén és legyűrhetné ellenségeit.

Még tűr, még habozik, álmodozik egy darabig, de mikor a Kuria alelnöki székét betöltik és nem ő vele, a pohár megtelt s egy szükszavu hideg levélben megválik állásától. Odadobja, mint egykor az államtitkárságot.

S ime a nagy karriert összetöri ő maga. Mielőtt bekopogna hozzá az Öregség, jön a Hiuság és végez vele. Nyugalomba megy ő, a *»nagy nyughatatlan«*. Hajh, milyen nyugalom volt! Egy hánykódó nagy lélek lassu, kinos vonaglása, elégése.

De hogy ez az alkony nem volt még sokkal szomorubb, annak az az oka, hogy ő maga hajnalnak hitte. Még mindig várt fordulatokat, melyek a fölszinre vetik. Kereste a szálakat, nexusokat, mintha az út elején lenne. Eljárt a kaszinóba, hol az úgynevezett »szkupcsinában« gyakorta érintkezett az Apponyista főemberekkel, kik az akkor népszerüsége delén álló Szilágyi igazságügyminiszter ellen szervezkedtek, bár soha sem állott be táborukba teljesen (ezt már mégis restelte volna), de innen várta az uj aerát s őket segitette tanácsokkal.

Reményei, tervei egyenként törtek össze itt is. Egyre szegényebb lett illuziókban. Ezt már az alkony természete hozza így, — este nem süt ki a nap többé; de ő nem az estének tulajdonította, hanem annak, hogy a hatalom akadályozza. Izgatta, élénkségben tartotta, mint a morphinistát a morphin, az a hit, hogy küzdenek ellene. »Ergo sum« — gondolta mintegy felvillanyozva. Valóságos regényirói lele-

ménynyel fedezett fel kapcsolatokat valamely kormányzati tényben a saját személye ellen.

Pedig csak képzelődés. Dehogy üldözte a kormány, dehogy. Az aktuális politikai élet mint egy dübörgő vonat átszáguld a legnagyobb hegycsúcsok közt is, s mire azok, a kik bent ülnek a vonaton, visszanéznek, már akkor köd ül a hegycsúcsokon. Csemegit is csak a köd takarta már, mikor még ő mindig feléje közelgő vagy őt fenyegető alakzatokat rajzolt ki magának a gomolygó ködből.

Jótékony képzelődés, mert ő neki jól esett, hogy harczban áll. Hogyha amazok küzdenek, legalább ő is visszaküzdhet. Persze csak szegényesen, mint a talaját vesztett vezér, ki minden pozicziját elhagyva, az utolsó két várából ereget még ki lövegeket. Ez a két végvár a Jogász-egylet volt, melynek elnöki tisztét viselte és az ő iróasztala, hol tömérdek könyvei közt még a legszomorubb napokban is dolgozgatott—jogász-egyleti megnyitókon s egyéb jogi thémákon.

Ekkor elfelejtette bajait s munkájába mélyedve voltak pillanatai, a mikor talán boldog is volt, elméjének ragyogásával igazságokat világítva meg. Ez időszakban irta meg ama érdekes tanulmányok egy részét, melyek most a Franklin-Társulat kiadásában jelentek meg két vaskos kötetben s őt ujra felszinre vetették — mint a hogy sokszor fog ő még visszatérni, mindig nagyobbnak és nagyobbnak még akkor is, midőn a korabeli minisztereket és nevezetességeket már a felejtés árkába söpri az idők szele. A »nagy természetü« öreg úr az iróasztalán kivül még csak egy helyütt érezte magát otthon. A kioszkban a Csemegi-féle kerek asztalnál. Itt nyilatkozott meg teljes valóságában, kibontotta lelkét, eleresztette lánczairól titkos szenvedélyeit. Szelidebb óráiban, ha objektiv tudott lenni, élvezet volt őt hallgatni, ha a napi kérdésekről vagy bármely dologról beszélt. Mennyi hatalmas gondolat hasadt ki ez óriás kincses bányából. Egyes mondásai mint patriarkhai bölcseségek vándoroltak szájról-szájra. Elméje röptét követni nehéz volt, de a ki vele szállni tudott, annak feledhetetlen az ő társalgása. Némelykor maga is megmelegedett, arcza sugárzott, (szinte szép volt), kék szeme tüzben csillámlott s Bismarckszerü Kraftaus-druckokban lökte ki az igazságokat penészszinü koponyájából. Micsoda kicsi hely volt ezeknek az az egyszerü kerek asztal!

De a legnagyobb extázisban egyszer csak észrevett a szomszédos asztalok valamelyikénél valami idegen, ujságot olvasó vagy csendesen kávézgató embert, mire abba hagyta a beszédét, összeránczolódott a homloka, halkan megdöfte a szomszédját s a méltatlankodástól rekedtes hangon suttogta:

— Nini, a spion. Ott a spion...

Azt hitte ugyanis, hogy a kormány folytonos megfigyelés alatt tartja s kémeket küldöz utána. Hiába mosolyogtak e tévhiten a barátai, ő szánólag nézte le őket, mint a kik nem állnak az események magaslatán.

Bánffy és titkára.

EGY KIS REMINISCZENCZIA.

MADARAT TOLLÁRÓL, minisztert titkárjáról ismerni meg. A titkár rendesen átidomul éveken át s mint a feleség a férjéhez, idővel még arczban, mozdulataiban is a főnökéhez lesz hasonlatos, úgy, hogy a miniszter voltaképen a titkárján kezdődik, vagyis más szóval a titkár a miniszterén csak folytatódik. Természetesen az úgynevezett elnöki titkárt értjük, aki ő exczellenczciája előszobájában ül s közel szemlélője a nagy embernek s titokzatos tudója apró intim szokásainak és hibáinak — már a mennyiben egy miniszternek egyáltalában lehetnek hibái.

Magok a miniszterek okos emberek lévén (tisztelet a kivételeknek), körülbelül tudják már, hogy titkáraik idővel hozzájuk fognak hasonlítani, de ez a tudat valamely csodálatos pszichológiai proczesszus folytán olyan hitté fordul meg elméjükben, hogy ők lesznek hasonlókká a titkáraikhoz, minélfogva a legszebb, legdelibb fogalmazókat és segédfogalmazókat választják maguk mellé.

Annál inkább meglepett, midőn egy nap, a Bánffy-regime vége felé, fölmentem a miniszterelnöki palotába s ott az előszobában (minthogy igen sokan voltak és várni kellett) arra figyelmeztet Beniczky Lajos pestmegyei alispán:

—Ejnye de rusnya titkárja van most a miniszterelnöknek.

Egy tökmag emberkére mutatott, aki egy iv papirral járt-kelt a két nagy teremben összegyülekezett urak, *exczellencziások, püspökök, főispánok, képviselők és mindenféle várakozók* közt. Néha ki-kirántott közülök egyet, intvén egy-egy nagy úrnak kacsintásszerüen az egyik szemével olyan formán, mint a hogy a parasztleányokat a kukoriczásba hijja a parasztlegény a mezőn, vagy ahogy tánczra invitálja a lakziban. Már ez a népies furcsaság is meglepett, de hát még a komikus alakot méltóztassék hozzá képzelni, — itt ezen a helyen, hol az emberi simaság és finom modor üli orgiáit; itt ahol a falakat borító hatalmas miniszterelnökök árnyékát vélném suhogni (ha nem volna ma olyan zsibongás), itt ahol annyi szépséges grófkisasszony apró lábacskái tipegtek-tapogtak hajdan (Sándor grófék korában) menüette közben.

Disztelen, vézna alak volt a madáréhoz hasonlatos fejjel, s ahhoz járult, hogy az arcza valahogy féloldalt görbült és szintelen volt mint a penész. Szemei mélyen bent ültek üregeikben, mintha szégyenlettek volna kijebb jönni. No a mi az egyiket illeti (tudniillik a balszemét), annak alapos oka volt a visszavonulásra, mert kancsalított. A ruha is vasvillával látszott ráhányva lenni: egy csokoládészin kabát, a melynek az ujja úgyszólván csak a könyökéig ért, alaposan elárulta, hogy ujkorában egy kurtább kezű ember viselte. A jobb ujjon ellenben a posztó egyik részét megviselte az idő, mig az innenső fele még eredeti színét tartotta meg, mert az úgynevezett »kabátujj védő« óvta az elfényesedéstől és a mulandóságtól. Ennél is pitoyabilisabb látványt nyujtott a koczkás nadrág, nemcsak a rajtalevő zsirfoltok miatt, hanem hogy alul egészen rojtosra volt kitaposva. Öltözetét egy fekete selyemkendő egészité ki, háromszor körülcsavarva nyakánál, mint azt a huszas évek nyugalmazott ezredeseinél látjuk, úgy, hogy az inggallérból egy csöpp se látszott ki. A merre lépett, vitte magával a benzinszagot és az ivet.

— Furcsa gusztus ilyen titkárt tartani, — jegyzé meg egy főúr.

— Hja, Bánffy semmit se tesz úgy, mint más ember, — mondá feleletkép egy kormánypárti képviselő, a ki büszke volt Bánffyra.

— Iratkozz föl nála, — figyelmeztetett egy barátom — mert különben itt öregszel meg.

Az ám! Ki is ment az eszemből. Siettem tehát a titkárhoz.

— Szíveskedjék kérem engemet is felirni.

Csodálatos éneklő hang jött ki erre a torkán, a melyet a legkövérebb stiriai kappan is megirigyelhetett volna.

— Mi légyen a becses neve?

Kis hija, hogy el nem kaczagtam magamat, pedig ez a

BÁNFFY TITKÁRA.

MARGITTAY TIHAMÉR EREDETI OLAJFESTMÉNYE UTÁN.

AZ ATHENAEUM HÁROMSZÍNNYOMÁSA.

hang annyira hozzáillett egyéniségéhez, hogy e nélkül nem lett volna harmonikus.

Megneveztem magamat, mire fölirt és visszament a szobájába, a mely a Bánffy dolgozószobája és a várótermek közt volt. Leült iróasztalához s cseresznyét evett egy staniczliből, a magokkal pedig a nyitott ablakon át a Dunára néző verandán összegyűlt verebekre lövöldözött (mert hát a sporthajlam vele születik az emberrel).

Mi is untuk magunkat, ő is unta magát, sőt ő jobban, mert mi legalább ő benne gyönyörködtünk, de ő nem gyönyörködött bennünk, néha kijött és az öreg Szimcsákkal beszélgetett, majd ismét bevonult őrhelyére s csak akkor mozdult újra, a mikor a látogató kijött Bánffytól, kitörült egy nevet, egy sort felül a lajstromban s a következő sor vonult Bánffy elé. Előtte nem léteztek emberek, csak sorok.

Végre mint huszadik vagy harminczadik sor, én is bekerültem Bánffyhoz, a ki érintkezésre nézve fölötte egyszerü és nyilt ember; nem igen nyájas, vagy szivélyes, de viszont nem is érzik rajta mint a kellemetes nagyurak modorán a leereszkedés ize, a legcsekélyebb ember is azonnal megmelegszik vele szemben és abba az illuzióba ringatja magát, hogy a legjobb pajtásával diskurál.

Elvégezvén választókerületem ügyét, a mely végett fölkerestem, átugróban egyéb köznapi tárgyakra, azt találtam tőle kérdezni:

— Ugyan hol vetted azt a titkárt, a ki az előszobában van?

Elcsikkantotta a szivarja végét egy az óraláncáról lecsüngő guillotine-nal, rám nézett és ravaszkás mosolylyal kérdezte:

— Megtetszett neked?

— Különös figura, — feleltem.

— Tudtam, hogy ezért is megszóltok. Ugy-e, hogy megszóltatok? A czinikus Bánffy. Van is annak aestetikai érzéke. Ugy-e ezt mondtátok rólam?

— Mi tagadás benne . . .

— Pedig nincs igazatok, — szólt, tigrisszerű bajuszát sodorgatva. — Mert azok a csinos, sima urfiak, akiket a miniszterek maguk mellé vesznek, lassan-lassan mind elléhásodnak, tönkre mennek az előszoba légkörében, püspökök, exczellenczias urak, képviselő-czelebritások jönnek-mennek és paroláznak velök, míg végre azt hiszik magukról, hogy ők is nevezetes férfiak. Amazok a munka végén vannak, ezek meg a munka elején, sőt a kezdete előtt és immár hasonlók. Elbizakodnak, elromlanak és sohase lesz belőlük semmi.

— Hm! — szóltam meglepetve az originális fölfogás által. — Úgy tetszik nekem, igazad van.

— No látod. Azért nem veszek én magam mellé nyalka urfit, hanem beszólíttatom rendre a dijnokokat. Minden héten másikat. Most is egy ilyen dijnok van odakünn. Ezt tessék most már elrontani. De persze nem sikerül, mert mikor innen elmegy, a kis pörkölt, a kurta szivar, meg a foltos czipője megmondja neki, hogy nem tartozik az országnagyok közzé. Érted-e most már?

— Hm értem, — szóltam elgondolkodva, s nem tagadom, imponált a Bánffy ötlete, de azért nem akartam magam megadni, — kiméled az urfiakat s a parádés kocsi elé is az igás lovakat fogod be.

— Hát igen, én az igás lovakat használom erre a czélra, de anélkül, hogy ezzel ujabb terhekkel nyomorítanám meg őket, sőt ellenkezőleg könnyítek rajtok, mert a parádés kocsi rúdja mellett pihennek és tetejébe egy kedves emlékük is marad.

— Helyes, ellenvetém, sőt bizonyos szempontból humánus és egy államférfihoz méltó körültekintésre mutat, de ha a parádés lovak dolgát is az igásokkal végezteted, akkor aztán mondd meg kegyelmes uram, hogy egyáltalán mire valók a parádés lovak?

Bánffy felelni akart, (mai napig is kiváncsi vagyok, mit felelt volna), de megnyilt az ajtó, a »titkár« bedugta az orrát s pompás eunuk-hangon jelenté:

— Schlauch bibornok ő eminenczíája sürgősen kér egy perczet.

Deák.

A FOTOGRAFUSOK nem rég találták fel, hogy egy egész családot, sőt népfajt egyetlen alakban le lehet venni; minden arcz benne van egy arczban. A természet ezt is hamarabb tudta a fotografusoknál. Deákban benne van a magyar faj bölcsesége, józansága. A ki közelről figyelte őt, az megismerte az egész magyar fajt a zászlós uraktól kezdve le az enyingi biróig, Köntös Mihály uramig és még azon alul is. Deák csak egy volt és ő hozzá senki se hasonlítható, de ő maga úgyszólván mindenkihez hasonlít.

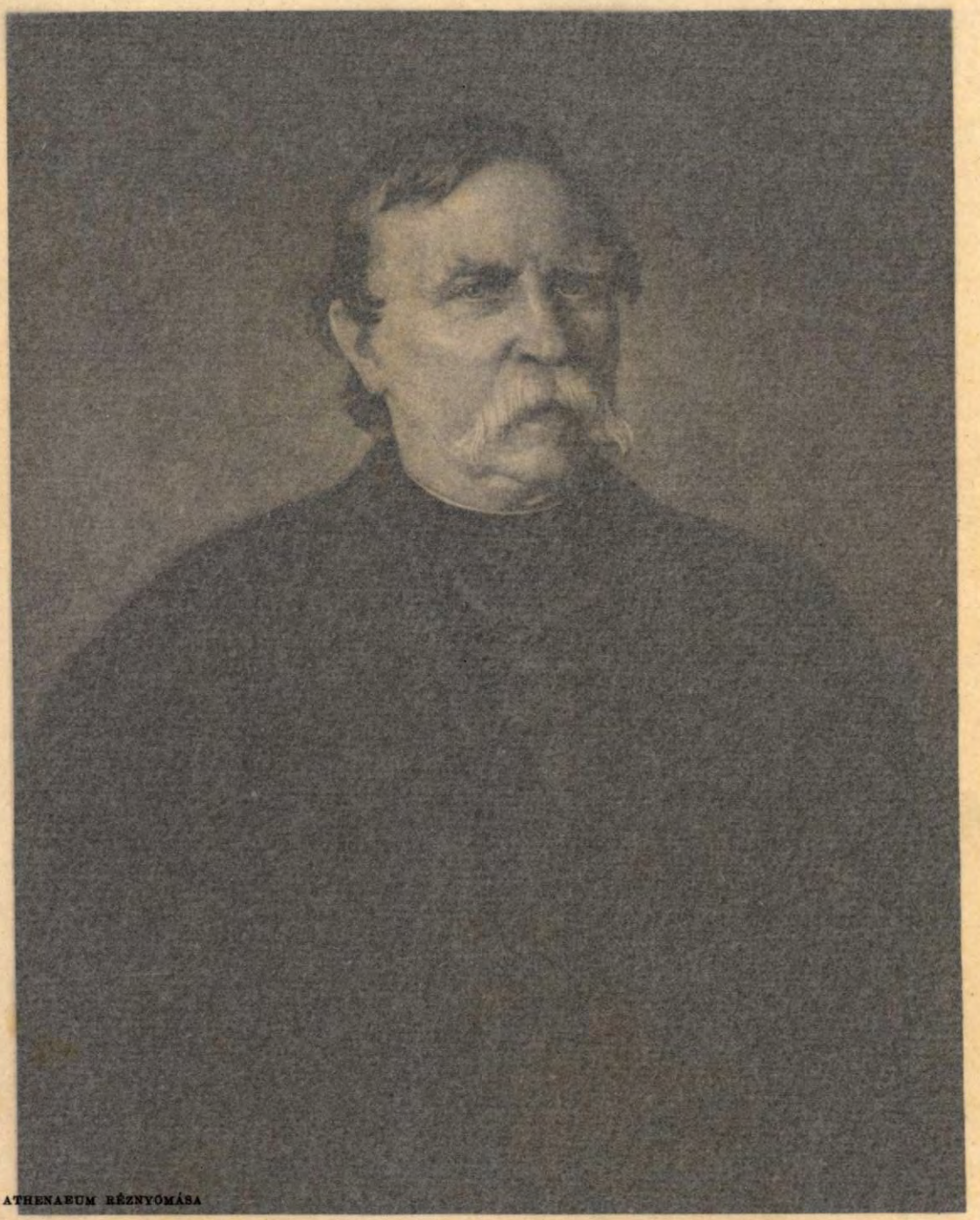
Szinte olyan az ő élete, mint egy mese. Sőt különösebb. Mert a mese is rászorul arra, ha hatalmassá akarja tenni hősét, ki szegényesen indul a világba, hogy viaskodtatja előbb sárkányokkal, szörnyekkel, mig ezer meglepő kaland után nagy hivatalokba, rangokba jut, elveszi a királyleányt, és megkapja az öreg királytól az egyik országot. A kehidai udvarház gazdája marad egész életén át a maga egyszerüségében és mégis egy országot ajándékozhat királyának.

Hol, mikép és mivel szerezte ezt az országot? Vegyetek egy kis lélekzetet, ti stréberek, kik szerep után szaladtok, ti kapaszkodók, kik lelökdösitek a létráról az előttetek haladókat, hogy egy felsőbb hágcsóra helyet nyissanak, álljatok meg, ti búvárai a népek jellemének, fantáziájának, ti analyzálók és okoskodók, merüljetek el egy pillanatra ennek a pályának a csodálatosságába, onnan kezdve, mikor Deák Antal öcscsét, Deák Ferenczet, Zalamegye harmincz éves zömök, barna, pirospozsgás tiszti ügyészét küldeti fel maga helyett a pozsonyi diétára, addig a napig, mikor Wittelsbach Erzsébet, Ausztria császárnéja és Magyarország királynéja ott imádkozik az igénytelen köznemes ravatalánál az akadémia előcsarnokában. És a mi közbül van, mennyire polgárias köznapi munka és mennyire minden külső csillámokat, frappáns fordulatokat és görögtüzeket nélkülöző, úgyszólván szintelen eszközök.

Hogyan nőhetett meg oly nagygyá csupán egyéniségének erejével és elméjének hatalmával épen nálunk, hol száz okos plebejusnak kell elnémulnia, ha egy közönséges mágnás a száját kinyitja, hol beláthatatlan idők óta az olygarcha főurak vezetnek s most ime, egy tekintetes urat ruház fel a közbizalom akkora erkölcsi hatalommal, hogy — mint Paczolay János mondta — egész Hunyadi Jánosig kell a történelemben visszamenni, mig egy oly alak mutatkozik mint Deák, a ki diktálhat nemzetének.

De Hunyadi sem jó példa. Hiszen Hunyadira diadalmas csaták vetnek fényt s a hadi dicsőség minden időben megvesztegette az emberi fantáziákat. A diadalokhoz szerencse kell. Minden nagy emelkedésnél közbe játszanak külső események és egyéb véletlenek. Napoleonból nem válik világverő hős, ha nincs meg a franczia forradalom. Bismarck sem éri el mai nagyságát, ha Sadovánál meg nem birja veretni az osztrákot. II. Rákóczi Ferencz alkalmasint nem lesz szabadsághős, ha az udvar bele nem szekirozza a halhatatlanságba. És hogy egészen friss példát mondjak, gróf Apponyi Albert talán nyomtalanul tünik el a szürkeségben, ha fiatal korában gégehurutot kap. A Deák karriérjéhez ellenben alig van köze a véletlennek és a szerencsének. Be kell ismerni, hogy az ő nagysága másforma, végtelenül teljes valami és mindenestől az övé.

Némikép Washingtonéval lehetne összemérni. De meglepő a külső hasonlatosság az ő és a Bismarck feje közt. A nagy, domboru homlok, a bozontos szemöldök, a parancsoló homlokránczok és az oroszláni tekintet. A két koponyának, mielőtt az égi raktárból lehozták a »gólyák«, egy numerus alatt, egy fiókban kellett lennie.

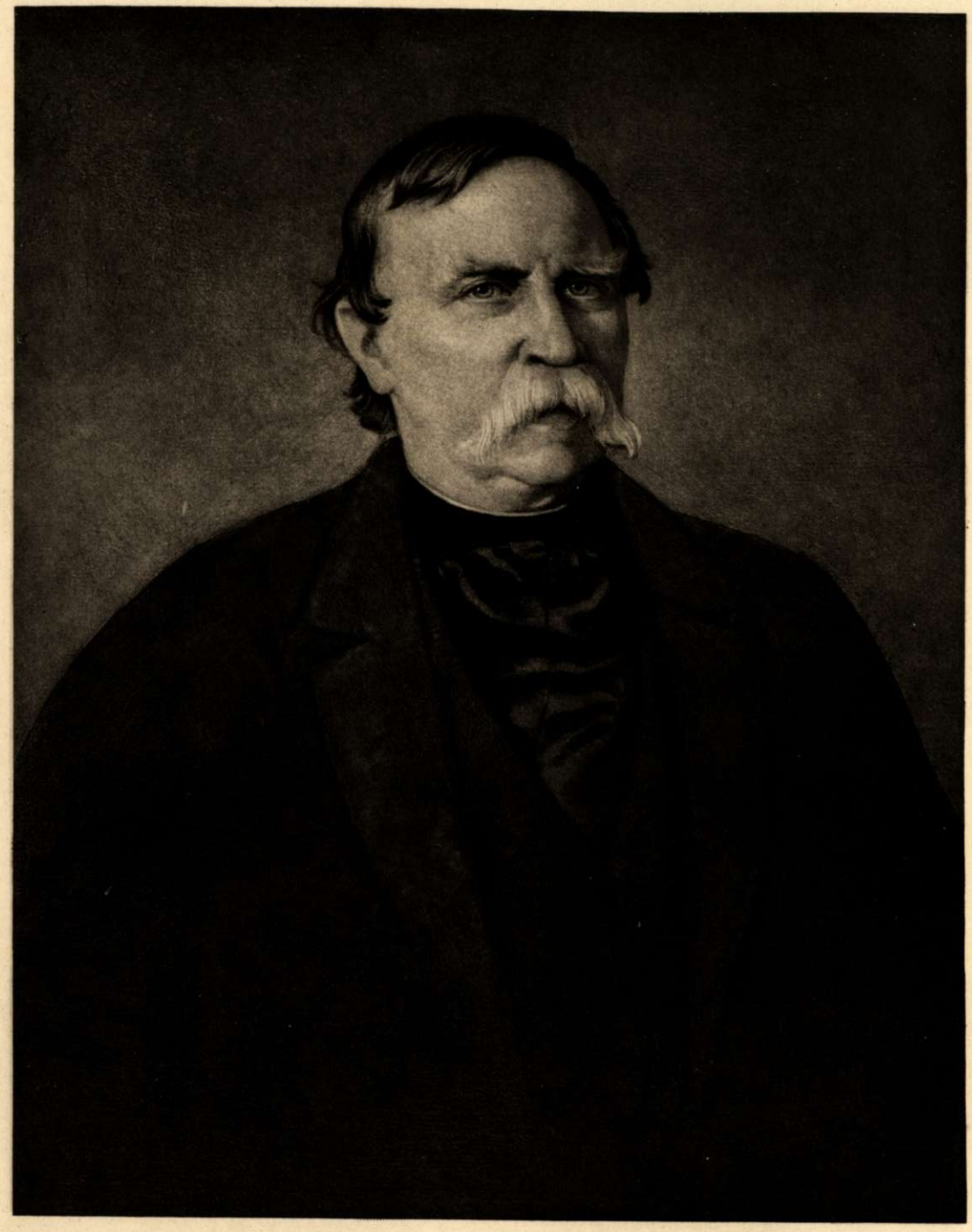
AZ ATHENAEUM RÉZNYOMÁSA

DEÁK FERENCZ.

THAN MÓR FESTMÉNYE NEDECZKY ISTVÁN BIRTOKÁBAN. (EDDIG MÉG SOKSZOROSITÁSBAN MEG NEM JELENT EGYEDÜLI HITELES KÉP, MELYHEZ DEÁK A FESTŐNEK ÜLT.)

DEÁK FERENCZ.
(Than Mór festménye Nedeczky István birtokában.)

JOGOSITOTT KIADÁS.

DEÁK FERENCZ.

(Than Mór festménye Nedeczky István birtokában.)

Jellemző, hogy a krónikások, kik minden szavát feljegyezik, alig kutatnak gyermeksége, ifjukora után, mely némileg ködbe vész. Mintha készakarva nem akarnák tudni, hogy Deák is gyerek volt egyszer, hogy ő is futkározott a söjtöri réten, hogy felmászott a fákra fészket szedni Kesthelyen, a hol diák volt, vagy Kehidán és alkalmasint őt is lekergették azokról, hogy ne rontsa a nadrágját. Mindez bántó lenne az ő alakjára nézve, holott más nagy embernél felette érdekes. A magyar tudást és fantáziát nem érdeklik ez anteakták. Mert bölcseségének végét nem látja, nem akarja látni a kezdetét se. Egy sillabizálni tanuló kis Deák Ferire nem kíváncsi. Az öreg úr mindig öreg volt, punktum, mint az indusoknál a nagy próféta Uru, a ki hetven éves korában lépett ki fölfegyverkezve egy kettéhasadó sziklából. Olyan kiformált, teljes és massziv, nehézkes alak az öreg úr a magyar nemzet fogalmában, hogy azon változtatni, abból elvenni, ahhoz hozzáadni, azt kiforratlan korából bemutatni nem lehet. A szárnyaló képzelet is csak bizonyos korlátozott helyzetekben és ruhában képes őt maga elé hozni; a mint zsölléjében ülve lábait keresztbe fektetve adomázik, lassu, nyugodt tempóban, lomha, keleties gesztusokkal; — körülbelül így látjuk a képviselőházi folyosón, kabanoszának bodor füstje mellett, körülvéve udvarától, kedvenczeitől, mellette Bónis Samu, Vadnay Lajos (a kit »csiszliknek« szólit kedélyesen), Kemény János és Zsigmond, Mikes János és Paczolay János, a kikkel dévajkodik kényeztetőn, incselkedik, ha jókedvü vagy a kikhez goromba, csipős, ha rossz hangulatban van. Vagy látjuk őt bent a tanácsteremben azon a helyen állva, hol az ezüstlemez hirdette a régi ház egyik első padjában, hogy ott volt egykor a Deák széke, melyet kifürészeltek onnan, hogy immár nem méltó senki odaülni s hallani véljük őt templomi csöndben, a mint árad ajkáról a szó, természetesen, folyékonyan, mint a megdagadt patak vize . . . Erős, érczes hangja van, de mérsékli. Semmi színészi pose, semmi hatásvadászó allure nincs a szónoki modorában, de mégse pongyola. Az értekező hangnál ünnepélyesebb valamivel, de a deklamációnál jóval innen van. Helylyel-helylyel a melegség lehe rezeg szavában, ritka eset, ha egy csöpp pathoszt vegyít bele, épen annyit, a mennyi sáfrány a levesbe kell, hogy egy kis szint adjon neki. Érvre érvet hoz fel, mintha gránitköveket hempergetne egymásután. Néha egy szines hasonlat röppen el, mely megvilágítja a horizont.

Hallgatja a ház (az a jó öreg, csendes régi ház), hallgatja, hallgatja és nincsen közbeszólás, nincs ellenmondás, nem rázza a fejét senki, — mert hiszen Deák beszél. Mintha falernumi bort szürcsölnének, ragyognak a mameluk-arczok az élvezettől. Nem is hallgatás ez, de valami babonás magábaszállás, megtisztulás, mintha egy végzetszerü hatalom a salakot kaparná ki elméjükből.

Pedig milyen egyszerü forma, milyen közelfekvő argumentumok. Egy-egy mameluk fészkelődni kezd a padjában és pironkodva súgja a szomszédjának: »Ejnye, ezt már én is gondoltam«.

Jupiteri nyugalom ömlik el a szónokon — s magyaros igénytelenség. Egy falusi molnár se mondhatná el a maga igazait és észrevételeit kevesebb praepotentiával. Mindenki érzi, hogy ez a beszéd esemény, csak maga az nem látszik ezt tudni, a ki beszél. Komoly, szinte mogorva az öreg úr beszéd közben, és mégis, mintha megszépült volna, szemeinek kigyúlt fénye beragyogja magyaros kiálló csontu arczát. Hatalmas szemöldjei, melyek az egész arczon uralkodnak, alig észrevehető mozgással kisérik szavait, a szemek közötti ránczok kiélesednek, a homlokredők fölpuffadnak, de se fáradtság, se idegesség nem mutatkozik rajta. Olykor a jobb kezével tesz egy kimért, jellemző mozdulatot, vagy a tarka zsebkendőjét húzza ki a zsebéből, melylyel csurgóra álló

bajuszát törli meg. Ilyen, ha csöndes themát fejteget, de ha a polemiákban fölingerlik, megrázza a sörényét — s hatalmas szemöldjei százfelé szúrnak, a szemében lakó villámok erejétől izzó lesz a ház levegője . . .

Hát ilyen ő. Ezekről lehet ráismerni és egyébről.

Egy angol a lépteiről ösmert rá az utczán. Így csak Deák Ferencz lépkedhet, gondolta és levette előtte a kalapját. Minden mozdulata egyéniségéhez illő és minden a mi mástól származik, elüt tőle. Még a ruházata is egyéni. A barna, tompa szinü polgári kabát, a nyaka körül puha inggallérra csavart fekete selyemkendő. Hogyan is venné ő ki magát, például bíbor mentében, aranynyal áttört fehér dolmányban, gyémántos forgóju kalpagban, a hogy a többi nagyokat ábrázolják a képirók? Van-e, a ki el tudná képzelni, hogy mint Andrássy Gyula gróf az udvari bálokon, együtt lejt a délczeg főherczegnőkkel és palotahölgyekkel, vagy hogy mint Széchenyi István gróf, ő is végig sétál Buda és Pest között a Dunán a hidat összetartó felső lánczon, vagy hogy leül a zongorához, mint Apponyi Albert gróf és átszellemült arczczal, mély érzéssel kiver a billentyükön egy szimfoniát?

Mily dissonans vonás lenne mindenik! Deák Ferencz egyénisége úgy stylszerü, a mint van. Comprehensiv elméjén, roppant itélő képességén és tiszta látásán kivül komolysága, patriarchalis lénye, vaskossága, merevsége tették őt azzá, a mi. Egyéni vonások, melyek a nemzet faji tulajdonaiból vétettek. A nemzet magára ismert benne s maga magának hódolt meg előtte.

De az ily hódolat nem minden időben mérője az emberi nagyságnak. Vakok közt a közmondás szerint a félszemü is kalauz. Csakhogy Deák épen olyan időszakban emelkedett ki, mikor Széchenyije volt az országnak és Kossuth Lajosa. Széchenyi a tevékenységet piszkálta a magyarban, Kossuth a nemzet fantáziáját tüzelte s csodás szónoki hatalmával röpülni tanítván őt, ragadta maga után följebb, egyre följebb a szabadság és dicsőség sphaeráiba.

S mit tett az »öreg«? Prédikálta a józanságot, a mérsékletet, lankasztotta a szárnyakat. A kerékkötő alakok pedig rendszerint pórul járnak olyan izzó napokban, mikor a csatamezők keselyüinek a szénája nő. A kerék átdübörög rajtok és összetöri őket.

De nem törte össze Deákot. Ő csak nőtt folyvást. Akkor is nőtt, a mikor nem azt akarta, a mit mindenki akart, sőt talán épen azért érte meg egy napon, hogy senki se ellenezte, a mit ő akart. Csakhogy ennél a pontnál mégis meg kell állni. Mert hogy Deák ezeknek az áramlatoknak daczára is tisztelt, nagy alak maradhatott, azt csak a magyar nemzet fönséges distingváló józansága magyarázza meg. Azé a nemzeté, mely egyszerre tudja szeretni Kossuth Lajost és Ferencz Józsefet.

Kétségtelen, hogy semmi se dicséri e nemzet politikai érettségét jobban, mint a Deák-kultusz. Csak nagy népnek lehet ilyen szürke, cziczoma nélküli nagy embere.

Hisz az öreg úr épenséggel nem volt charmeur, a ki modorával, kedvességével bilincselte volna le azokat, a kik közt megjelent, a minő Kossuth volt, később Andrássy, vagy még később Wekerle.

Deák természetessége akkora, hogy az alkalmazkodást nem veszi be. Rossz kedvét a környezetével is éreztette. Mogorva óráiban a legjobb barátai se merték megközelíteni. Kiméletlen volt, zsörtölődő, ellenmondást nem türő, néha zsarnok, sőt igazságtalan is, a mint szeszélye hozta.

De benne lakott az ő lelkének templomában a mindent itélő igaz biró s ez hamar észrevette, ha valamit ki kellett korrigálni. Egy-egy igazságtalan felfortyanása után csakhamar kibuggyant belőle a jóság, mint kemény szikla alól az üditő tiszta forrás.

Ez a bölcs ember, ki mindeneket ismert és mindenekbe belátott, eljutott arra a magaslatra is, hogy önmagát ismerte,

tudta hibáit és gyakran körülbástyázta magát ellenök. Érdekes világot vet erre az az instructio, melyet egyik benfentes barátjának, Kandó Kálmánnak adott, mikor miniszterelnökségi miniszteri tanácsosnak neveztette ki.

— Neked pedig az lesz a dolgod, Kálmán, hogy a mit nálam vagy Andrássynál hallasz, okosan átgyúrod elmédben s beadod nekünk a szájunk ize szerint. Mert tudod, gyarló emberek vagyunk s mindenféle konfliktusok fognak idők jártával támadni. Ha Andrássynak valami actiója lesz, én arra dühösen felpattanok és azt találom üzenni: »Mondd meg Andrássynak, hogy abból semmi se lesz, vagy elsöpröm, mint egy pelyhet, az egész kormányt«, te akkor elmégysz az üzenettel és azt úgy adod elő Andrássynak: »Tiszteltet az öreg úr, említettem előtte actiódat, helyesli is, de úgy vettem ki, hogy még némi aggályai vannak«. Ha pedig Andrássy paprikázódik föl ellenem, hogy »mit okvetetlenkedik megint az a vén salabakter, ezt nem tűröm tovább« — te azt másnap úgy hozod meg: »Tiszteletét küldi Andrássy, szeretné ugyan keresztül vinni azt a dolgot, de ha ellenvetésed van, akaratodnak magát aláveti«.

Ilyen különös követe lett a jámbor Kandó Kálmán a két hatalmas államférfiunak s hordozta hosszu időkön az útközben elváltozó üzeneteket az »Angol királyné«-tól Budára és onnan vissza, megkönnyítve Andrássynak a kormányzást, mely igen komplikálódott az által, hogy »két udvarral« volt dolga, nemcsak a bécsi Burgban kellett az egyes kérdéseknél felmerülő akadályokat leküzdeni, hanem az »Angol királyné«-ban is.

Bár előhaladó korával egyre zsémbesebb, ingerlékenyebb lett, mégis le tudta magát a kellő pillanatban szerelni. Általában mindent jól tudott, mindent jól látott, s a mit nem látott volna, megsejtette. Már előre úgy rendezte be egész életét, a mint azt későbbi rendeltetése kivánta. Nem nősült meg, hogy független maradhasson, még a birtokát is vitalitiumba adta, nehogy a megélhetés zavarja a nagy feladatban, melyet az idők méhe eléje tologat. Nem nyult semmihez többé abból, a mi a családé volt, csak ahhoz a ludtollhoz, a mely a Deák-czimerben fehérlik kék mezőben, hogy azzal irja meg az ő legremekebb művét, a feliratot. Aztán a kiegyezés jött; ócska sárga papirosokból csinált egy államot, nem olyat, a milyent szeretett volna, nem olyant, a mivel meg volnánk elégedve, de olyat, a minőt lehetett.

Talán többet is kivasalhatott volna a megszorult királyból, mikor a sadovai csata után fölhivatta, hogy ki akar békülni a nemzettel, mik a kivánalmai?

Deák Ferencz azért volt Deák Ferencz, hogy a mikor a nemzet helyett szólt, minden szavában a nemzet lelke suhogott. A kehidai tekintetes úr elnémult a trónnál, hanem a levert oroszlán, az össz magyar nemzet rázta meg a sörényét és igy szólt:

— Bajban levő emberrel a magyar nem alkuszik, mert a mit a veszedelemben megigér, nehéz megtartani jó időkben. Béküljön meg előbb felséged az ellenségeivel és a mit aztán önként ajánl, az lesz az igazi alap. A mi kivánságaink nem lesznek se nagyobbak, se kisebbek a mi jogainknál, sem most, sem akkor.

Ezekre az időkre esik bibliai bölcseségü ismeretes mondása, melyet a Belcredi kérdésére felelt, hogy nem lehetne-e abban az évben (1866) még egyszer ujonczozni Magyarországon?

— A magyar anyák csak egyszer szülnek egy esztendőben.

Száz és száz ilyen mondása maradt fönn, melyek beszédei nélkül is örökre fenntartanák a nevét. Lelke oly gazdag volt kincsekben, hogy nem győzte ládákba, illetve irataiba, beszédeibe rakni, hanem szétszórta diskurzusban, adomákban, sziporkázó ötletkékben. S ezek jól kamatoztak neki. Mert e mondások nem hogy elvesztek volna, hanem megszaporodtak, holta után is mindenik hozván maga után idegeneket. A közhit

arra a rangra emelte Deákot, a melyen Hollós Mátyás áll. Ha egy jó adoma, vagy egy jó mondás születik valahol, a nép, mint a hogy a csóka egy rakásra hordja a fényeset, vagy Mátyásra fogja, vagy Deák Ferenczre.

Ötletei és adomái bejárták az országot és szinte jobban emelték őt a kedélyes nemesi kuriákon, mint nagy elméjének komoly alkotásai. A tömeg előtti népszerüségét pedig főleg az a külső körülmény fokozta, hogy szegény tudott maradni. Milliói lehetnének, mondák, és nem szerzett semmit.

De ez nem érdeme Deáknak. Ő nem érezte a szegénységet, tehát nem is bánthatta. A gazdagság iránt sem volt érzéke, hát nem is imponálhatott neki.

Egy a Kongo államban járt régebbi utazó meséli, hogy őt egy csöppet se izgatta a malomkövek látása, pedig a malomkövek csupa nagy bankók a benszülöttek szemében. A dominiumok, paloták, fogatok ilyen malomkövek lehettek Deák szemében. Mit emelhettek volna azok ő rajta?

Hogy rendjelekre, kitüntetésekre se hederített, az is magától értetődő. Hiszen akkora titulust, minő a »Deák Ferencz« név, fejedelmek nem tudnak adni, de hogy annyi hiuság se legyen benne, hogy a történelmi jelentőségü szerepeket, a korona föltevésének aktusát is elháritsa magától, ez már nagy dolog, a mi megdöbbenti a gyengeségek pépjével gyúrt átlagembert.

Csakis igy eshetett meg, hogy a koronázás után, midőn a király többi közt a Deák valamelyes kitüntetését is előhozta, Andrássy gróf igy felelhetett:

— Fölséged bizonyosan a világ egyik leggazdagabb, leghatalmasabb uralkodója, de Deák Ferencznek még Fölséged sem adhat semmit.

Ez akkor igaz is volt (mindössze egy vizittel tisztelte meg az »Angol királyné«-ban), de már azóta harminczhat nehéz esztendő mult el, a világ nagyot fordult, sok minden megváltozott. Deák a budapesti temetőben pihen s álmodja, ő az álmok üldözője, művének szilárdságát, hazájának fejlődését; Andrássy a terebesi kriptában alszik pánczélos ősei közt; hármuk közül csak a király jár most is ébren virrasztó gonddal föl s alá a bécsi Burg szobáiban. Magyarokkal való sok ügye-baján elmélyedve, eszébe villanhat, hogy Deák Ferencz ha élne, ma volna száz esztendős.

Mit élt volna meg erre a születésnapjára? Jaj, mit élt volna meg! Recseg, ropog a nagy dimensiójú mű, melyet alkotott, melyért élt. Minden pillanatban összeeshet. Tanácsadó magyar urak járnak a királyhoz, s magyarázzák szavuk, eszük vagy taktikájuk szerint, mi áll a törvényben, de a királynak minderre csakis egy szava van s kedvszegetten ismétli:

— Ezt máskép magyarázta nekem Deák Ferencz.

Hogy im a királynak igy eszébe jutnak régi dolgok, régi szavak s élő magyaroktól, a halotthoz húzódik, vajha megragadná a gondolat, hogy a századik évfordulón, a mikor a nemzet ünnepel, a királytól is dukálna Deáknak valami. Nem baj, hogy Andrássy egykor azt mondta: »Deáknak még Fölséged sem adhat semmit«.

Ma már sok nem igaz, a mi akkor igaz volt. Ma már azt mondaná Andrássy is:

— Deáknak épen csak Fölséged adhat meg valamit.

S ha egy kicsit találgatná a király, hogy mire volna most a legnagyobb szüksége Deáknak, hogy a dicsősége meg ne csorbuljon, hogy a műve meg ne semmisüljön, de hamar kitalálhatná.

Csak bele kellene tölteni egy kis több nemzeti tartalmat, hogy szilárd legyen és hosszantartó ... Aztán hadd aludnék békén, csendesen tovább, a következő száz éveken át az ötvenkét vármegye táblabirája, a ki bölcsebb volt mindenkinél, de egyet meg nem tanult: bajban levő emberrel alkudni nem tudott. *(1903.)*

AZ ATHENAEUM NYOMÁSA.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ
DEÁK FERENCZ RAVATALÁNÁL.

(ZICHY MIHÁLY FESTMÉNYE A MAGYAR TÖRTÉNELMI KÉPCSARNOKBAN.)

AZ EREDETI UTÁN. JOGOSITOTT KIADÁS.

Deák Ferencnek
Ezüstét Áradjuk

A bán.

HÁROM HETE tart már az uj miniszterelnök bemutatkozása. Udvariassági aktusnak egy kicsit sok. Thurzó püspök lakodalma, a krónika szerint, egy álló évig tartott, úgy hogy a derék pár még a menyegzői népnek mutathatta be az ujszülött kis Thurzót; de ez legalább lakodalom volt, a szakácsok sütöttek-főztek, a vendégek pedig ittak-ettek; szóval kellemes mulatság volt. Hogy azonban egy egyszerü bemutatkozás három hétig tartson, az páratlan eset a világon és csak olyan országban lehetséges, a mely annyira előre van, hogy nem kell sietnie. Mulatságnak gyenge mulatság, ámbár az emberek itt is esznek. Egymást eszik, mint a vadaknál. Mindig van valaki hizlalás alatt a ketreczben.

Az uj miniszterelnököt mindjárt eleinte némi csalódások érték. Eleinte azt hitte, ő mutatkozik be a háznak, később rájött, hogy igazabban az ellenzék mutatkozik be neki. Eleinte úgy rémlett előtte, hogy őt akarják felfalni, mignem rájött, hogy voltaképen Kossuth Ferencz az óhajtandó falat és ő most csak mellékszemély. Szóval ravasz szakácsok közé jutott. Mást irnak az étlapra és mást tálalnak.

Hanem hát, az is mindegy, valami majd csak történik. A végzet, végzet. Jön dübörögve vagy csendesen, de egy órában megérkezik. Hát ezt az órát ki kell várni valahol, ha másutt nem, ezen a piros széken. Állja tehát nyugodtan az atakot, mint a babonás mesékben az, a ki a keresztutakra megy, a hol mindenféle boszorkányok, szörnyek és kisértetek jönnek feléje, hogy megsemmisitsék, de ő neki nem szabad megijedni. Ott ül csendesen, úgyszólván ártatlanul, fönséges egykedvüséggel, a minő csak a veszélyt nem ismerő gyermekek szelid tekintetében van. Csak egy fatalista lehet ilyen, vagy egy gyermek, a ki harmatból van, vagy egy férfi, a ki vasból van.

Ha annyi »engedményt« hozott volna magával, mint a mennyi flegmát, bizonyára fáklyás zene lett volna a liberális klub előtt, a mi ugyan nagyon megzavarta volna Dániel Mártont az estéli kártyajátékában, de a liberális klubra ráfért volna, mert minden öt évben egy meszelés kell a falaknak és minden tiz évben egy kis fáklyafüst, a mely a falakat befogja, hogy valamely politikai klub tiszta és lakályos legyen.

Sületlen divat Darányit boszantani, hogy ő adta be annak idején a bánt visszautasító határozati javaslatot a szabadelvü párt hires kurucz-konferencziáján. Ő vagy más, az teljesen egyre ment, valakinek be kellett adni. Nem a bán ellen foglalt a konferenczia állást, hanem Wekerle mellett az egyházpolitikai harczok mámoros napjaiban. Hiszen maga Tisza Kálmán fogalmazta e javaslatot hevenyében, a ki pedig szerette és sokra becsülte gróf Khuen-Héderváryt s mikor 1883-ban bánná neveztette ki a győrmegyei főispáni székből, e szavakkal közölte a hirt barátaival:

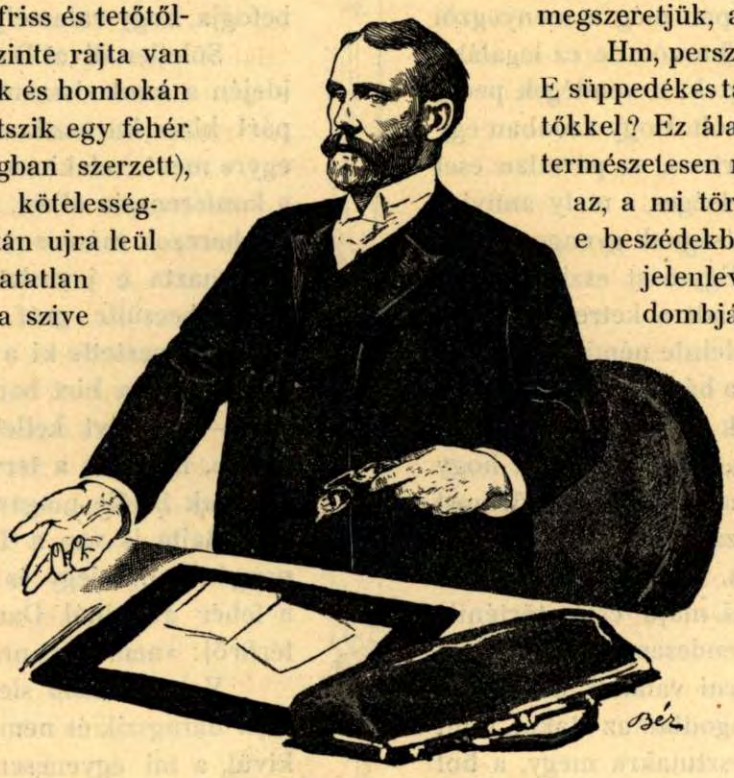
— Károlyt kellett oda küldenem, pedig nem szivesen tettem, mert az a tervem volt vele, hogy belügyminisztert neveljek belőle magamnak.

Rajta is van a Tisza-iskola karaktere, mint a jó kaszapengén a bikajegy és teljesen megfelel az ideálnak, melyet a fehér asztalnál Darányi szokott festeni egy igazi államférfiről: »nem siet, nem haragszik, és nem csodálkozik«.

Valóban nem siet (az igaz, hogy nem is engedik sietni); nem haragszik és nem csodálkozik, sőt még többet tesz ezenkivül, a mi egyenesen a mi csodálkozásunkat hivja fel. Azt kell hinnünk, hogy e különben törékeny, finom alaknak, ki egy a középkor czirádáival, a középkori olygarcháknak készített hatalmi széken tette nevét lendületessé az erőnek imponáló ragyogásával, és tiszteltté a félelem némi vegyületével, — talán nincsenek is idegei?

A hires pozsonyi Kempelen készitett a napoleoni idők-

ben egy világhirre vergődött sakkozógépet, melyről azt hitték a kik sakkoztak vele, hogy csak a külseje gép, de valójában ember van benne. Most ez a dolog megfordult. Egy politizáló és taktikázó szerkezet áll előttünk; olyan mint egy élő ember, de ez mintha csak egy gépezetnek lenne a különös külseje, egy gépezetnek, mely minutiosus preczizitással végzi a maga teendőit: a rokonszenves, friss és tetőtőltalpig elegáns főúr, kinek arczán még szinte rajta van az ifjuság hamva, kék szemeiben a lélek és homlokán a szellem sugárzik, csak feje búbján látszik egy fehér tarló (a *fehér lap,* a mit Horvátországban szerzett), elmondja beszédét vagy nyilatkozik kötelességszerüen, röviden, óvatos szavakkal s aztán ujra leül és mintha egy láthatatlan kéz egy láthatatlan gombot nyomna meg benne, a mitől a szive megszünnék dobogni, a füle hallani, az agya gondolkozni, hidegen, egykedvüen nézi az ellentábort, mint valami sajátszerű vidéket. Hajrá! Megindul ujra és ujra az ádáz szócsata, hullanak a kartácsok, süvítenek a mérgezett nyilak mind az ő mellének irányozva, de ő nem érzi, nem látszik tudni róluk, ül és ül csendesen, se nem pirosodik ki, se nem halványodik el, borulat nem száll a homlokára, ráncz le nem telepszik a szemöldjei fölé, ajkán nem futkároz gúny vagy fitymáló mosoly, ez a szelid, szép sphinx-arcz nem mutat merőben semmit, se daczot, se gőgöt, se martiromi keserüséget, semmit, semmit és néha csak a pillái rezgéséből vehetni észre, hogy élőlény.

Kemény fából való ember az ilyen és imponál a magyarnak Imponál és meghökkenti. Egy kicsit megtorpan, ágaskodik a közvélemény, mint a tüzes paripa, a ki erős lovast érez a hátán. Gyakran hallani a folyosón, a mint aggódó arczczal mondja egy-egy képviselő:

—Ha ez egyszer befészkeli magát, sohase rázhatjuk le többé.

— Bolond beszéd — felelik a higgadtabb politikusok. — Hát mi az a befészkelés? Az, hogy megszeretjük. De ha egyszer megszeretjük, akkor mért kellene aztán lerázni?

Hm, persze, de vajjon logika-e a folyosón a logika? E süppedékes talajon, mely tele van csapdákkal, sülyesztőkkel? Ez álarczos sürgés-forgásban? A tanácsterem természetesen még rosszabb. Ott még kevésbbé történik az, a mi történni látszik. A fehér liliomok, melyek e beszédekben elbódítják szinükkel, szépségükkel a jelenlevőket, sokszor az önző érdekek szemétdombján nyiltak ki. A jámbor karzati hallgató azt hiszi, hogy itt a haza van megtestesitve, mint a hogy a délibábról hiszik, hogy az a tenger. A tengert mutogatja, az igaz, de a meztelen valóság az egész tengerből csak a sivár homok és a kútgém, melyen a csorda ivóvödre lóg.

A folyosó őszintébb, itt néha elelhull egy kis forgács a valódi fütőanyagból.

— Addig itt nem lesz béke, — fenyegetőzik Polónyi, — mig Wekerle ide nem kerül.

Egy másik embernek Széll visszatérése kell. Van olyan, a ki csak Szapáry Gyulával az élén akczeptálja a hazát; ha nem, hát törjük össze.

Journalisták, szélsőbaliak, ó-szabadelvüek, volt nemzetiek, vasalt nadrágos kaszinópártiak tarkán vegyülnek össze diskuráló csoportokká. Érdekes, hogy a mágnások oly szorosan

összecsengnek, bármily árnyalathoz tartoznak is egyébként, mint még sohasem 1867 óta. Azt lehetne hinni, hogy a mi felette sajátságos tünet, ők kezdik az osztályelkülönzést (még csak ez az egy betegség hiányzik eddig); szerencsére ezt az aggodalmat enyhíti, hogy a mostani parlamentnek úgyszólván a legnemesebb alakjai, a két Andrássy testvér, Tivadar és Gyula, köztük van, komoly hazaszeretetükkel, subtilis, önzetlen gondolkozásukkal valóságos oázis jelenlétük e sivár homokon, melybe a legtöbb politikus csak a maga köreit rajzolja.

A csendes zugok és fülkék megtelnek suttogókkal. Itt szövik azokat a finom szálakat, melyekben egy Herkules is megbotlik. A frondeuröknek és intrikusoknak tág teret nyit a zavaros helyzet. Van elég kender a rokkákhoz, a mit felfonjanak. A settenkedők óvatosan lépkednek, mint a macskák, a stréberek bizonytalanul, mint a Buridán szamarai, nem tudva, melyik jászolhoz közeledjenek. A Rabagasok a multban elkövetett hibákról szónokolnak. Persze ők előre megmondták mindezt. A faiseurök a terveiket lanceirozzák, nemzeti színü folyadékba mártva azokat; köpülik, hogy hátha vaj lenne belőlük. A hizelgők a cziterát a hónuk alatt hordják, de még nem merik pengetni. Mindenkit fölpiszkált, sőt némileg megváltoztatott a válság, csak a nagyképüek nagy képe maradt meg. Ez az isteni örökség, melyet nem lehet elkölteni.

A Balkán közelsége teszi, hogy nálunk egy idő óta az történik, a minek az ellenkezőjét várja a kombináló. Mily meglepetés, hogy a szabadelvü párt két árnyalata, az ó-szabadelvüek és a volt nemzetiek a multkori megrepedés után minden látható ok nélkül egymáshoz kezdenek simulni, a helyett, hogy hajba kapnának. Most a kisebb emberek keresik egymással a barátságot, tanulván a példán, hogy a vezérek (Széll és Apponyi) által kötött fuzió nem szuperált az alsóbb rétegekben. Felállítják tehát a csalhatatlan tételt: »Ha két fának a koronái összeborulnak, azért az mégis két fa, de ha a két fa törzse összenő, akárhogy ágaznak is el a koronáik, azért az mégis egy fa.«

Mig a két fa törzse igy ér össze lassan, addig a függetlenségi párt szakad ketté. Justh Gyula, Komjáthy búsan, családtalanul járnak-kelnek a folyosón, mint az anyatyúkok, a kiket a csirkéik kergettek el. A harczi pártiak lázasan sürögnek, forognak, intézkednek, a vitarendezők kiosztják a szerepeket. Kis jegyzőkönyvbe irják a megfogott szónokokat, azt is, hogy ki meddig beszél, nagy dérrel-zajjal »fűtik a katlant« Khuen-Héderváry alá, csak ritkán fahasábokkal, legtöbbnyire rőzsével és szalmával, vagy plane »tőzeggel«.

Anyag van bőven. Szállítja a sajtó egy nagy része, mely most hirtelen föltette a frigiai sapkát, miután előbb lakájos strimfliben járt. Haragszik, fogát csattogtatja, mar. Azt hinné az ember a gesztusairól, hogy a »bánt« kergeti, pedig csak előfizetők után szalad. A sajtó czikkelyeiből puskáznak az obstruáló szónokok. Összehordanak hetet-havat. Khuen gróf nem magyar, mert horvát bánból lett. (A horvátoknak meg nem volt horvát, mivelhogy magyar főispánból lett.) Felhoznak ellene ezer panaszt, még az is mint felháborító tény említtetik, hogy úgy irányozta a gólya röptét, miszerint a gyerekei mind itt szülessenek a szűkebb Magyarországon. Oh, milyen ördöngős Macchiavelli gonoszság!

Elszónokolják, hogy zsarnok, kegyetlenül bánt a horvátokkal (a szegény, ártatlan horvátocskákkal!) és hogy nekünk nem kell ilyen zsarnok.

Hiszen védekezhetnék, mondhatná: »Ha zsarnok voltam, a magyarok érdekében voltam az«, de a »bán« nem czáfol, nem szokása. És igaza

van. Megteszi ugyis a következő szónok, a ki azt mondja, hogy a hol csak lehetett, kedvezett a horvátoknak, őket beczézte, istápolta a magyarok rovására, gyenge kormányzata alatt megnőttek a zavarok és Strossmayerék szarvai.

Khuen-Héderváry gróf megint czáfolhatna, mondhatná a harczolók felé fordulva:

— Válaszszanak kérem az urak, vagy zsarnok voltam a horvátokkal szemben, vagy atyáskodó. Ha zsarnok voltam, akkor ne mondják, hogy rossz magyar vagyok; ha lagymatag voltam, akkor ne mondják, hogy zsarnok vagyok. Egyet vállalok, akármelyiket, a mi épen tetszik az uraknak, de a kettő együtt össze nem férhet.

Persze hogy mondhatná, de ő nem czáfol; ama fegyelmezett államférfiak sorából való, a kik igen jól tudják, hogy melyik hús milyen lében fő. A húst kivárja, kiveszi, ha megpuhul, a levesre pedig ügyet se vet, hadd forrjon, hadd pöffögjön. Nemcsak azt tudja ő, hogy nagyon keveset kell mondani, legjobb semmit, hanem azt is, hogy nagyon keveset kell meghallani, legjobb semmit. A britt királyságnak volt egy államtitkára, sir William Arundel baronett, a ki harmincz évig viselte tisztét boldogságban, *mert siket volt.* Mikor a barátai szónokoltak a parlamentben, füléhez emelte a tubust; mikor valamelyik ellenfele emelkedett fel, letette a tubust és elégedett volt mindig, mint a mókus az erdőben a madarak csipogása közt.

A kinek az Isten miniszterséget ad, de a siketséget elfelejti mellé adni, az az önfegyelem útján szerezheti azt meg és hosszu életü lesz mint miniszter.

Khuen-Héderváry jól érti ezt: tehát nem czáfol, nem védekezik és gyüjti a tőkéjét, mert az elhallgatott gondolat megtakarított tőke a kormányrúdnál. Röviden felel, szinte telegramm-stilusban. Eleinte egy kicsit akadozva beszélt, de mire a bemutatás legvégére jut, már kész szónok lesz, a ki egyszerre, minden keresgélés nélkül húzza ki elméje fiókjából a kellő szót. De ezt a gyakorlottságot is alkalmasint arra fogja használni, hogy még rövidebb legyen.

Átolvastam összes beszédjeit, a melyeket megkaphattam, de csak egyetlen frázist találtam bennök 1883 deczember 17-ikéről a báni programmbeszédében.

— Születési helyem itt van, — szólt kipirult arczczal és szokatlan melegséggel, — de hazám ott!

És akkor oda mutatott a kezével, a hová a Jellasich bán bronzszobra: — Magyarország felé.

Ott köztük, Zágrábban, a hol ártott neki, ott tette le a hitvallást, hogy ő magyar; itt, a hol használna neki, nem ismétli. Hallják az urak, ez nem közönséges ember! Ennek gerincze van... Hanem hogy egyetlen frázist nem birnak belőle kicsikarni, az mégis egy kicsit sok, az mégis egy kicsit vakmerő attentatum egy olyan országban, mely egy pár száz éve frázisokon és töltött káposztán él. A dohányzástól a doktorok csak lassan szoktatják le az emberi szervezetet, — egyszerre abbahagyni a frázisokat végzetes lehet a nemzeti organizmusra.

Mindegy. Nem ugrik be a makacs ember. Ül csendesen a piros széken, hallgatja, hallgatja a tömérdek beszédet, tömérdek beszédben tömérdek igazságtalanságot, prücsköt, bogarat, polyvát, gezemiczét, buzaszemet, konkolyt, és ellenkezőleg Frigyes császárral, ki a javulás folytonos tünetei közt halt meg, ő a helyzet rosszabbodásának tünetei közt folytonosan erősödik, — de őt még ez se alterálja, mindig egyforma, mindig egy és ugyanaz, a csodálatos gépember, a kit nem érintenek sem orácziók, sem szituácziók, se konventikulumok, se parlamenti rohamok, se politikai mennydörgések; a bulletin változatlanul egy marad: »A miniszterelnök jelen volt és egykedvüen hallgatta a beszédeket«.

A megkonfundált kisértetek.

BUDÁN E NAPOKBAN eltemettek egy Korczay Mihály nevü ügyvédet. Halál neme: szivszélhüdés.

Mihelyest ráborultak koporsójára a göröngyök s elkezdte volna az örök szilenciumot, egyszerre felrázta egy hang:

— Mit keres itt kegyelmed az én siromban?

— Ez az én sirom — fortyant fel dr. Korczay.

— Hogy mer olyat mondani?

— Ma fizette ki feleségem a városnál a sirhely árát, — bizonykodott Korczay, vagyis helyesebben a lelke s még helyesebben a tulvilági énje — ez a sir tehát az enyém, félre innen atyafi!

— Én már ötszáz éve fekszem itt és nem engedem a jussomat.

— Hát kicsoda ön?

— Én Gergely diák vagyok, a király irnoka.

— Miféle királyé?

— A Zsigmond királyé. És kend kicsoda?

— Dr. Korczay Mihály köz- és váltó-ügyvéd.

— No hát takarodjék innét, nekem itt ne szuszogjon.

— Ohó, — replikázott a holt ügyvéd, — föltéve, de meg nem engedve, hogy a sir eredetileg az öné volt, ez a joga immáron elévült, s én legott beadom a kilakositás iránti keresetemet az ördögnek. Sajnos, hogy az ő illetékességi körébe jutottam; reménylem, önnek is ő a gazdája?

— Fájdalom, — sóhajtott fel Gergely diák, — részt vettem a király megbizásából a szepességi városok elzálogositásában.

— Szép üzlet lehetett — irigykedék Korczay.

— S ezért vetettek a purgatóriumba az ördög keze alá, hogy a haza testéből kiszakitottuk ezeket a városokat, de remélem, nem örök ideig tart elkárhoztatásom.

— Hogy-hogy? — kérdé Korczay.

— Van tudniillik egy enyhitő körülmény javamra, én vettem rá a királyt, hogy szakadjon el a pápától, IX. Bonifaciustól, — úgy vagyok értesülve, hogy egy idő után e miatt az égbe jutok.

— Hm, ez meglehet; hanem én ezt nem várom be, menjen ki a helyemről, menjen ki!

— No csak az kellene még.

— Hát majd meglátjuk.

És a mint igy czivakodnának a sirban, egyszerre csak kénkőszag és füst között megjelenik a földalatti világ szelleme és rájuk rivall:

— Ejnye, ördögadta fajzatai! Hogy mertek igy lármázni? Miféle szem-

telenség ez? Itt az örök nyugalom van. Itt csendnek kell lenni. És a csendet is ki kell tartani, mint a lármát. — Nur aushalten! — szólt a szellem mennydörgő hangon s eltünt.

De a két holt nem sokba vette a szellem szavait s ujra kezdte a feleselést. A szellem kis vártatva ujból megjelent.

— Nem fogadtatok szót gazemberek; mind a ketten ki fogtok takarodni, vissza az életbe.

Luczifer hazament és rendelé legott a szolgáinak, hogy a két halott bocsáttassék vissza az életbe.

— De ez nem lehet, — mondták a segédördögök.

— Azaz folytatják tovább álmaikban az életüket, a mi voltaképen egyre megy, mert hisz az élet is csak álom, tehát az álom is csak élet. Menjetek és keltsétek fel őket. Gergely diák az egyik, Korczay ügyvéd a másik. Dixi.

És az ördög-adjutánsok szót fogadtak, azonnal intézkedvén a fenforgó ügyben; azaz belopták büntetésül álmaikba a napi életük folytatását.

Hanem hát, mi nem történt, összetévesztették a konduitlistájukat s Korczay Mihály ügyvéd a Zsigmond király idejébe, Gergely diák pedig belecsöppent a mostani napokba. Közigazgatási rendetlenségek denique a pokolban is vannak.

*

Korczay ügyvéd ujra élt, legalább ő úgy érezte, hogy él és egy ház előtt találta magát, egy ismeretlen városban, voltaképen azon a helyen, a hol minap a guta ütötte meg. Körös-körül apró ablakos házak álltak tornyokkal és bástyákkal. De, nini, hisz ez a Duna! Az a hegy meg a Gellért.

Ment, mendegélt nagy tünődéssel a dolgokon, valahogy a Mátyás-templom felé, midőn különös menet bontakozott ki szemközt. Pánczélba öltözött lándzsás vitézek kisértek egy csomó magyar-ruhás urat, nagy zajjal, zsibongással. Büszke, daczos tartással jöttek ezek, csörömpöltetve lánczaikat. A kopják és fegyverek vidáman csillogtak-villogtak a napfényben, de a lándzsások arcza sötét és zordon volt. Elől egy nagyszakállu úr lovagolt, kis buzogánynyal a kezében, mellén az ország czimerével, utána két skarlát-szin ruhába öltözött magas férfi lépdelt, mindenik egy-egy bárdot emelve. Hátul zajongó, sipitozó, vigyorgó és rémüldöző csőcselék, vargák, csizmadiák, gyerekek, vénasszonyok, ki átkozódva, ki magyarázva.

Korczay megszólított egy embert, a ki nyers állati bőrt vitt a vállán.

— Mi történik itt?

Az egykedvüen felelte:

— A király lenyakaztatja őket.

— Lenyakaztatja? Hát mit csináltak?

— Zugolódtak a kormányzat ellen, ellenkeztek, lábatlankodtak, szóval kényelmetlenek a királynak.

— Ostobaság, — nevetett fel Korczay. — Ki az ott elől a lovon?

— Az a budai várkapitány, Amadé Pál uram.

— Hát az a kettő a bárddal?

— Azok a hóhérok.

— És ez a meglánczolt büszke fejü magyar?

— Héderváry.

— Bolond kend, bátya, hiszen a bánt személyesen ösmerem. Most épen Egyiptomba készül, talán már el is ment.

— Megy ám, de Pilátushoz vacsorára, — felelte az állatbőrös ember sóhajtva. — Pedig micsoda gazdag ember! Mennyi birtoka van. Mennyi rétje, malma, vára. Az egész Dunántul tele van Kont-birtokkal.

Mintha világosságot lőtt volna be Korczay fejébe, a »Kont« szóval különös fázékonyság futott végig a tagjain s eszébe villant a történelem, a Garay verse Kontról, a harmincz nemesről (hiszen szavalta is gyerek korában). Szent Isten! Miféle látomány ez, a történelembe visszafelé? Hogy lehet ez?

AZ ATHENAEUM HÁROMSZINNYOMÁSA.

FELVONULÁS A DÍSZTÉRRE.

KIMNACH LÁSZLÓ EREDETI AQUARELLJE UTÁN.

— Ah, a Szent György-térre viszik! — kiáltá akaratlanul.

— Igen, ott van a vérpad felállítva.

— És a nép megengedi, hogy ez megtörténjék? Hisz ez istentelenség, égre kiáltó gaztett.

Az állatbőrös ember (nyilván valami mészáros) vállvonogatva bámult az idegenre.

— Hát mit tehessen a király? Ha a király került volna a Konték kezébe, hát ők veszik a király fejét, hogy im a Konték kerültek a király kezébe, a király veszi a Konték fejét. Ez világos.

— De ez nem így van, egy jogállamban! Az égre nem! — kiáltott fel a prókátor.

A mészáros megrázta a bőrt a vállán:

— Látja az úr ezt a bőrt, ezekkel a nagy szarvakkal? Egy óra előtt ez még ökör volt s nagy szarvaival nekem rohant, fel akart szurni; s ha nem vagyok ügyesebb a taglóval a kezemben, úgy most az én bőrömet czipelné az ördög, mint a hogy én czipelem az ökör bőrét.

Korczay megrázkódott az ördög említésére. S önkéntelenül kisérte tovább a menetet és végig nézte az egész borzalmas látványt, Kont és társainak kivégzését.

Jóval távolabb a bámész sokaságtól két főúr állott és beszélgetett. Az egyik őszszakállu, a kardjára támaszkodott, s mikor az utolsó fejből is felszökkent a vérsugár, így szólt:

— Sok jó ember volt közöttük.

— Hja, — felelt a mellette álló, bozontos szemöldökü főúr. — Nem voltak elég csendesek, tehát elég csendesekké tevődtek vala.

Dr. Korczay a lassan oszló sokaságba vegyülve, megkérdé valakitől, ki légyen az a bozontos szemöldökü főúr?

— Palatinus uram, ő kegyelme, — mondották.

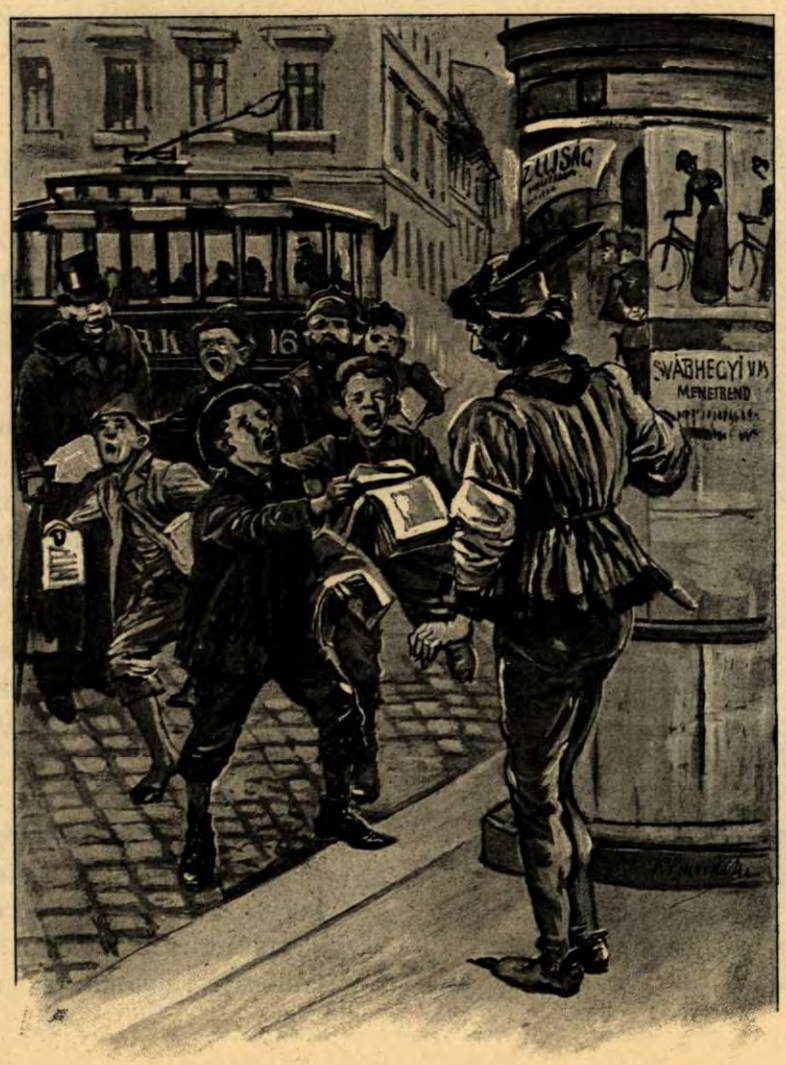
*

Ez alatt ép ily megfoghatatlan dolgok történtek Gergely diákkal, ki valahol a Népszinház tájékán találta magát, ama helyen, a hol befult volt ötszáz év előtt kacsavadászat közben. Természetesen fogalma se volt, hova került. Magyarul beszélő emberek rajzottak az utczákon, magyar feliratu czégérek

függtek a boltok fölött, rosszul öltözött rikkancsok papirczédulákat árultak s torkuk szakadtából kiabáltak: »Rendkivüli kiadás. Az obstrukczió egyre folyik. Egy képviselőt agyonvertek.« Vett volna ilyen papirost, de egy fillérje se volt. Figyelve, észlelve haladt egyre beljebb a tündéries városban, melyben olyan nagy ablakai voltak a házaknak, hogy egy kocsi is befért volna rajtuk, meg-megállt egyes beszélgető csoportoknál, a hirdetési oszlopok plakátjait átolvasta, bámulta a maguktól járó villamos kocsikat, szerette volna tudni, hol van, mig végre a Dunához érkezvén, melyet csodálatos pompáju hidak úgy huztak össze, mint az asszony derekát a halcsontok; csodálkozva, de mégis édes hevülettel ösmert rá a régi tájékra: Budára, Pestre, fent a Margithaszigetre. Szűz Mária Szent anyánk! Micsoda város támadt itten. Eszes ember lévén, hamar kikombinálta, hogy mi történt.

— Teringette, — dörmögte — engem a helyett a szemtelen ficzkó helyett talált az ördög feltámasztani.

— No, úgy is jó. Mohó vágy fogta el, meglátni az ország fejlődését, megösmerni az uj találmányokat. Mily kevés halandónak adatott, hazáját ötszáz év mulva látni! Milyen szerencse! De sietni kell felhasználni minden perczet, mert az ördög nem alszik, kikorrigálja a hibáját, s azzal vége.

Ment, ment tehát, üzetve a tudás szomjától, elvegyült a tömegek közé, felbátorodott, itt-ott kérdezett is egyet-mást, de a nélkül is észrevette az arczok komorságán és a beszélgetők elejtett szavaiból, hogy valami nagy baj van az országban.

Különös dolog volt, az emberek nagy telenyomtatott papirosokból olvasták le az idők járását és a jövendőket, a mit Zsigmond király Ő Felsége korában az asztronómusok a csillagokról néztek le.

Hallotta, a mint két úr találkozván, a következőket mondta az egyik:

— Sok bajban volt már ez az ország, de még ilyenben sohasem.

Mintha mérgezett nyilat lőttek volna Gergely diák szivébe, szinte fölszisszent.

Egy másik úr igy szólt a vele menő társához (Gergely diák a hátuk mögött kullogott):

— Nincs kibontakozás ebből a helyzetből, nincs-nincs.

De hát mi történik itt? Elfogta a kiváncsiság és félelem. Ó, te gonosz sátán, hát azért keltettél fel a való életre, hogy megkinozhass! Minek kellett nekem ezeket tudni? Veszedelemben van az ország, most már legalább meg kell tudnia, milyen veszedelemben, s illő vagy nem illő, megszólított egy urat, a ki dologtalanul állt egy sarkon és 124-es

szám volt ráverve a piros sapkájára. Nagy úr lehetett, mert a többi ember mind loholt, sietett valahová, mintha küldve volna, csak ez ácsorgott nyugodtan és valami apró edényből füstöt fujt a levegőbe.

— Ne sértse meg a szó, vitéz nagy jó uram — kezdé Gergely diák — terhére ne essék a felelet . . .

— Mit akar?

— Mondja meg nekem, kegyelmed, micsoda baj van itt; hosszu idők óta nem voltam az országban, most csöppentem ide s hallom a sok mindenféle beszédből, de csak zagyván értem, hogy valami nagy baj tornyosodik az ország fölött.

— Úgy? Az ország fölött? Hát az obstrukczió! — felelte félvállról a 124. szám.

— És mi légyen az az obstrukczió? — tudakolta Gergely diák, röstelkedve, hogy nem tudja.

— Nagy urak lefetyelnek.

— És hol van az az obstrukczió? Hol lehetne azt látni?

— Az az országházban van.

— Merre van az ország háza?

A füstfuvó ember erre eligazitá becsülettel, hogy csak menjen egyenest a Duna mellett fölfelé, egyszer csak odatalál a sok tornyáról, meg a pánczélos vitézekről a tornyok tetején.

Mire megindult Gergely diák a mondott irányban s egyszer csak odaért a palotához, mely kis hija, hogy nem forgott kacsalábon, mint a mesebeliek. A kapuban egy drága bundába öltözött nagy úr állt, ezüst buzogánynyal a kezében. Talán maga a mostani király, — gondolta elsőbben, de miután a kocsiajtókat ő nyitogatta ki, Gergely kitalálta, hogy a janitor.

Meg is környékezte mindjárt, hogy azt mondja, szeretné látni az obtsrukcziót.

A janitornak megtetszett a furcsa öltözetü ember, mosolyogva kérdezte tőle:

— Miféle szerzet az úr?

— A király irnokja, — felelte Gergely.

— A makk királyé vagy a zöld királyé?

— Ilyen királyok is vannak? — kérdé Gergely elcsodálkozva királyságok, országok változásán.

— Sőt ők a leghatalmasabbak; — legtöbb hiveik vannak — felelte nevetve egy czilinderes úr, a ki épen akkor jött és hallotta a beszélgetést.

S ugyanakkor intett egy teremszolgának, hogy vezesse fel a királyi irnokot a karzatra.

Hallgatta, hallgatta aztán ott fenn Gergely diák a sok beszédet, hizott, épült a lelke a szavakon. S kezdte kitalálni, magától összerakni az állam uj formáját. Hogy megváltozott a magyar nyelv, egészen más, de még sem az igazi. Istenem, Istenem, hát ez volna az országgyülés? Milyen lélekemelő ez. Minden emberi fej egy területet jelent az ország

földjéből. Milyen idegenszerü minden, csak egyetlen nyájas ismerős van: az országczimer, a hármas halom, a kettős kereszt, meg a folyamokat jelző ezüst pólyák. Aztán az arczok is úgy hasonlítanak a hajdaniakhoz. Ni, az ott épen olyan, mint az izmaelita boltos volt a királyi vár alatt... az meg ott Apor uramra emlékeztet. De milyen furcsa, hogy kardot nem viselnek az urak. Még annak is csak egy csöngetyüje van, a ki fent a trónuson ül. Valaha a kosok nyakán volt ilyen. Egyik-másik szomszédjától váltig tudakolt, kérdezett:

— Kik azok ott a trónuson?

— Az elnök és a jegyzők.

— Hát az a jól táplált főúr a kisebbik trónuson?

— Az az iglói képviselő, Münnich Aurél előadó.

Nagyot dobbant a diák szive örömében.

— Hát a szepességi városok is ide küldik a követjüket?

— Természetesen.

— No, hála Istennek. — Föllélekzett, mint a kinek szivéről nagy kő esett le. — Tehát már nincsenek zálogban a lengyeleknél!

Apránkint kezdte megérteni a dolgokat, csak egyet nem birt felfogni, hogy miért van hát az ország olyan nagy veszedelemben, a minőben még nem volt.

Ezt kellene még megtudnia és elhatározta, hogy erre nézve valamely képviselőtől kér felvilágositást. A folyosóra utasitották e végből és a sok zegzugon keresztül csakugyan oda is jutott. Egész raj uri ember hullámzott a folyosón, szivaroztak, vitatkoztak, föl s alá jártak, Khuen-Héderváry Vancsót kereste, Kaas Ivor Rakovszkyval suttogott egy fülkében, Eötvös adomákat mesélt egy csoportban, Tisza a wippekkel beszélgetett, csak épen Belicska Béni ült egyedül egy szögletben.

Gergely diáknak ő hozzá volt a legtöbb bizalma, megszólította latinul:

— Dicat mihi in quo periculo versetur patria nostra? (Mondja meg nékem, mily veszélyben forog a mi hazánk?)

— Sprechen Sie nicht schwabisch? — kérdé Belicska.

Mire Gergely diák magyarul ismétlé meg a kérdést.

— Nagy veszélyben forog, — mondá Belicska.

— De hát mi a baja?

— Elveszendőben van az alkotmány, a parlamentárizmus, szóval minden.

— Talán ellenség hódította meg az országot? — kérdé Gergely diák.

— Dehogy.

— Vagy a király akarja elvenni az alkotmányát?

— A világért se, — felelte Belicska. — Szegény öreg király éjjel-nappal azon töri a fejét, miképen mentse meg.

— Miért van hát veszélyben, ha senki sem akarja elveszteni? Nem értem.

— Hát az úgy van, — folytatá Belicska fölénynyel — hogy van itt vagy husz ember, a ki folyton beszél és már egy álló év óta nem engedi mozdulni az országot. Nincs ujoncza, adója, nincs levegője, szóval meg van dermedve. Tizenhat millió ember, a ki tanácstalanul, kétségbeesve . . .

— A husz ember miatt? Nem értem.

— Hát igen, képzeljen egy a hinárban megfeneklett szekeret, — magyarázta Belicska hévvel — az államgépezet nem tud mozdulni se jobbra, se balra, a husz lármázó ember nem akarja engedni, mert . . .

Belicska egyre magyarázott.

— Nem értem, még se értem, — motyogta a diák, folyvást zavartabban és nyugtalanul tekintett a folyosókon végig, pokolbeli kénkőszagot érzett közelegni, valami előérzete volt, hogy érte jönnek. Ajtók nyitódtak, csapódtak távol és közel. Egyszerre csak arra lépdelt Hock. Gergely diák fázékonyan megborzongott. Hock reá mereszté szurós tekintetét. Egy kis füst támadt a levegőben, meg eltünt. Hüs áram futott át a folyosón, mintha ablak nyilt volna meg valahol, Belicska maga elé tekintett és nem látott senkit, semmit. A diák eltünt előle.

Csak a Hock távolodó lépteit hallotta, kip, kop, kip, kop.

*

A közös sirban összetalálkoztak Gergely diák és Korczay fiskális. Az előbbi szólalt meg először.

— Tudja-e, hogy minket felcseréltek, s nekem a kegyelmed életfolytatása jutott osztályrészül?

— Engem meg a Zsigmond király korszakába helyeztek, — felelte a fiskális méltatlankodva, de fel is számítok ezért a küldetésért az ördögnek egy borsos expens-nótát.

— És mit látott kegyelmed ottan?

— Vért és vért, — felelte iszonyodva — láttam harmincz főurat, a kiket, elégedetlenek és kényelmetlenek levén, egyszerüen lenyakaztak. Hát ön ugyan mit látott?

A diák gúnyosan verte össze csont állkapcsait:

— Ostobaságot. Nevetni szeretnék rajta. Láttam husz urat, a kik kellemetlenkedtek az egész országgal, mely tizenhat millióból áll és a királylyal szemben, a kinek azt mondják, egy millió katonája és sok ágyuja van, és a király meg a tizenhat millió ember mozdulatlanul, tehetetlenül sopánkodott, hogy el kell veszniök.

— No és mit akar ön ebből kihozni?

— Azt, hogy kegyelmetek sok okos masinát kitaláltak azóta, de a józan eszüket elvesztették.

Szétbontott krónikák.

ÉJFÉL TÁJÁN hátradőltem karszékemben, lehunytam pilláimat egy perczre, hogy leirandó gondolataimat rendezzem, azon tünődtem ugyanis, mi az idő? Valami, a mi van, a mi mindig volt és mindig lesz. Kis fiu koromban sehogy sem értettem a tanitást: »becsüld meg fiam az időt«. Miért? Mi becsülni való van azon, a mi mindig van, ingyen van és soha el nem fogyhat? Azonképen nevettem a felsóhajtásokat, hogy »megy az idő«. Hát ugyan hova menne? Nem megy az sehova, de áll örökre egy helyen. S ha éj nem követné a napot, mint a saktáblán fekete koczka a fehéret, ha állandóan nappal volna, nem is lehetne észrevenni az időt, még kevésbbé fölparczellázni évekre és napokra, mint a hogy nem lehet fölmérni utczákra és terekre a világürt vagy a levegőt vagy a semmit.

Voltaképen csak mi megyünk, mi emberek. Csakis mi. Egyéb minden marad. Vigasztaló ebben csak az, hogy, ámbár nem tudunk róla, mi is visszatérünk eseményeinkkel együtt, csak nexusaink mások és az események *külseje* más. Mert ha az emberek ugyanazok, a motivumaik se lehetnek elütők. Következkép a cselekedetek belső tartalma nem változhat, — változhat pusztán a *megjelenési toilettejük*. Az a mindenkori divathoz igazodik.

Igen, igen, igy irom meg és már épen a tollhoz akarok nyulni, — midőn lábcsoszogásokat hallok az előszobában. Tudja Isten miért, de egy csöppet se csodálkoztam, hogy megnyilik az ajtó s egy csomó különös ruházatu férfi lép be. Aha! Valami küldöttség a kerületből!

Félkaréjba álltak s a szónokuk elmondta körülményesen, hogy ők az Árpádkori krónikások küldöttsége, és arra kérnek, akadályozzak meg egy rájok felette sérelmes dolgot, t. i. a Tinódy Sebestyén szobrát. Elmondták érveiket, hogy Tinódy voltaképen csak egy klapancziacsináló kóbor poéta és mégis mint történetiró kap szobrot. És hogy micsoda igazságtalanság ez ő velük szemben, a kik komolyan foglalkoztak e tudománynyal.

Meghallgattam a beszédet minden meglepetés nélkül, mert egy képviselő nem csodálkozik semmin sem. Ha lehetnek holt választók, miért ne lehetnének holt deputácziók is?

Szokás szerint kezet fogtam mindegyikkel, mire egyenkint bemutatkoztak: Thietmár, Kézay Simon, Márk és még kettő volt, a kinek a nevét elfelejtettem, az igaz, hogy az utókor is. A hatodik nem mondott nevet, mert annak nem is volt — pedig mégsem felejtette őt el az utókor. Ez az ur barátcsuhát viselt és álarczot. Ez volt az Anonymus.

Leültettem őket és átkiáltottam a feleségemre a szomszéd szobába, hozzon be cognacot és kis poharakat. Rögtön behozta, reggel azonban csodálatos módon nem emlékezett semmire s azt állitja, hogy álmodtam.

Megizlelék a cognacot; Thietmár azt a kérdést intézte hozzám, vajjon égetett kanczatej-e, mire az apró tömzsi Márk (Nagy Lajos korából való) megjegyzé, hogy nem kanczatej és már ivott egyszer gyerekkorában ilyenfélét Csák Máténál.

Élénk beszélgetés indult meg most. Mondtam nekik, hogy igen megtiszteltek, de ebben a Tinódy-ügyben nem lehet tenni semmit, egyrészt mert már el van határozva, már faragják is...

— Ha talán interpellálna az országgyülésen? — jegyzé meg Márk.

— Nem érne semmit. Nálunk egy *holt poétát* agyonütni nehéz dolog, eleveneket könnyü és ha erre lenne szükségük...

— Nem kell, köszönjük. Mi csak Tinódyt szeretnénk megbuktatni, a ki derogál nekünk, egy csavargó, egy rongyos hegedős és mégis praetereál bennünket.

A KRÓNIKÁSOK DEPUTÁCZIÓJA.

HEGEDÜS LÁSZLÓ EREDETI KÉPE UTÁN.

AZ ATHENAEUM NYOMÁSA.

HEGEDÜS L.

— Hogyan? — mondám Anonymushoz fordulva. — Hisz ön is megkapja a maga szobrát.

— Épen azért is jöttem, — fortyant az föl — hogy ha kivihetlen lenne Sebestyén diák kihagyatása, nyilatkoztassa ki, uram, nevemben, hogy ez esetben én nem reflektálok szoborra.

Megigértem, hogy megteszem. Az előbbi dologra nézve nem vagyok elég erős, de nyilatkozattételekre elég erős vagyok. Ő ezt is megköszönte és most már re non bene gesta fészkelődni kezdtek a többiek, de a német Thietmárnak egy inditványa támadt:

— Ha már itt vagyunk, barátim, tudjátok mit, kérjük meg a képviselő urat, beszélje el nekünk, hogy mi történt Magyarországon a mi halálunk óta.

Mindnyájan nekem estek: »Beszélje el, beszélje el!«

Hm, ez nehéz dolog, de lehetett-e megtagadnom? Belefogtam. Ők szépen körülültek és kriptai csönd támadt. Elmondtam az Árpádok kihalását, aztán áttértem az Anjoukra, ezt még Márk is tudta és egyszer-egyszer beleszólt, ámbár elismerte, hogy némely dologról jobban vagyok informálva, mint ő, daczára, hogy akkor élt, — mondta is, hogy hozzám hasonló nagy tudóssal még nem beszélt. (Ez a Márk az első ember, a ki végre felismerte, mi lakik bennem.)

Az Anjoukon túl néma lett Márk uram is, keze leesett az ölébe, szeme reám tapadt és szomjasan csüggött ajkamon, mint a többieké. Jött a Hunyadi-kor, a ragyogó, daliás idők. A hatalmas Buda, az erős Kinizsi Pál, a meghódolt Bécs. (Thietmár kedvetlenül rágicsálta a szakállát, ámbár azt mondták, jó emberünk.)

Folytattam a Habsburgok uralmával, érintve a gravamenes időket, a reformácziót, a nemzeti aluszékonyságot és az ébredést, a negyvennyolczat, a kiegyezést, lefestettem a közgazdasági viszonyokat, a nemzetiségi bajokat, odaszólva gúnyosan Kézayhoz: »Mit is mondott csak szent István király, Kézay Simon uram, a törékeny országról?«

Kézay mosolygott, én pedig azután mind szélesebben rajzoltam a jelent, a parlamentet, reményeinket, torzsalkodásainkat, nem hagyva ki semmi apróságot, még talán azt se, hogy hol vacsorált tegnap Szilágyi Dezső.

Feltünő volt azonban, hogy egyre szomorubbak lettek a krónikások, Márk uram meg épen szúrósan szegezte rám a kicsike kék szemeit s mikor a fiumei kérdést ismertettem, ingerülten közbeszólt: »Hát a másik két tengert hová tették az urak?« (Persze őt még a három tenger mosta országban temették el.)

A másik két tengert nem tudván neki előadni, inkább befejeztem mondanivalómat. Egy kakas elkukorikolta magát a szomszéd ház udvarán, a krónikások felugrottak, hogy most már menniök kell.

A végtelen levertség arczaikon, szemeikben nemcsak szánalmamat költé fel, de kiváncsiságomat is.

— Mi bajuk az uraknak? Nincsenek megelégedve az országgal? Mondják meg, mi hangolta le annyira?

Ötöltek-hatoltak egy darabig, mig végre kitört Anonymus:

— Az ördög vigye el az ön elbeszéléseit! Most már nem lesz többé odalent nyugodalmunk.

— Hát mit mondtam én oly borzasztót?

— Mindent.

Csak lassan vallogatták ki, mi szomoritotta el őket. Hogy azt mondják, nem lett volna szabad megtudniok, mi történt a haláluk után. A tiltott gyümölcshöz nyúltak, tehát meg fognak bünhődni. A martirium már is megkezdődött. Mert megtudván a nemzet életének további fejlődését, megnépesül elméjük, kitágul láthatáruk s elváltoznak a régi események az uj világitásnál. Érzik tehát, hogy a munkáik kontárságok.

Rögtön felfogtam és megértettem ezt a szerzői bánatot. Szegény jó öreg krónikások. Hát kellett ez nektek?

— Oh milyen lapsusokat követtünk el — sopánkodának, — mily rosszul fogtuk fel az eseményeket! Ferdék voltak a nézpontjaink. Följegyeztünk olyat, a mi érdektelen s elhagytunk olyat, a mi nagyfontosságu.

De szinte lehetetlen volna leirni, mily őszinte szégyenérzés fogta el őket s hogy megvetették magukat ebben a perczben. Márk felkiáltott:

— A lelki üdvösségemet adnám oda, ha a mostani tudásommal öltöztethettem volna fel szellemi gyermekeimet.

Kikisértem őket az előszobán át a lépcsőajtóig. Anonymus az elválásnál hideg kezét vállamra tette és igy szólt:

— Lássa, ilyenek vagyunk mi, szellemi munkások. Életünket elveheti a halál, de a hiuságunkat nem, mert a hiuságunk erősebb a halálnál. Ime, hogy megrázott az az öntudat, hogy műveink silányak. Igazán mondom, nem birom elgondolni, mi lesz most velünk, hogy ilyen kiábrándulás után a sirjainkba visszatérve még egyszer el tudjunk aludni?

E kifakadásra engem is lesujtott az önszemrehányás, miért tártam föl nekik a multat (illetve ő szerintük a jövőt). Az én hibám, nekem kellene reparálni és jó szerencse, csakugyan támadt egy eszmém.

— Halljátok krónikások! — mondám mohón és csak per tu szólitottam őket. — Lefekhettek nyugodtan. Kiváglak benneteket. Átirom a krónikáitokat úgy, mintha ti már mindent tudtatok volna, a mi ezer év alatt megtörténik. No, mit szóltok hozzá?

Gondolkoztak, haboztak, mit feleljenek, végre megszólalt Kézay: »És nem teszel bennünket nevetségessé?«

— Oh dehogy. Hiszen tisztellek benneteket. Egy kis enyelgés lesz az egész. És az is inkább *az én emberöltőmnek fog szólni.*

Most már belenyugodtak s nagy barátsággal váltunk el. »A viszontlátásra!« kiáltozák. (Ugy ám, de inkább nálam, mint nálatok.) Anonymus megszoritotta a kezemet (azóta fáj), Thietmár pedig a lépcsőkről is figyelmeztetett, hogy ne feledkezzem meg, különösen az ő krónikáiról.

— Oh nem, nem! — kiáltottam utánok. — Legyetek nyugodtak. Karácsonyra uj ruhát kapnak a krónikák.

* * *

Még hallottam elhangzó lépteiket a lépcsőkön, aztán semmi egyébre nem emlékszem, reggelre karszékemben ébredtem föl és minthogy nem vagyok babonás, nem tudom mit tartsak a dolog felől.

Egy azonban bizonyos, hogy a cziklus végén vagyunk s ilyenkor a képviselő, ha gentleman, még az álombeli deputációknak tett igéretét is megtartja.

Azért tehát sietek bemutatni az elkészült uj ruhákat, a melyek a régi krónikákon vannak, vagyis helyesebben, melyekben benne vannak a régi krónikák is.

I.

A Géza vezér két Istene vagy az első inkompatibilitás.

— THIETMÁR KRÓNIKÁJA. —

Géza fejedelmünket a »jó« melléknévvel illette saját kora. Jó volt a nemzetéhez, a fiához, sőt még magához is. Azonfelül mély vallásossága jellemzi.

Pedig a vallásosság nem volt még akkor olyan kényelmes és egyszerü dolog, mint ma. A pogány magyarok istene követelő isten volt, annak folyton adni kellett. Ha az ember imádságot menesztett hozzá, arra bélyeget is kellett ragasztani, áldozni fehér lovat vagy valamely más tiszta állatot, a mit a táltosok kijelöltek.

Előrelátható volt, hogy az isten, a kinek adózni kell, nem lehet örökkévaló a magyarok közt. Sőt még csak hosszantartó se.

Ezt Géza fejedelem is belátta s kezdett hajlani a keresztény papok szavára, a kik már akkor elözönlötték az országot s az egy igaz örökkévaló isten számára korteskedtek.

Géza meghódolt az uj istennek, de megtartotta a régit is. Ezt tisztelte a templomokban, énekelt hozzá a proczeszsziókban, réginek pedig udvarolt és adózott a régi szokások szerint.

Minthogy azonban az emberei közül sokan immár áttértek, sokan pedig maradtak a régi hiten, mindenik párt szerette volna, ha a vezér egészen az ő istenükhöz csapna át.

Volt is aztán elég intrika, vetélkedés és kapaczitálás az udvarnál és a befolyásos nagyoknál.

Az ujak igy szóltanak:

— Mi istenünk igazságosabb és önzetlenebb. Ő csak ad, de maga az erényen kivül semmit se kiván.

— Igaz, — mondák a régiek — ő neki semmi se kell, de a szolgái annál telhetetlenebbek.

— A mi istenünk tökéletesebb, — szóltak ismét az ujak — ő mindenkit egyformán szeret a föld teremtményei közül.

— No már annál jobb akkor a mi istenünk — disputáltak a régiek — mert az csak minket, magyarokat szeret.

A fejedelem ingott-bingott a sokféle vélemény közt és nem akart szakitani se itt, se ott. Ezt a kormányzatába is átvitte s igen vigyázott, ha egy keresztény várkapitányt nevezett ki valahová, hogy az utána következő már pogány legyen.

Pedig már minden mutatta az uj istennek közelgő végleges győzedelmét, bár az sokat levont a népszerüségből az akkor még vadlelkü magyarok előtt, hogy a saját fiát fel hagyta feszittetni. E nélkül kétségkivül gyorsabban terjedt volna a szent kereszt fönséges tana, bár igy is csodásan hódított szíveket melegitő szelid sugaraival, hiszen maga a fejedelem fia, Vayk herczeg is megkeresztelkedett s egész lelkével buzgón terjeszté az uj hitet.

Géza ellenben megmaradt véges-végig habozónak. Azaz hogy taktikázott.

A korifeusok e közben zugolódni kezdtek. A korifeus pedig azért korifeus, hogy mindig nyugodt legyen. Titkos helyeken gyültek össze keresztények, pogányok vegyesen s gáncsolták határozatlansága miatt a fejedelmet. Ebben az egy pontban egyetértettek.

— Már az se szép — lázadozott, heveskedett a daliás Kupa (egy somogymegyei nagybirtokos), — hogy a vezér paktumokat csinál az istenekkel (Élénk közbekiáltások: A hátunk mögött!). A fiát elküldé a keresztény istenhez, ő maga meg az öregnél marad. De ha legalább betartaná, ha egészen ott volna és nem szitana félig az ujhoz is.

— Pedig összeférhetetlen a kettő! — szólt Tass fia, Bánk — mert az uj vallás kimondja: »egy az isten«.

— Úgy van! — kiálták több oldalról. — A dolog inkompatibilis.

— Mondjon le az egyikről!

A higgadtabbak se merték már védeni a vezér álláspontját. A mi nem megy, nem megy, ennyibe nem maradhat, mert a bizonytalanság, hogy a fejedelem mit hisz, kivel érez, posványositja a helyzetet, ezek is reménylenek, azok is várnak, nemhogy mennének a vezér nyomán vagy oda, vagy ide, de egy irányba, mint a hogy a méhek egy oduba. Hányták-vetették a fejükben napokig, mitevők legyenek. Ez is mondott, az is tanácsolt, volt szó elég. Persze azt egyik se mondhatta, hogy az összeférhetetlenségi bizottsághoz utasitsák az esetet, mert az még akkor nem volt.

Minthogy tehát nem utasithatták oda, határozatba ment, hogy tömegesen keresik föl Gézát s megmondják neki szem-

től-szembe, hogy a dolog összeférhetlen, tehát vonja le a konzekvenciát.

A fejedelem nyájasan fogadta az elegyes küldöttséget (a mennyiben ugyanis fele pogány, fele keresztény volt), figyelemmel hallgatta végig Dancs fiának, Szobnak, nagyszabásu beszédét, melyben distinguált kifejezésekkel ugyan, de alapos érveléssel mutatta ki a két istennek való áldozás közötti összeférhetlenséget.

A fejedelem hallgatta, hallgatta, aztán egyszerre csak elmosolyodott és megszakitá a szónokot, mondván kurtán és keményen, a hogy ő szokta:

— Ugyan, mit okoskodtok! Hát nem vagyok én elég hatalmas és elég gazdag, hogy két istent tartsak magamnak?

Erre a váratlan kijelentésre aztán elmosolyodtak a pogányok és keresztények egyaránt, a mosolyban pedig elolvad minden gravamen, az akkori mamelukok helyeseket és vivátokat kiáltottak, nem is hagyván többé szóhoz jutni Dancs fiát, Szobot, a vezér mondását pedig, mint igen szellemes ötletet, szájról-szájra adták, mig az a jó öreg Thietmár füleibe is eljutván, följegyzé azt a mi nagy megnyugtatásunkra, — hogy már az első inkompatibilitási ügy ilyen kedélyesen intéztetett el ebben az országban.

II.

Erzsébet rózsái vagy a középkori poéták.

— TINÓDYÉK ÉRDEKÉBEN. —

Árpádházi Szent Erzsébet asszony II. Endre király leánya ama Gertrudistól, a kinek az a bizonyos kellemetlen affaire-ja volt Bánk bánnal. Jó parthie lehetett, mert különben nem vette volna feleségül a kapzsi és zsugori thüringiai gróf.

Ha a thüringiai gróf nem lett volna zsugori, akkor most nem volna legenda. Jó hát, hogy zsugori volt.

De az asszonynak nem volt jó, félt tőle, a kegyetlen tekintetétől és a durva szavaitól.

S gyakran volt oka félni, mert szerette a szegényeket, szétosztá köztük ruháit, pénzét, ékszereit. Kis kosarában maga hordta nekik az élelmiszereket, — a gróf ellenben igy okoskodott: A jókedvü adakozót szeretik az istenek, én azonban nem szeretem. Az isteneknek könnyü, mert nem az övékből adakozik, de az enyémből és azt nem tűröm; elkergetéssel fenyegeté nejét, ha ezt a »bolondságot« abban nem hagyja.

Az asszony most már csak titokban segithette szegényeit, de annál nagyobb szenvedélylyel. Mert azt szeretik megcselekedni az asszonyok, a mi tiltva van, — hanem az igaz, hogy e miatt a legritkább esetben lesznek szentekké.

Egyik sétájánál a vár mellett elterülő erdőben magyarul szólitá meg egy vézna, fáradt, elrongyolt fiu:

— Mindjárt meghalok az éhségtől, ha nem adsz valamit enni.

— Te magyar vagy? — Hol jársz erre?

— Apámat keresem, a kit foglyul hurczoltak az ellenségek.

— Hát várj meg itt, légy türelemmel, hozok valami harapni valót.

Hazafutott s megrakván kis kosarát sonkával, gyümölcscsel, kalácscsal, megindult ama hely felé, a hol a fiu várta.

A várudvaron a férjével találkozott, a ki ingerülten szólt rá:

— Mi van abban a kosárban?

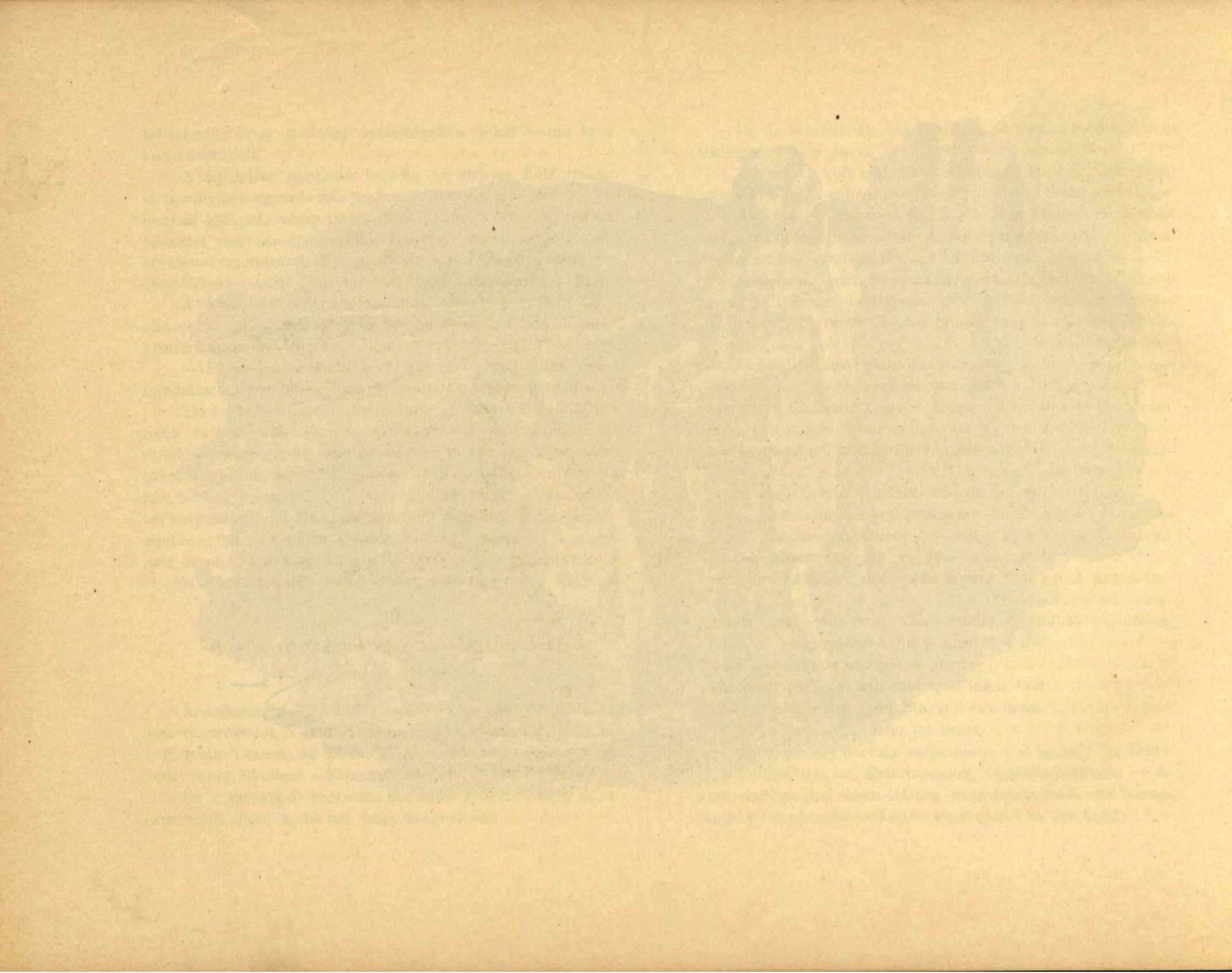
Erzsébet lesütötte szemeit, de nem felelt.

— Megmondod-e rögtön, mi van benne?

S fenyegetőleg emelte föl kezét.

Habozott egy perczig, megmondja-e az igazat? De akkor az ura elkobozza az élelmiszereket, őt pedig elkergeti — és a vándor meghal éhen. Hátha megmenekednék egy hazugsággal? Istenhez fohászkodék bocsánatért és igy szólt:

— Rózsák vannak benne.

— Nem hiszem — rivalt rá a gróf. — Mutasd!

S ezzel kitépte kezéből a kosarat.

Lerántotta a fehér kendőt, melylyel a kosár le volt takarva. A herczegasszony elhalványodott és reszketett a félelemtől, szive lázasan dobogott, mint a szorongatott galambé és behunyta a szemeit, mintha azt várná, hogy az ura megüti, — de az belepillantván a kosárba, nagy meglepetésére minden ingerültség nélkül nyujtotta vissza.

— Csakugyan nem csaltál meg Erzsébet. Bocsásd meg, hogy heveskedtem.

A kosár szinültig tele volt különféle szinü kis rózsákkal, Isten csodát művelt a szent asszony kedveért.*

Ebből a kellemetlenségből tehát kimenekült az urával szemben és eddig tart az őskrónika, mely csak a nagyurak dolgait szolgálta. Hogy a szegény fiuval aztán mi történt, azt nem érdemes neki feszegetni.

Pedig nyilvánvaló, hogy Erzsébet asszony nem hagyhatta őt, a türelmetlenül várakozót szó nélkül.

Búsan sietett arra a helyre s mentegette magát:

— Nem csaltalak meg, szegény fiu, mert némi élelmet hoztam neked, de akár hiszed, akár nem, rózsákká változott kosaramban.

A fiu sóhajtott és elhitte neki, mert oly szép szelid, igaz arcza volt, mint a Máriáé, a mi Asszonyunké.

— Most már nincs egyebem, — folytatá könyezve — csak ezek a rózsák, a melyekkel nem lakhatsz jól. Nem adhatok semmit, de ezeket mégis itt hagyom, hogy Isten még egyszer csodát tegyen velök a javadra.

* Endre király leánya különösen praedestinálva volt az átváltozásokra, mert most századok mulva meg a neve változott át Thüringiai Erzsébetté — persze nem egészen olyan csodálatosan. M. K.

Ezzel kiborította a kosarát és a rózsák a fiu lábaihoz hulltanak. Ő fölszedé azokat s tovább indult velök. Illatoztak neki legalább és gyönyörüsége telt nézésükben. Aztán egyszerre oly vig lett, de oly vig lett, hogy elfelejté buját, éhségét, mintha kicserélték volna, ugrándozva ment az országuton s dalolt egyre dalolt, mint egy bohème.

»Elhagyitanálak kis rózsáim, szép rózsáim, de mégse teszem — mondogatta, — mert hátha még egyszer csoda történik veletek, mint ama szép asszonynál, a hol támadtatok. Hátha megint kalácscsá lesztek és pecsenyévé.« Így ment és egyre dalolt, mig csak apját meg nem találta, sőt még azután is mig csak haza nem ért, és azután is, mikor haza ért. A rózsákat próbálta szétszórni, de azok mindig vele maradtak és a dalokból soha ki nem fogyott, úgy, hogy végre is hire lett dalainak, rózsáinak. Beszéltek az emberek róluk, maga is emlegette, hogy ezek a rózsák bűvösek, még majd egyszer valamikor megváltozhatnak. Pedig ki tudja, hátha már is átváltoztak, — dalok lettek.

Mikor ez a tisztelt barátunk meghalt, más dalnok örökölte tőle a szent Erzsébet rózsáit, aztán megint más és aztán valahogy fölloszlottak minden magyar költők közt, de soha többé nem változtak vissza náluk élelmiszerekké.

III.

A kard és a korona vagy intrikák az udvarnál.

— SZÉKELY ISTVÁN KRÓNIKÁJA. —

Béla herczeg testvéröcscse volt Endre királynak. Veszedelmes nexus abban az időben. — S még csak tetézte, hogy igen eszes és végtelenül szeretetreméltó lovag volt. — Gerelydobásban, vivásban, mindeneknek előtte állott. Nőtt is a népszerüsége napról-napra; olyan embernek tartották, a kinek »jövője« van — in politicis.

Ő még sem volt elégedett, panaszkodék a barátjai előtt (vagy csak kitalálták), hogy unatkozik, nincs semmi komoly foglalkozása.

Érthetetlen dolog! Ej ugyan hát mivel is foglalkoznék egy herczeg? Hiszen csak nem folytathat közgazdasági tevékenységet.

Az udvarnál is gyakran esett szó erről a király füle hallatára.

A sok léha udvari nép locsogott-csacsogott. A herczeg unatkozik. A herczeg elégedetlen. A herczeg titkolózik. Talán akar valamit?

A király kombinált. Akar valamit? Hát mit akarhatna egy királyi herczeg? Közel feküdt a gyanu, vigyázatlan szó fölverte, mint vaczkából a nyulat. Összehivatta leghűbb tanácsosait, kik közt a két legbizalmasabb, Buna és Visko, ellenségei voltak Bélának s közlé velük, hogy aggódik a jövő miatt mert a trónörökös, Salamon, még igen kicsike és — Béla unatkozik. Mi erre a véleményetek? No mit néztek rám olyan sötéten, titokzatosan? Beszélj, Buna, mit tartasz öcsém felől?

— A koronára vágyik, hiszen világos. Nyiltan emlegeti, hogy valami komoly foglalkozást szeretne.

— Hátha csak a hadak vezérségét óhajtja — veté közbe a mérsékelt, higgadt Gutkeled.

— Az meglehet — hajlott rá rögtön a jószivü király — és épen ezzel kell tisztába jönnünk, mert ha ez az ambicziója, ez valóban megilleti, mert öcsénk és vitéz lovag.

A tanácskozás különben zárt ajtók mögött folyt, hát semmi sem szivárgott ki belőle, a tanácsurak hallgattak, a ki pedig az udvari diákoktól kérdezte, az csak annyit tudott meg, hogy délelőtt másfél óráig tartó szükkörü tanácskozás volt a király elnöklele alatt s a folyó ügyeken kivül egy csomó kinevezést intéztek el.

Beavatott politikusok azonban tudni vélik, hogy a király a tanácskozás végén ebben összegezte az eredményt:

— Kedves Buna! Ezennel megbizzuk te kegyelmedet, hogy nekünk rövid idő alatt egy elaboratumot készitsen és elénk terjeszsze, a mely alkalmas legyen úgy a Béla herczeg czéljainak teljes felösmerésére, mint ennek utána a helyzet végleges szanálására.

Buna ki is eszelt valamit, a mit a legnagyobb titokban (csupán Visko jelenlétében) közölt a királylyal.

— Hívja magához fölséged Béla herczeget, tegye ki elébe egy asztalra a koronát és a kardot.

— Minek?

— Hogy válaszszon belőlük.

Endre csodálkozó szemeket meresztett czirákjára. Az pedig folytatá:

— Mondja el neki felséged atyafiságos bizalommal, hogy törődött beteg, ráunt a koronára, Salamon királyfi pedig kiskoru, gyönge, tehát válaszszon szive szerint.

— És aztán?

— Ha a kardot választja, akkor rendben vagyunk; akkor nem bűnös, akkor ölelje meg.

— De hátha a koronát választja?

— Akkor megkapja a tőrt. Mert a függöny mögött egy biztos emberünk lesz, a ki reá rohan és elbán vele.

A király felsóhajtott:

— Ah, Istenem, miket beszél te kegyelmed! Majd meggondolom, jó Buna. Mindent meggondolok.

Sokáig habozott, de egyszer Várkonyban mégis rászánta magát a vakmerő insczenirozásra, pedig jó ember volt, de apa volt és inkább lett rossz emberré, hogy jó apa maradhasson. Sátorába hivatá Bélát azon a czimen, hogy beteg; a herczeg jött gyanutlanul, de a mint az ajtónál elhaladt, egy szolgálattevő apród a fülébe súgta titokzatosan:

— A kardhoz nyúlj, kegyelmes uram.

A herczeg csodálkozva nézett a fiura: miről beszél ez? De még jobban csodálkozhatik vala, ha tudja miről beszél, hogy ime, milyen fiatal és már milyen stréber.

A herczeg egyenesen a nyugágyhoz sietett, hol a betegséget szinlelő király eljátszta fölvett szerepét, majd fölszólította bizalmas meleg szavakkal:

— Ott van a kard is, a korona is, válaszsz, édes öcsém.

Béla nem habozott, a kardhoz nyúlt.

— Ez kell nekem — felelte csöndesen, gondolkodón.

Hát eldőlt. A bérgyilkos mozdulatlan maradt rejtekében, instrukcziója szerint, helyette a király ugrott föl ágyáról és megölelvén öcscsét, elérzékenyülve adá oda neki a választott vezéri kardot s ajánlá oltalmába fiacskáját, majd nagy ajándékokkal elhalmozva bocsátá el.

Azután behivatá kedves tanácsosait, Bunát és Viskot, örvendező arczczal tudatva a történteket.

— Öltözzetek szines ruhákba, mert ma nagy ünnepet ülünk víg lakomán. Öreg királyotok szivéről két kő esett le. Egy az, hogy Béla ártatlansága immár nyilvánvaló, más az, hogy Salamon fiam jövője nem aggodalmas többé.

Buna, a vén róka, a szemöldeit huzogatta föl.

— Félek, hogy te fölséged korán örvendezik — jegyzé meg baljóslatu hangon — vagy talán abban a hitben van fölséged, hogy ez valami tiszta választás volt?

A király gyöngéden elpirult.

— Hagyj békét a választásnak, Buna! A te felelősségedre ment — sóhajtott a köszvényes király. — Bizony megcsaltuk szegény Bélát, mert nem a korona és a kard közt választott, hanem a kard és halál közt.

Hát semmiesetre sem volt tiszta választás a mi részünkről...

— Nos az ő részéről talán tisztább volt? Gondolja fölséged? Csak minket tart rosszaknak? — gúnyolódott az akkori nagy taktikus.

— De hiszen te mondád, hogy ártatlan, ha a kardot választja.

— A látszat kétségtelenül az, uram királyom, de a látszat mögött még egész világok elférnek. Kezdjük csak analyzálni a dolgot. Bemegy a sátorba és így okoskodik: A bátyám a koronát és kardot kínálja, hogy válaszszak. Ha valóban azt akarná, hogy én legyek a király, a kardot elémbe se teszi, nehogy módot adjon a korona elől kitérni. Tehát nem akarja, hogy király legyek. Ha én ennek daczára mégis a koronát választom, akkor nincs biztonságban a fejem s bár a fejemre szükségem van, hogy a koronát legyen mire föltenni, mégsem birom azt a koronámmal többé megszerezni, tehát nem választom a koronát. De ha a kardot választom, akkor a fejemet meg tudom védelmezni és a karddal megszerezhetem rá a koronát.

A gyanura hajló Endre lehajtotta fejét: »Meglehet, meglehet«, motyogta s a sötét fellegek megint felvonultak a homlokára. Ah, szegény fiam, szegény kis Salamonom!

A tanács urak összenéztek titkosan, jelentősen, mintha mondanák: Mi vagyunk a király miniszterei és szemei. Ha mi feketének mutatunk valamit, ő azt többé soha se tudhatja meg: fehér-e?

Az utolsó tekintetes úr.

A MOSTANI STRÉBER NEMZEDÉK előtt egy egészen más faj mozgott azon a területen, a melyen most apró cselszövényeiket űzik a modern politikusok. — A mult országgyülésen törvényt kellett hozni, hogy a mostani politikusok ne gazdagodjanak, a hetvenes években azt kellett volna valahogy megakadályozni, hogy az akkori politikusok ne szegényedjenek.

Mikor még Ghiczy Kálmán képviselőházi elnök is csak tekintetes úr volt, akkor még *igazi* nagyságos urak ültek a képviselőházi padokon. Csillogó, vidám élet folyt, csupa kiskirályok voltak a képviselők. A hatalomért nem előzködött senki. Intrikákat és cselszövényeket szolgáló iveket és indítványokat nem irt alá senkinek senki, de váltót mindenki aláirt mindenkinek, mert testvéries kapocs füzte össze a nemesi osztály jómódu tagjait, kikből a Ház kiformálódott. Közönségesen ezer vagy kétezer hold volt otthon minden mandátum mögött. Nem volt az tulságosan sok. Sőt jól kellett iparkodniok a holdacskáknak a beléjük vetett növények meghozatalában, hogy a tekintetes képviselő urat, kedves gazdájukat olyan módban tartsák, a minő egy honatyát megillet. Ebben a régi jó patriarkhalis világban volt otthon Kende Kanut, a kit a halál csak e napokban vitt el közülünk, miután már évtizedek óta elvonult tőlünk gubacsi tuskulumába. A partnerek, a jó pajtások, a kedélyes Aldzsi, a nagy bohém és a nagy hős Pap Laji, a szellemes, bátor Horváth Gyula, a vidám Zalay Pista, a gavalléros Bicskey Kálmus mind elmentek már, hát mit csinált volna itt nélkülök? Uj, másforma emberek kerültek a klubba, kiállhatatlan nagyképü alakok, a kik a miniszterek körül keringenek, körmönfont eszü spekulánsok, a kik üzletekről beszélgetnek, a helyett, hogy zamatos anekdotákat mondanának. A jó Kanut bácsi észrevette ezt és elmenekült innen az utolsó jó barátjához, a ki megmaradt, — a természethez s ki se mozdult többé a gubacsi házából, kertjéből, a hol emlékeinek és fáinak élt. Azt se tudták már a mai emberek, hogy él-e?

Bezzeg a hetvenes években, sőt a nyolczvanasok elején is erősen hiányzott az öreg úr, ha csak egy nap nem jelent is meg a Házban, vagy a klubban, vagy a képviselők szokásos gyülekező helyein. Hol van Kanut? Mi lelte Kanutot? Küldeni kell Kanutért! Sokat emlegetett, kedvencz ember volt, társadalmilag szinte nélkülözhetlen, mert mint Kemény János mondotta róla: Mindent »mitmacholt« (engedelmet kérek ezért a szóért) és sohase mondta, hogy »gyerünk haza«.

Téves volna hinni azonban, hogy az akkori emberek léhák voltak; ők csak nem tolakodtak előre,

nem jártak előadóságok, bizottsági tagságok után s nem ordítottak, mint most, liczitandó: »Itt vagyok, munkát akarok, szerepet követelek.«

A politikai vásárcsarnokok akusztikájában száz hang viszonozza, ha az uborka azt kiabálja magáról, hogy ő ananász. A régi tekintetes képviselő urak nem vágtak nagyképeket, hogy ennek a révén valamit elérjenek, hanem úgy tekintvén a képviselői állást, mint jutalmát bizonyos, néha országos, néha ellenben csak helyi (viczinális) érdemeknek (mert akkor nem viczinális vasutak, hanem viczinális érdemek voltak), egy munkában eltöltött élet után vidám gondtalanságban élvezték az alkotmányos aera sokra becsült napfényét, hagyván cselekedni a vezéreket, a kiknek kipróbált jellemében és bölcsességében kételkedni s működésüknek okvetetlenkedésekkel és zöld akcziókkal gáncsot vetni még nem volt divatban. A csirke nem akart a tyúknál többet tudni.

Maga Kende Kanut is már akkor eleget dolgozott volt a megyénél, mint annak egyik főszolgabirája. A peleskei nótárius jóizü vármegyéje akkor a Kölcsey fenkölt vármegyéjévé nőtte ki magát s Kende Kanut, a ki maga is a Kölcsei-nemzetségből származott (Kölcsei Kende), ugyanolyan rajongó szeretettel csüngött hazáján, mint nagynevü költő rokona. A fejér-gyarmati kerület, majd a nagy-károlyi küldte fel az országgyülésre. Szép, magas, daliás ember volt, a kin gyönyörködve pihent meg a szem, még hetven éves korában is egyenesen járt, mint egy granátos s hátulról, messziről fiatalnak kellett őt tartani. A politikában csak szerénysége miatt nem vitt szerepet, de a mi feladattal megbizták, azt becsületesen, szilárd kötelességtudással végezte. Egészséges, józan esze és egyenes modora mindenkit megnyert, úgy hogy bizonyos feladatok megoldására, a hol bizalmat kellett kelteni, senki se volt nálánál alkalmasabb. A Tisza-kormány őt bizta meg a percsórai kormánybiztossággal, majd az árvizzel elöntött Szeged város kormánybiztosa lett mindjárt a veszély után, hol komoly, áldásos munkát végzett éjt-napot egybetéve. Az első sebeket ő kötözte be s a khaotikus zavarban, a nagy romokból az ő tapintatos, gondos kezei tudták az új életet elővarázsolni

Jó puha szive volt; az árviz napján egy anyátlan, apátlan kis gyermeket találtak, beszélni még nem tudott, nem mondhatta, mi a neve, kik voltak szülei. Kende Kanut vállalkozott, hogy gondját viseli, s minthogy Gergelynapján találták, elnevezte Szegedi Gergelynek és Pestre vitte, hol fölnevelvén, becsületes iparos mesterségre taníttatta ki szerető gonddal és sokszor emlegette, hogy a kis egy éves ficzkóban, bár még egy szót se tudott mondani, már benne volt embrióban a szegedi dialektus, mert mikor itthon, Pesten, beszélni megtanult, arra a kérdésre: hogy hivnak kis fiam, hamisitatlan zamattal felelte: »Szögedi Gergölynek«.

A szegedi kormánybiztosságról való fölmentése idején, midőn Tisza Lajos feladata kezdődött, Tisza Kálmán puhatolózó kérdést intéztetett Kendéhez Horváth Gyula utján, hogy nem lesz-e ellenére, ha királyi tanácsosnak ajánlja a királynál. A szerény nemes emberben felforrt erre az ősi kevélység, arcza kigyúlt, alakja a szokottnál is jobban kiegyenesedett és száraz hangon felelte:

— Mondd meg Tiszának, hogy nem kérek ebből a dicsőségből; mondd meg neki, hogy az csak véletlen, miszerint most Ferencz József uralkodik itt és nem én, mert a hét törzsből épen úgy választhatták volna Kend vezért a trónra, mint Árpádot, mivelhogy egyforma rangon voltak. S ez esetben most Tisza úr én elém terjesztené a kinevezendő királyi tanácsosokat — s ez mind csak egy kis véletlen.

A büszke harag, mely pillanatra gyúlt ki arczán és szemeiben, csakhamar lecsillapult, kék szemei szelidekké hamvadtak ki s aztán megint olyan szerény magyar úr lett, mint annakelőtte. Előzékeny, vendégszerető, modorában, tetteiben grand seigneur, szokásaiban egyszerü, igénytelen, patriarkhális, modern szecessziós világnézeteknek nem engedő.

Ezért is vonult magányba, megunván az uj embereket. Már nem szerette csak a földet, a kis-gubacsi földet, melyben maga pepecselt nagy kedvteléssel. Úgyszólván részletekben hagyott el minket. Először a t. Házat, azután a társaságot. Csak az utolsó barátját, a földet nem hagyta el, hanem egyesült vele, egyik részévé lett annak. Csendesen mult el szept. 15-ikén a 82 éves öreg úr, mint a hogy más ember naponként átmegy az ébrenlétből egy álomba. És a míg ébren volt, megmaradt mindig öntudatánál, olvasta a lapokat az okulárén át az obstructióról és gyakran felsóhajtott, borongó homlokkal átgondolván 1867-től egészen 1903. szeptember közepéig mindeneket:

— Hiába éltünk mi mindnyájan.

Az ég borongósabb lett napról-napra, a napfény bágyadtabb, a fák levelei hulladoztak, a lap is egyre sötétebb hireket hozott. Várta, várta a kibontakozást, de végre is lehetetlen azt bevárni.

Letette az okulárét és a lapot, elszunditott és soha nem ébredt fel többé az utolsó tekintetes úr.

VEGYESEK

A képviselői pertu.

AZ 1889-iki év nyár végén Gleichenbergből jövet megszálltam éjszaka Szombathelyen, a hires Sabariában. Véletlenül épen ott mulatott egy külön szobában több megyei ur, köztük Kiss Ferencz képviselő is, a kit azonban nem ismertem.

A pinczér, a ki az italokat hordta az »extrába«, úgy éjfél után elujságolja:

— Itt a harmadik szobában egy képviselő alszik.

— Hogy hivják?

— Biz én nem is tudom, csak a keresztnevét: Kálmán. Persze legott találgatták: Nákó Kálmán-e vagy Markovics Kálmán? Ki van még Kálmán a házban? Csak tán nem Tisza Kálmán?

— Ejh, szaladjon, nézze meg hamar a vendégkönyvben.

Minderről természetesen semmit se tudtam, az én szerepem csak ott kezdődik, mikor hajnalhasadtakor egy türelmetlen kéz ütögeti az ajtómat. Mi az ördög. Sohase voltam ebben a városban, éjfélkor szálltam be, senki sem látott, és mégis kopogtatnak. Mi lehet? Ijedten riadtam fel.

— Ki az?

— Én vagyok, Kiss Ferencz.

— Ki az a Kiss Ferencz?

— Hát nem ismersz?

— Nem!

Egy szemrehányó hang visszafelel:

— K i s s képviselő-társadat ne ismernéd?

Nem emlékeztem a névre se, de már mindegy, bosszusan dörmögtem, szédülve az álmosságtól:

— Hát mit akarsz?

— A hétórai vonattal haza kell mennem Körmöndre, — mondá sajnálkozva.

— Hát eredj!

— De előbb el akarok tőled bucsuzni . . . Ereszsz be!

— Mit? Elbucsuzni? — dohogtam. — Hiszen előbb találkoznunk kellett volna.

Hanem akarva nem akarva mégis szét kellett szednem édes hajnali álmomat s be kellett eresztenem t. barátomat, a ki törvényhozó voltánál fogva megfordította a társadalmi sorrendet, hogy ósidők óta előbb találkoznak az emberek és csak azután bucsuznak el egymástól; mi előbb elbucsuztunk és csak azután találkoztunk.

Ismerkedés a vasuton.

MÁS alkalommal is történt velem egy mulatságos epizód, mikor egy képviselő kollegával, Lévay Antallal találkoztam a Bécs felé menő gyorsvonaton.

A dolog alkalmas rá, hogy felderítse az embert egy pillanatra, mert szintén jellemző arra a léleknélküli pajtásságra, mely a képviselők közt még ma is fennáll.

Beültem egy kupéba, a hol egy öreges ur ült. Alacsony termetü, kiborotvált képü ur volt, nagy, tömött bajuszszal. Szürke ruhát viselt és nyulszinü durva kalapot, kunkorodó fajdkakastollal hátul. Ismerősnek látszott előttem.

Ő is fel-felpillantott lapja mögül, melyet olvasott s a mint rám nézett, úgy tünt fel, mintha emlékei közt keresgélne, hogy ki vagyok.

Egyszerre megszólalt:

— Olyan ismerős nekem uraságod.

— Nekem is uraságod — feleltem kurtán, mert általában ellensége vagyok az ismerkedésnek. Az ember csak ott szabad igazán, a hol nem ösmerik.

Ezzel vége lett a beszélgetésnek. Én is kihuztam a magam lapját, a »Nemzet«-et. Ma már csak úgy van lapja minden utasnak czivilizált országban, mint a hogy okvetlenül van revolvere a czivilizálatlanban. Utitársam is a »Nemzet«-et olvasta. Már maga ez is egy kötelék az emberi nem különböző válfajai között.

Mikor az olvasást meguntam, kimentem a folyosóra.

A kis öreges ur is utánam jött, igen figyelmesen nézegetett oldalvást s barátságos szempislogatással kérdé:

— Nem járásbiró Tersztinán?

— Nem.

Ez teljesen elszomoritani látszott őt.

— Megfoghatatlan — dadogta.

Aztán ismét szótalanul ődöngtünk a folyosón egy darabig.

— Nem jár Petánovicshoz ebédelni? — kezdé ujra konok makacssággal a firtatást. Nagyon boszanthatta memoriájának hanyatlása.

— Nem.

— Ejnye, ejnye (s haragosan ütögette meg a homlokát). Majd szomoruan lecsüggesztette a fejét és maga elé bámult.

Egyszer csak megint felkapta a nagy fejet, élénken mint egy harcsa, ha a szárazról megint vizbe jut.

— Nem jár ön a képviselőházba?

— Dehogy nem.

— Nos akkor megvan, mert én képviselő vagyok — szólt egészen felvidulva — ott kellett egymást látnunk. Nem gondolja ön?

— Nem lehetetlen — viszonzám — sőt valószinü, mert én is képviselő vagyok.

Összecsapta a kezeit és felkurjantott.

— Oh persze, no persze. Oh Istenem. Szervusz, pajtás, bocsáss meg. Hiszen ismerlek, csak a nevedet nem tudom.

— Mikszáth Kálmán.

— Jaj no — horkant fel. — Hiszen tudom a nevedet, csak tégedet nem ismerlek.

Kisült, hogy csak épen három év óta ültünk egy párton és egy padban.

A két Ludvigh.

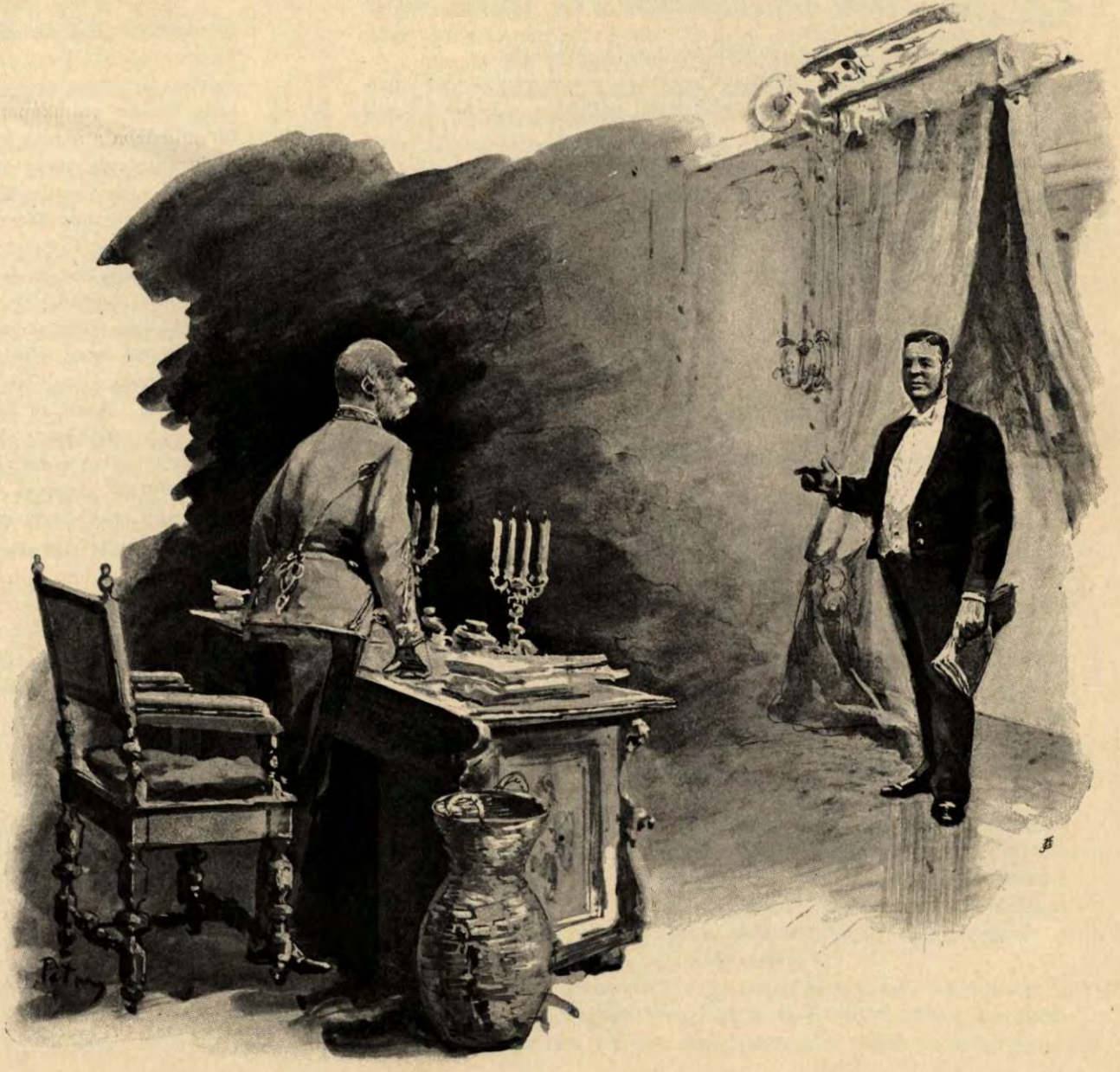
A MAGYAR KÖZÉLETBEN két nevezetes Ludvigh van, Ludvigh János, a pénzügyi közigazgatási bíróság elnöke és Ludvigh Gyula, az államvasutak igazgatósági elnöke, szóval két Ludvigh van, mint a hogy volt két Pókay és csak egyiket lehetett lefejezni.

Történt pedig a Wekerle miniszterelnöksége alatt, ha nem irnám is ide, el lehetne találni, hogy alatta történt . . . Annyi anekdota, annyi szines dolog halmozódott össze az ő könnyed geniális uralma alatt, mint a hogy minden daliás kaland fényes Mátyás király keze közé csöppent. Akkor járt itt Holubár, a czinkotai kántor, akkor élt itt az iczi-piczi esztergomi érsek, a kilencz éves esztei Hippolyt, szóval minden meseszerü akkor történt.

Hát Wekerle alatt történt az a meseszerü, hogy a főrendiház nagyobb szerepre vergődött az alsóháznál. A »temető előszobája«, a hogy nevezni szokták, eleven és pezsgő lett. A megüresedett főrendi tagsági helyek betöltése vagy be nem töltése, mint nagy esemény, lebegett a kombináló elmék fölött. Egy-egy főrendiházi tag értékesebb volt, mint egy akkora darab arany, nem akkorát értek, mint Gyulai Pál, hanem legalább is mint Baltik püspök.

Ebben a korszakban négy főrendi hely volt üres egy szép napon. Négy voks a liberálisoknak! Nagy dolog volt. A király beleegyezett a négy hely betöltésébe.

A miniszterelnök fürgén terjesztette elő jelöltjeit. Egy név azonban nem nyerte

meg a király tetszését s ez természetesen legott kiesett a kombinációból.

— Egy másik negyediket ajánljon, kedves Wekerle.

Non sum paratus, — gondolta magában a miniszterelnök s engedelmet kért, hogy a kiesett negyedik jelölt pótlására más alkalommal tehessen előterjesztést.

— Igen, igen, a legközelebb — mondá a király.

Nehány nap mulva ujra Bécsbe ment Wekerle s egyéb vinni és hozni valója közt ott volt a negyedik főrendiházi tag is, Ludvigh János, a pénzügyi közigazgatási bíróság elnöke. Az ő személyében történt meg itthon minisztertanácsban a megállapodás.

Egy kicsit hosszas volt az audienczia a Burgban. Fontos előterjesztéseket kellett megbeszélni; a miniszterelnök memoriájából teljesen kiesett a negyedik főrendi tag, csak midőn már elbocsátotta a király, úgyszólván az ajtónál villant meg ez a mulasztása, megfordul hirtelen:

— Bocsánat, felséges uram, de még elfelejtettem valamit, a hiányzó főrendi tagot

— Igen, és ki az? — kérdé a hosszas tárgyalásban kimerült király, feltünő sietséggel.

— Ludvigh...

— Ah Ludvigh, — vágott közbe mohón a király — a kedves vasuti direktor. Nagyon szivesen egyezem bele.

Wekerle feje izgatottan csuszott le hatalmas váll-lapoczkái közé, bajusztalan ajkai körül aggódó árny suhant el egy másodperczig, szája megmozdult szólásra, kezét mondandó szavaihoz gesztusul immár föl is emelte, midőn egyszerre úgyszólván belevágódott fejébe az a gondolat, hogy hiszen voltaképen mindegy az, akármelyik Ludvigh megyen a főrendiházba s arczát hirtelen ujra beragyogta az a históriai nevezetességü mosolygás, mely örömben, haragban soha el nem hagyta s magát meghajtva, távozott a király előszobájából.

Így lett meg főrendiházi tag Ludvigh Gyula és így nem lett meg főrendiházi tag Ludvigh János, a miből a következő tanulságok folynak:

a) hogy nem jó, ha az embernek nevezetes névrokona van, a kivel össze lehet cserélni;

b) azaz ellenkezőleg, hogy jó, ha az embernek nevezetes névrokona van, a kivel össze lehet cserélni;

c) hogy a Ludvigh Gyula voksa egyébiránt csak épen olyan főrendi voks, mint a Ludvigh Jánosé lenne.

És végül, hogy a föld azóta is csak épen olyan szorgalmasan forog a maga tengelye körül: füvek, fák nőnek rajta és elszáradnak, tengerek hánykolódnak a maguk medreiben és semmi, de semmi se mutatja e rettenetes nagy berendezésben, hogy hiba történt, hogy valami más valaminek a helyére volna téve.

Mikor még a husosfazekak újak voltak.

EGY KIS TÓT FALUBAN játszik az esemény, valahol isten háta mögött, a hires Detva erdőség tövében.

Volt ott egy fiatal, ágrólszakadt tanító, névszerint . . . de nem mondjuk meg a nevét, mert még él és lakott abban a faluban egy ütött-kopott kurián, egy totyakos bácsi (álnevet használjunk) pán Szliniczky Péter.

Egyszerü lélek volt ez a Szliniczky, köhögős, még nyáron is botosban járó öreg ur, a ki, mint a vidékbeli kisebb birtoku nemesek, általában csak tótul tudott jól, a magyar nyelvet félig-meddig csak törte — de szivében buzgó magyar volt, mint rendesen a felvidéki nemesek és azonfelül velki lutherán (nagy lutheránus).

Az öregnek nem volt más társasága csak a tanító, azzal ellatinizált és elkvaterkázott délutánonkint a méhesben.

Rossz idők jártak a magyarra. Ekkor jött a pátens. Sokat beszéltek erről is a méhesben és szidták érte a szidandókat.

Egy nap aztán azzal állított be a tanító a kuriába, hogy irt ő a pátens ellen valamit bizony szeretné, ha Szliniczky ur meghallgatná.

— Dobre, dobre — mondá Szliniczky — Pocsujem. Nak mi csitaju. (Jól van, meghallgatom, olvassa.)

— Ale je po 'Uhersky (De magyarul van) — jegyzé meg a tanító mentegetőzve.

— Semmit se nem tesz. Megértek — felelte a magyar nemes ur.

Az elaboratum okos volt, tetszett Szliniczkynek, 'nem győzte mondogatni:

— Okos. Bizony isten okos. Na moj dusu. Canis mater amice frater. Oni maju rozum (Onnek van esze). Ki kellene csépelni őtet. Akarom mondani nyomtatni. Botlik az enyim nyelvem.

A szegény koldus tanító szeme megcsillant. Kinyomtatni! Istenem, milyen igézetes bűvös szó. Hogy az ő irását kinyomtatnák? Álomnak is rettentő sok.

Csak sóhajtott egy nagyot és mosolygott keserűen.

— Hej, ha nekem annyi pénzem lenne

Az öreg Szliniczky felbuzdult, valami melegség lopózott be szivébe, még abból a régi tűzből, a mikor a nagy Luther Márton a tintatartóval vagdalkozott és igy szólt

— No amice frater, ha a zabocska szépen megtermi az idén, a hogy mutatkozza, hát én kinyomatom a saját pinzen enyimen, mint a hogy nyomata patronus Keczer szegeny irastudók munkajait.

Ugy is lett. Tetszett a fenséges gondviselésnek pártfogásába venni a szegény totocskákat, adott nekik szörnyü zabtermést és adta hozzaja haborut, hogy huszarlovacskak aztat megegyenek. Szliniczky bácsinak annyi pénzt olvasott le övé markába őszszel zsidó Beszterczéről, hogy elküldte Ancsurát tanítóért.

— No Jankó (János volt a tanító keresztneve). Kinyomatjuk munkat. Vigye be irásokat Beszterczére kompaktorhoz.

— Nem a kompaktor csinálja azt kérem alásan, hanem a nyomdász.

— Seczko jedno (mindegy az). Pinz beszel, kutya ugatja. Itt van a pinz.

Megörült a tanító, majd hogy a bőréből nem ugrott ki a nagy boldogságtól, hanem volt még egy nagy baj.

— Ha megtudják, hogy én irtam a munkát, bajba keveredem. A pánszláv papok kimarnak a kenyeremből.

— Hat ne irja ra nevit, punktum.

— De kutatni fogják, hogy ki tette és rájönnek. A hatalom mindenre rájön. Tetszik tudni mennyi a spiczli.

— Hat irja ra nevemet, enyimet, punktum — igazitá el hősies elhatározással. — Ja sza nye bojim (En nem félek).

— Hát ez bizony jó lesz.

Az öregnek bizonyára nem volt olympusi szomjusága a szerzői babérokra. Nem vágyott ő már semmire a világon. Valaha, fiatal korában, mikor még magyar világ volt, benne is mozgott a hiúság gilisztája, szeretett volna megyei esküdt lenni, de azzal az indokolással, hogy Péter már mégis tulságosan asinus a megyei hivatalhoz, megbuktatták a restauráczión. Nagy seb volt ez a szivén s sokáig fájt, de aztán mégis csak behegedt, mert nem volt ő még se olyan nagy szamár, hogy be ne látta volna milyen szamár.

A munka tehát megjelent a Szliniczky neve alatt és némi feltünést keltett, beszéltek róla a hazafias protestáns körökben. Szük világ volt még akkor a magyar világ, minden kis mozdulat eseménynek látszott. Mint a hogy a lábbadozó betegnél mindent megfigyelnek: ma jobb az étvágya, kisebbek a patkói a szeme alatt, fényesebb a szeme, üdébb a pupillája, erősebb a hangja, vigabb a nézése.

Csakugyan, lábbadozott a nagy beteg és egy szép napon helyreállott; kinevezték a magyar kormányt. S báró Eötvös József, a kultuszminiszter, elkezdte megalakítani a miniszteriumát. Nehez volt ez a semmi-

ból. Nem volt meg a mostani materiale. Ezer pályázó minden helyre. Az emberanyag most se jó, de már nem szerény. Akkor is voltak hiú emberek, de micsoda szerény lélek lakott ezekben. Senki se jött kínálkozni. Fűtől-fától tudakozódott Eötvös, hogy nem tudna-e erre vagy arra az állásra egy embert.

Az akkori képviselők vállat vontak. Hogy honnan a pokolból tudnának ők ilyenfajtáju emberekről? Nem káptalanok ők.

Azonfelül más tekinteteket is figyelembe kellett vennie Eötvösnek. Hogy tudniillik egy református és egy lutheránus miniszteri tanácsos is szükséges.

A református meg is volt, de lutheránus nem akadt. Zavarban volt. Nem volt más útmutatása ebben, csak az irodalmi mult. Ez az egy. Magyarország minden embere ismeretlen volt, a ki még nem irt semmit. Csak az irott betük éltek és jártak. Maguk az egyének ültek a homályban a hamun.

Ilyen szituációban akadt a kezébe a Szliniczky könyve a pátens ellen. Nini, egy hazafias könyv! Hohó, fogjuk nyakon. Hohó, megvan a kivánt miniszteri tanácsos. Mintegy praedestinálva van erre az állásra.

Tudakozódott Szliniczky után. Nem sokat tudtak róla.

Azt tudták, hogy birtokos ebben meg abban a kis tót faluban és hogy még él, de az se bizonyos. Mindegy, meg kell próbálni, hátha él még s sürgönyzött a főispánnak, hogy él-e még Szliniczky Péter. A főispán visszasürgönyözte:

— Igenis él.

Eötvös erre egyenesen a nagy hazafinak sürgönyzött, hogy miniszteri tanácsossá terjeszti fel a királynak, vállalja-e?

Két nap mulva visszajött a sürgöny:

— Vállalok.

Ezzel aztán rendben volt a dolog, a király kinevezte Szliniczkyt s Szliniczky felhurczolkodott méltóságos urnak Budára.

Eötvös majdnem kővé meredt ijedtében, mikor először jelentkezvén nála, tekintettel a köszvényes lábára, botosban beállított és bemutatta magát.

— Én vagyok a Szliniczky Péter, jöttem kegyelmes urnak tiszteletemet megcsinalni.

— Ön volna a miniszteri tanácsos?

— Szolgalatjara, igen is.

— Csudálkozom, hogy ön irta azt a könyvet.

— Miféle könyvet? — riadt fel Szliniczky Péter. — Én semmit se irtam. Én nem szoktam irni.

— Hát ki irta a pátens elleni könyvet?

Szliniczky ravaszul mosolygott.

— Hát a mienk tanitó. Én fizettem. Ő irta. Csináltuk a dolgot mutyi. Az mindegy. Hazafiság az is, ez is.

Szegény Eötvös csóválta a fejét és restelte a dolgot nagyon. Sokat is szekirozta aztán az öreg Deák ezzel az esettel, de nem lehetett rajta segiteni. Szliniczky (persze más nevet viselt) miniszteri tanácsos maradt holtáig. Segiteni csak egyben lehetett és ezt nem mulasztotta el Eötvös, hogy tudniillik a könyv iróját, a szegény tanitót is kiragadta később a homályból és ma egyik legjobb tanfelügyelője az országnak.

BUDAPEST, 1904
AZ ATHENAEUM IRODALMI
ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA

AZ UJSÁG

AJÁNDÉKA

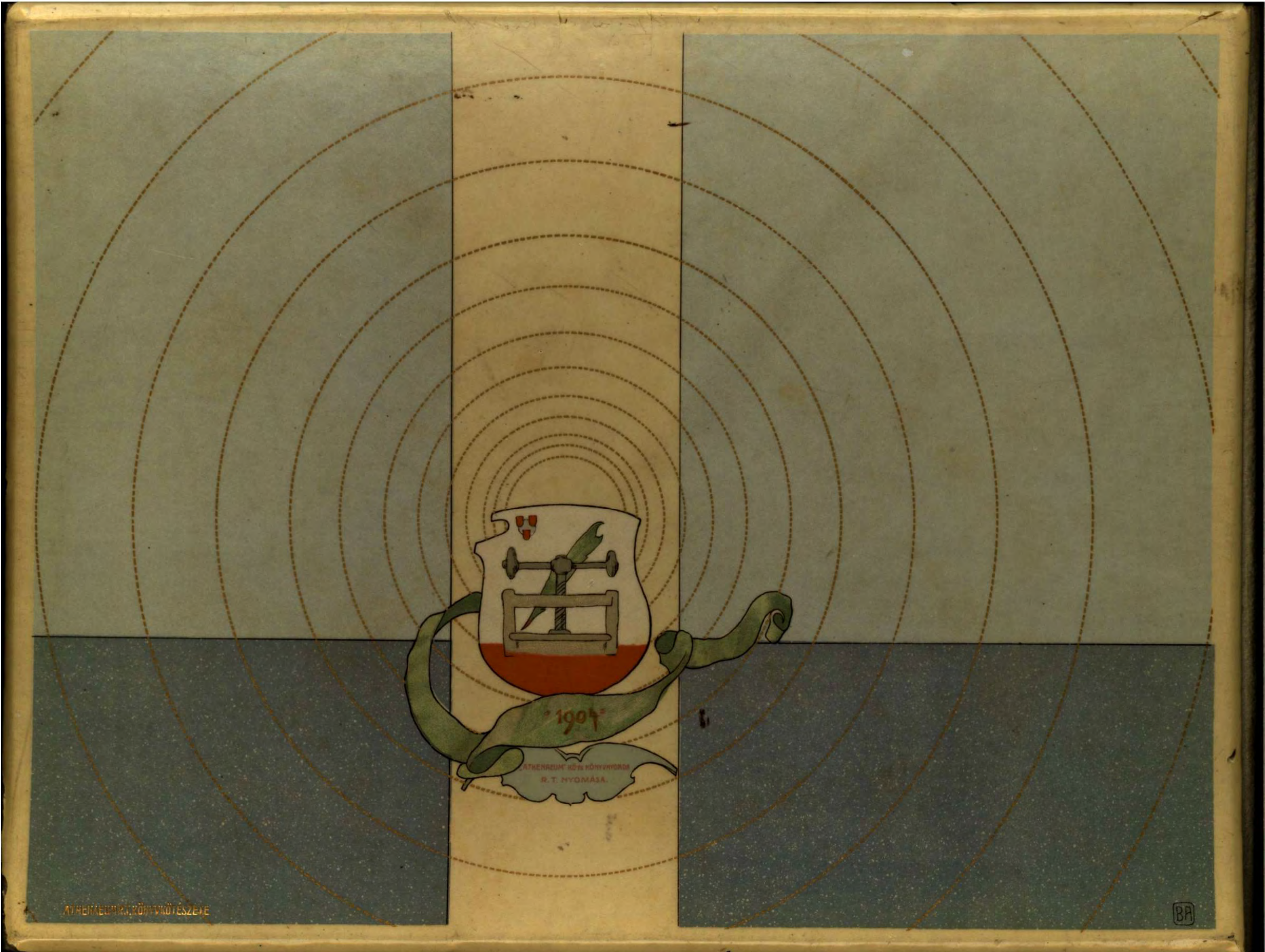
ELŐFIZETŐINEK

AZ UJSÁG
AJÁNDÉKA
ELŐFIZETŐINEK

AZ ATHENAEUM KÖNYOMÁSA

1904
ATHENAEUM KŐNYOMDAI KÖNYVNYOMDA
R. T. NYOMÁJA.
ATHENAEUM R. T. KÖNYVKÖTÉSZETE
BA